هەرێمی کوردستانی عیراق
وەزارەتی پەروەردە
بەڕێوەبەرایەتی گشتی پرۆگرام و چاپەمەنییەکان

زمان و ئـەدەبی کـوردی

پۆلی حەوتەمی بنەڕەتی

دانانی
لیژنەیەك لە وەزارەتی پەروەردە

پێداچوونەوەی زانستی و بژارکردنی دووەم بۆ هەرچوار بەش

سادق ئەحمەد ڕوستایی | نەمام جەلال ڕەشید | ئەختەر سدیق حسین
سۆزان عەلی محەمەد | محسن عەلی حسین | حسین صابر عەلی

چاپی هەشتەم | ٢٠١٥زایینی | ٢٧١٥کوردی

سەرپەرشتی زانستی: سادق ئەحمەد روستایی - نەمام جەلال ڕەشید
سەرپەرشتی هونەری: عوسمان پیرداود کواز - خالد سلیم محمود
نەخشەسازی ناوەرۆك: عادل زرار
نەخشەسازی بەرگ: ئاری محسن احمد
بژاری هونەری: یوسف احمد اسماعیل

پێشەکی

وەزارەتی پەروەردەی حکومەتی هەرێمی کوردستان – عیراق، لیژنەیەکی بۆ بژارکردنو پێداچوونەوەی زانستی پەرتوکی (زمانو ئەدەبی کوردی) بۆ پۆلی حەوتەمی بنەڕەتی پێکهێنا. لیژنەکە دەستیکرد بە پێداچوونەوەی هەموو بەشەکانی پەرتوکەکەو بەپێی پێویست وشەو ڕستەی لە هەردوو زاری (کرمانجی سەروو، کرمانجی خواروو)ی زمانی کوردی بۆ قوتابییان هێناوەتەوە. ئەمەش بەو مەبەستەیە کە زمانی کوردی لە بنچینەدا یەك زمانەو ئەو جیاوازییەی لەنێوان زارەکانیدا هەیە ئەوە نییە کە ببێتە جێی مەترسی.

پەرتوکەکە لە چوار بەشی سەرەکی پێکهاتووە (ڕێزمان، ڕێنووس، ئەدەب، خوێندنەوە)، بەشی ڕێزمان لە هەژدە بابەتی جیاواز پێکهاتووە، داوا لە مامۆستایانی بەڕێز دەکەین کە بایەخێکی زۆر بە چۆنییەتی گوتنەوەو خستنەڕووی ئەم بەشە بدەن، نمونە لە هەردوو زارەکە بخەنە بەردەم قوتابییانو داوایان لێ بکەن کە تەنیا پشت بە نمونەو ڕستەکانی ئەم پەرتوکە نەبەستن. مامۆستای بەڕێزیش بەپێی پێویست دەتوانێت چەند تێبینییەکی زیاتر لەسەر بابەتەکان بخاتەڕوو. هەروەها بەشی ڕێنووس تایبەتە بە نووسینی کوردی بە پیتی لاتینی.

بەشی ئەدەب تایبەتە بە ژیانو بەرهەمی چەند شاعیرو نووسەرێك. داوا لە مامۆستایان دەکەین لە ڕووی ڕوخسارو ناوەرۆکەوە بەپێی پێویست بابەتەکان بۆ قوتابیان ڕوونبکەنەوەو داوایان لێ بکەن (سێ) دێر هۆنراوە، لە نمونەی هەر شاعیرێك ئەزبەر بکەن. نمونەی پەخشانیش دەخوێندرێتەوەو گفتوگۆی لەسەر دەکرێت، بەڵام ئەزبەر ناکرێت.

لە بەشی خوێندنەوەدا بابەتەکان لەلایەن قوتابییان بخوێندرێتەوە، پاشان باس لە واتای وشەو دەستەواژەکان بکرێت. ئینجا لەنێوان مامۆستاو قوتابییان گفتوگۆیەکی کراوە لەسەر ناوەرۆکی بابەتەکە ئەنجامبدرێت.

بێگومان هیچ کارێك بێ کەموکورتی نابێت، داوا لە مامۆستایانی بەڕێز دەکەین لە ڕێگای بەڕێوەبەرایەتی گشتی پەروەردەی پارێزگاکانیان لە کەموکورتی کتێبەکەو تێبینیو پێشنیازەکانیان ئاگادارمان بکەنەوە.

لەگەڵ ڕێزماندا.

لیژنەی بژارکردنو پێداچوونەوەی زانستی

٢٠١٥/٢/١٧

بەشی ڕێزمان

١. کەرستەکانی زمان
٢. دەنگەکانی زمان و پیتەکانی وشە
٣. شێوەکانی وشە
٤. برگەکانی پەیڤ (وشە)
٥. جیاوازی نێوان ڕستەو گرێ
٦. جۆرەکانی ڕستە (ڕستە بە پێی ناوەڕۆك)
٧. ڕستەی ڕاگەیاندن: ئـ- ڕستەی ئەرێ ب- ڕستەی نەرێ
٨. ڕستەی پرس
٩. ڕستەی سەرسوڕمان
١٠. بنچینەکانی ڕستە:
ئـ- (بکەر) کاری تەواو ب- (نیهاد) کاری ناتەواو
١١. کار: ئـ- کاری تەواو ب- کاری ناتەواو
١٢. دیارخەری ناو- تەواوکەری کار
١٣. ناو
١٤. جۆرەکانی ناو:
ئـ- ناو لەڕووی ناوەڕۆکەوە ناوی (تایبەتی، گشتی، کۆمەڵ)
ب- ناو لەڕووی هەبوونەوە ناوی (بەرجەستەو واتایی)
١٥. ئەرکی ناو لەڕستەدا:
١٦. جێناوی کەسی سەربەخۆ:
(ئـ) جێناوی کەسی سەربەخۆ
(ب) جێناوی کەسی سەربەخۆ
(پ) جێناوی کەسی سەربەخۆ
١٧. چاوگ
١٨. کار لەڕووی دەم و کاتەوە:
ئـ. کاری ڕابردوو (بۆری)
ب. کاری ڕانەبردوو
پ. کاری داخوازی

(وانەی یەکەم)

کەرستەکانی زمان

-ئـ-	نمونە	-ب-	نمونە
پیت	هـ - ە- نـ- ا – ر	ڕستە	ئاڵای کوردستان شەکاوەیە.
↓		↓	
بڕگە	هـە/نار	گرێ	ئاڵای کوردستان
↓		↓	
وشە	هەنار	وشە	ئاڵا
↓		↓	
گرێ	هەناری شیرین	بڕگە	ئا/ڵا
↓		↓	
ڕستە	هەناری شیرین خۆشە.	پیت	ئـ - ا- ڵـ- ا

لە ساڵانی پێشوودا کەرستەکانی زمانتان خوێندووە، ئەویش لە بچوکترین کەرستەوە کە (پیت)ە، ئینجا بە لێکدانی دوو پیت یان زیاتر (بڕگە)تان دروستکردووە، پاشان لە بڕگەکانیش (وشە)تان دروستکردووەو دوو وشە یان زیاتریشتان داوەتە پاڵ یەکترو (گرێ)تان دروستکردووە، ئەمانەشتان بە چەند قۆناغێکی یەکبەدوای یەکدا خوێندووە تا وەکو توانیوتانە (ڕستە)ش دروست بکەن، هەر وەك لە خشتەی (ئـ)دا بە ئاشکرا لە بچوکترین کەرستەوە بۆ گەورەترین کەرستەی زمان فێرکراون، بەڵام قوتابی خۆشەویست، لەم ساڵەدا بە شێوەیەکی دیکە بە بابەتەکەدا دەچینەوە، کە لە گەورەترین کەرستەی زمانەوە بۆ بچوکترین کەرستە دووبارە دەیانخوێنینەوە، هەر وەك لە خشتەی (ب)دا بە ئاشکرا دیارە.

ڕاهێنان

(گرێ، پیت، وشە، ڕستە، بڕگە)

١. ئەم کەرستانە لە بچوکترین بۆ گەورەترین کەرستە ڕیزبکە.

٢. بچوکترین کەرستەی زمان چییە؟

٣. لە پیت گەورەتر چییە؟

٤. لە (بڕگە) گەورەتر چییە؟

٥. دوو وشە بەهۆی ئامرازی (ی)یەوە بدرێنە پاڵ یەکتر چی دروستدەبێت؟

٦. گەورەترین کەرستەی زمان چییە؟

٧. ئەمجارە کەرستەکانی زمان لە گەورەترین کەرستە بۆ بچوکترینیان ڕیز بکە.

ڕاڤەکردنی پەیڤەکان

پەیڤ	واتاکەی
وشە	پەیڤ
خۆشەویست	خۆشتڤی
گەورە	مەزن
بچوک	بچیك
ئەمجارە	ڤی جارەی
پاڵ یەکتر	رەخ ئێك

(وانەی دووەم)

دەنگەکانی زمانو (پیتەکانی وشە)

١. **داری ئازادی بە خوێن ئاودەدرێ.**

٢. **سیروان ڕوبارێکی کوردستانە.**

٣. **برا لە پشت برا بێت، مەگەر قەزا لەلای خودا بێت.**

٤. **کۆمەڵە شاخێك سەختو گەردن کەش**

ئاسمانی شینی گرتۆتە باوەش

ئەگەر بە وردی سەرنجی ئەم ڕستانە بدەین، بۆمان دەردەکەوێت، کە هەر یەکەیان لە چەند وشەیەك پێکهاتووە، کە بەشێوەیەکی تایبەت ڕیزکراونو دراونەتە پاڵ یەکترو واتاو مەبەستێکی تەواو دەبەخشن، وشەکانی ئەم نمونانە هەر یەکەیان لە برگەیەك یان چەند برگەیەك پێکهاتوون، برگەش بەهیچ شێوەیەك بەبێ بزوێن نابێت.

ئەگەر ئەو برگانە زیاتر شیبکەینەوە، بۆمان دەردەکەوێت، کە هەر برگەیەك لە چەند دەنگە زمانێك پێکهاتوون، بۆ نمونە برگەی (دا) لە هەردوو دەنگی (د) و (ا) پێکهاتووە، کە هەر یەکەیان دەنگێکە لە دەنگەکانی زمانی ئادەمیزادو بەم پێیە هەموو زمانێك کۆمەڵە دەنگێکی تایبەتی خۆی هەیە، کە بە هۆیانەوە وشەو ڕستەکان دروست دەکرێنو دەبنە مایەی گفتوگۆو ئاخاوتن لە نێوان کەسانی سەر بە یەك زماندا، ئەو دەنگانەش دیارە هەر یەکەیان

شێوەی دەربڕینو هاتنە دەرەوەیان لە ئەندامەکانی ئاخاوتن، (قورگ، زمان، ددان، لێو،... هتد) هەر یەکەیان بە گوێرەی خۆی بەشدار دەبێت. ئەو دەنگانەی کە تایبەتن بە زمانی کوردی بۆ هەر یەکەیان هێمایەك دانراوە کە بە (پیت) ناو دەبرێن، بۆ ئەوەی لە کاتی نووسیندا بناسرێنەوە، بۆ نمونە، دەنگی (ك) کاتێك لە دەم دێتە دەرەوە، تەنیا جۆرە ئاوازێکەو بە گوێ دەیبیستینو هەستی پێدەکەین.

هەر کۆمەڵە مرۆڤێك هاتووەو هێمایەکی بۆ داناوە، بۆ نمونە لەلای هەندێ لەو کۆمەڵە مرۆڤانە ئەم دەنگە بە هێمای (ك)و لەلای هەندێکی تریش بە هێمای (k)و لەلای خەڵکانی تریش بە هێمای جیاواز لەم دوو هێمایە دەستنیشانکراوە. ئەو هێمایەی کە بۆ هەر یەك لە دەنگەکانی زمان دانراوە لای ئێمە بە (پیت) ناو دەبرێت.

لەمەوە بۆمان دەردەکەوێت، کە پیت هێماو وێنەی ئەو دەنگانەیە، کە لە نووسیندا بەکاردێن، دەنگەکانی زمانیش هەیانە لە دەربڕیندا گرانو هەیانە ئاسانە. بەم شێوەیە دەتوانین دەنگەکانی زمانی کوردی کە ژمارەیان (٣٧)دەنگە، بکەین بە دوو کۆمەڵەوە.

١. **دەنگە نەبزوێنەکان:** هەموو ئەو دەنگانە دەگرێتەوە کە دەربڕینیان گرانەو بە یارمەتی دەنگە بزوێنەکانەوە لە دەم دێنە دەرەوە بۆ هەر یەکێك لەم دەنگانە وەك لەسەرەوە باسکرا، هێمایەکی تایبەت دانراوەو پێی دەگوترێت (پیت).

کەوابوو دەتوانین دەنگە نەبزوێنەکانی زمانی کوردی بەم شێوەیە بنووسین (ئـ، ب، پ، ت، ج، چ، ح، خ، د، ر، ڕ، ز، ژ، س، ش، ع، غ، ف، ڤ، ق، ك، گ، ل، ڵ، م، ن، هـ ، و، ی) لێرەدا بۆمان دەرکەوت، کە ژمارەی ئەو دەنگانە (٢٩) دەنگەو بەو هێمایانەی کە بۆ هەر یەکێك لەو دەنگانە دانراوە دەگوترێ پیت. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە لەزمانی کوردیدا (٢٩) پیتی نەبزوێن هەیە.

٢. **دەنگە بزوێنەکان:** هەموو ئەو دەنگانە دەگرێتەوە، کە بە ئاسانی لە دەم دێنە درەوەو یارمەتی دەنگە (نەبزوێن)ەکان دەدەن بۆ ئەوەی بە ئاسانی بێنە گوتنو دەربڕین. ئەم دەنگانەش هەر وەك دەنگەکانی کۆمەڵەی یەکەم بۆ هەر یەکەیان هێمایەك دانراوە، بۆ ئەوەی بنووسرێنو بخوێنرێنەوە، دەنگە بزوێنەکانیش ئەمانەن: (ا، ە ، و، ۆ، وو، ی، ێ، بزرۆکە(i)) بەو هێمایانەش کە بۆ هەر یەکێك لەو دەنگانە دانراوە، دەگوترێت (پیت)، ژمارەی ئەم دەنگانەش (٨) دەنگن و هەر دەنگە هێمای تایبەتی خۆی هەیە، وەك لەمەو پێش بەرچاومان کەوت، کەواتە بە هێمای نووسراوی ئەو دەنگانە دەڵێن: (پیتە بزوێن)ەکانی زمانی کوردی، لە پیتە بزوێنەکاندا بزوێنی کورتی (i) هەیە، کە بەم (ئەلفبێ)یەی ئێستا پێی دەنووسین هێمای تایبەتی خۆی بۆ دانەنراوە، وەك ئەو بزوێنە کە لەم وشانە (ژن، مـن، مـل، دڵ، شـل، کـل،....)دا هەنو پیتە (بزرۆکە)کان کەوتۆنەتە نێوان هەردوو پیتە نەبزوێنەکانەوە، بەڵام دەرنەکەوتوون، چونکە هەر وەك ئاماژەمان پێدا ئەم بزوێنە لە نووسینی

(ئەلفبێ)یەی ئێستامان دەرناکەون، ئەگەر بە پیتی لاتینی بنووسرێت زۆر بە ئاشکرا دەردەکەوێت، وەك(jin, min, mil, dil, şil, kil,…) هەر لەبەر ئەوەی ئەم بزوێنە زۆر کورتەو هێمای تایبەتی خۆی نییە، بۆیە پێی دەگوترێت (بزرۆکە).

تێبینی/ جیاکردنەوەی پیتی (و، ی)ی نەبزوێن لە پیتی (و، ی)ی بزوێن:

١. پیتی (و، ی)ی بزوێن هەرگیز لەسەرەتای وشەو بڕگەوە نایەنو ئەوەی لەم شوێنانەدا هات بێگومان پیتی (و، ی)ی نەبزوێنە، وەك (وەرزش، کاروان، یاری، بڕیار...).

٢. هەر کاتێك لە پێشو لەدوای پیتی (و، ی)یەوە پیتێکی بزوێن هەبێت، ئەوا ئەم (و، ی)یە بێگومان دەبنە پیتی نەبزوێن وەك (سێو، شێو، لاو لاو، تاو تاو،...).

٣. ئەگەر لە پێش یان لەدوای پیتی (و، ی)یەوە پیتێکی (نەبزوێن) هاتبێت ئەوا ئەم (و، ی)یە دەبنە پیتی (بزوێن) وەك (کورد، گوڵ، بڕین، فڕین...).

٤. هەرگیز لە زمانی کوردیدا دوو پیتی (بزوێن) بە دوای یەکدا نایەن.

دەستور:

دەنگ: بچوکترین دانەی ئاخاوتنە، کە لە دەم دێتە دەرەوە.

پیت: ئەو هێما تایبەتانەن، کە بۆ هەر یەکێك لە دەنگەکانی ئاخاوتنی مرۆڤ دانراوە، واتا (پیتەکان وێنەی دەنگەکانن) پیتەکانیش بە گشتی دەکرێن بە دوو بەشەوە:

١. دەنگە نەبزوێنەکان: ئەو دەنگانەن کە لە دەربڕینو ئاخاوتندا گرانن و بە هۆی دەنگە بزوێنەکانەوە لە دەم دێنە دەرەوە. ژمارەی پیتە نەبزوێنەکان لە زمانی کوردیدا (٢٩) پیتە.

٢. دەنگە بزوێنەکان: ئەو دەنگانەن کە بە ئاسانی لە دەم دێنە دەرەوەو یارمەتی دەنگە نەبزوێنەکان دەدەن بۆ ئەوەی بە ئاسانی بێنە گوتن. ژمارەی پیتە بزوێنەکان لە زمانی کوردیدا (٨) دەنگن، کە لەناو خۆیاندا دەبن بە دوو جۆر:

ئ- دەنگە بزوێنە کورتەکان: (بزرۆکە(i)، ە، و، ی).

ب- دەنگە بزوێنە درێژەکان: (ا، ۆ، وو، ێ).

ڕاهێنانی (١)

پیتە بزوێنو نەبزوێنەکان لەم وشانەدا دەربهێنە:

(گەڵا، کەیبانوو، بەڕوو، کارێز، دۆ، گڵەزەردە، هەنگ، کورد، گەنم، کەروێشك، کەوچك)

ڕاهێنانی (٢)

وەڵامی ڕاست هەڵبژێرە:

١. ژمارەی پیتەکانی زمانی کوردی (٣٧، ٣٩، ٢٩)

٢. لەم وشەیە پیتی بزرۆکە هەیە (ئاڵا، چنار، کانی)

٣. ژمارەی پیتە بزوێنەکان (٧، ٨، ٩)

٤. ئەم وشەیە یەك بڕگەیەو یەك پیتی بزوێنی هەیە (سێ، بڕوا، بەهار)

ڕاهێنانی (٣)

ئەمانەی خوارەوە ڕوونبکەرەوە:

١. ئایا دەگونجێت پیتی بزوێن بکەوێتە سەرەتای وشەو بڕگەوە؟

٢. ئایا لەزمانی کوردیدا دەگونجێت دوو پیتی بزوێن بە دوای یەکدابێن؟

٣. جیاوازی لە نێوان پیتی (یـ) سەرەتای وشەی (یاری)و پیتی (یـ) لە وشەی (میر)دا چییە؟ ڕوونی بکەوە.

٤. پیتی (و) لە دوو وشەدا بهێنەرەوە بە مەرجێك جارێك (بزوێن) و جارێك (نەبزوێن) بێت.

٥. دەگونجێت لە زمانی کوردی دوو پیتی نەبزوێن بەدوای یەکدا بێن.

ڕاڤەکردنی پەیڤەکان

پەیڤ	واتاکەی
ئاخاوتن	ئاخافتن ، پەیڤین
بنووسرێنەوە	بهێتە نڤیسین
پێیدەگوترێت	دبێژنێ
بە ئاسانی	ب سانایی، ب ساناهی
ئێستا	نوکە، نهۆ، هەنوکە
ڕابردوو	بۆری
ڕانەبردوو	نەبۆری
بەوردی	ب هویری
دەنگ	پێکهاتەیەکە سروشتی بیستنی هەیەو هەرجارێك وەك خۆی دوبارە نابێتەوە.
پیت	شێوەی دەنگە

(وانەی سێیەم)

شێوەکانی وشە

-ئـ- وشەی سادە

-ب- وشەی ناسادە: ١ وشەی دارێژراو، ٢ وشەی لێکدراو

وشەی سادە	وشەی دارێژراو	وشەی لێکدراو
کورد	کوردستان	کوردزمان
داس	داسولکە	تەورداس
ڕەش	ڕەشکە	ڕەشماڵ
ڕۆژ	بەڕۆژ	ڕۆژهەڵات
دەم	بەدەم	گوڵ بەدەم
ئاسن	ئاسنگەر	سەرئاسن
چاو	چاویلکە	چاوکاڵ
دڵ	بەدڵ	دڵخۆش
دار	دارەوان	دارگوێز
کردن	کردنەوە	چاککردنەوە
کردن	هەڵکردن	دروستکردن
خستن	داخستنەوە	ڕێکخستنەوە

خستنەڕوو:

ئەگەر سەرنج بدەینە وشەکانی ڕیزی (ئـ) دەبینین هەر یەکەیان شێوەیەکەو لە چەند پیتێکی ڕیزکراو پێکهاتووەو ئەم پیتانە بەسەر یەکەوە واتایەکی تەواویان دروستکردووەو بە هەر یەکێکیان دەگوترێ (وشە). ئەم وشانە زۆر سادەو ساکارن‌و هیچ زیادەیەك (پێشگر، پاشگر) نەچۆتە سەریان و تەنیا یەك مەبەستیان تێدا بەدی دەکرێ، بۆیە بە هەر یەکێك لەمانە دەگوترێ (وشەی سادە) و دەتوانین بە ئاسانی‌و بەپێی پێویست هەر یەکەیان لە ڕستەدا بەکاربهێنین، هەروەها ئەم جۆرە وشانە سادەن‌و بەشێکی زۆری وشەکانی دیکەی زمان لەمانەوە وەردەگرین.

ئەگەر بڕوانینە وشەکانی ڕیزی (ب) خاڵی (١) دەبینین هەر یەکەیان پێیان دەگوترێت (وشەی ناسادە)، کە ئەویش دەبێت بە دوو جۆر:

١- (وشەی داڕێژراو) ئەم جۆرەش لە دوو بەش پێکهاتووە، بەشێکیان بنجی‌و واتادارەو ئەوی دیکەیان زیادەیەو بێ واتایەو بە هەردووکیان بەسەر یەکەوە وشەیەکی نوێیان بۆ واتایەکی نوێ دروستکردووەو داڕشتووە، بۆ نمونە وشەی (کوردستان) لە دوو بەش پێکهاتووە، بەشی (کورد) کە وشەیەکی سادەی واتادارەو سەربەخۆ دەتوانرێت لە ڕستەدا بەکاربێت‌و بەشی(ستان)، کە (پاشگر)ە خراوەتە دوای وشەی (کورد)ەوە بۆ ئەوەی هەردووکیان وشەیەکی نوێ لە واتاو مەبەستدا دروست بکەن. جگە لەوە وشەی (هەڵکردن)، دیسان لە دوو بەش پێکهاتووە، بەشی (کردن)، کە وشەیەکی بنجی سادەی واتادارەو سەربەخۆ دەتوانرێت لە ڕستەدا بەکاربێت‌و بەشی (هەڵ)، کە (پێشگر)ە خراوەتە پێش وشەی (کردن)و بە

ڕاهێنان (٣)

وەڵامی ڕاست هەڵبژێرە:

١. لە کرمانجی سەروودا، هەندێک جار ئەم نیشانەی چاوگە دەرناکەوێت.

(چاوگی واوی/ چاوگی ئەلفی/ چاوگی یائی/ چاوگی دالی)

٢. خوێندنەوە چاوگێکی

(ئەلفی/ تائی/ واوی/ دالی)یە

٣. چاوگ وشەیەکە

(گەردانده‌کرێت/ دەدرێتە پاڵ کەسێک/ هیچیان)

٤. چاوگ:

(سەرچاوەی کارە/ هاوەڵناوە/ هاوەڵکارە/ ئامرازە)

٥. پیتی (ن) لە کۆتایی چاوگ پێیدەوترێت

(جێناوی لکاو/ نونی چاوگ/ ناوبەند/ نیشانەی کۆ)

ڕاهێنان (٤)

جیاوازی لەنێوان وشەی (ڕۆیشتن) لەم دوو ڕستەیەدا چییە؟ڕوونیبکەوە:

١. ڕۆیشتن جۆرێکە لە وەرزش.

٢. ئەوان ڕۆیشتن بۆ کتێبخانە.

چــاوگ
له ڕووی پێکهاتنه‌وه

یه‌که‌م:

١. کوتانی منداڵان دژی نه‌خۆشییه‌کان پێویسته‌.

٢. ب هاتنا وه‌ ئه‌م دلشاد بووین.

٣. وڵاته‌که‌مان به‌ چاندنی دره‌خت ده‌ڕازێته‌وه‌.

٤. نرخی دروونی کراسه‌که‌ گران بوو.

٥. پشکفتنا بشکۆژێن گوڵان ل بهاران دبیت.

٦. خوێندنم ته‌واو کردووه‌.

دووه‌م:

(ئـ)

١. ڤه‌کرنا خوێندنگه‌هان وه‌لات پێشدکه‌ڤیت.

٢. هه‌ڵبژاردنه‌که‌یان ئه‌نجامدا.

٣. له‌ ڕاسپاردنه‌که‌ت گه‌یشتم.

٤. تێگهشتن بناغا زانستێیه‌.

٥. به‌ خوێندنه‌وه‌ زانیاریی نوێ فێرده‌بین.

٦. قرتاندنی گوڵی باخان جوان نییه‌.

٧. هه‌ڵدانه‌وه‌ی لاپه‌ڕه‌یه‌کی نوێ بۆ ئێمه‌ پێویسته‌.

(ب)

١. ئاڤدانێت باغچان گه‌له‌ک پێدڤییه‌.

٢. ئێمه‌ بۆ یارمه‌تیدانی ئێوه‌ هاتووین.

٣. جوانکردنی شاره‌کان ئه‌رکێکی نیشتمانییه‌.

٤. به‌ گه‌رمبوون ته‌نه‌ ڕه‌قه‌کان لێکده‌کشێن.

٥. دەست پێ کرنا هەر کارەکی پێویستی ب نەخشە دانانێ هەیە.

٦. ڕاستکردنەوەی هەڵەکانم بینی.

٧. ل ناڤبرنا زۆرداریێ ئارمانجا مەیە.

٨. ڕێگەدانی چاپکردنی کتێبەکەم وەرکرت.

٩. بــە بەهێزکردنــی پەیوەنــدی نێــوان لایەنــەکان، کۆمەڵگــە ســەقامگیر دەبێــت.

خستنەڕوو:

لە بابەتی پێشوودا ئەوەمان زانی، کە چاوگ ڕوودانێک پیشاندەداتو بــەکات نەبەســتراوەتەوەو نەدراوەتــە پــاڵ کەســێک یــان شــتێک، بــەڵام لێرەدا دەمانەوێت بزانیـن، کـە چـاوگ لـە ڕووی دروسـتکردنییەوە چۆن پێکدێت؟ کاتێـک سـەیری ڕسـتەکان دەکەیـن، دەبینیـن چـاوگ لـە ڕووی دروسـتکردنییەوە بـەم شـێوەی خوارەوەییـە:

یەکــەم: لــە ڕســتەکانی بەشــی (١) پەیڤەکانــی (کوتــان، هاتــن، چانــدن، دروون، پشــکڤتن، خوێنــدن) هەموویــان چاوگــی ســادەن، هــەر یەکێــک لــەم چاوگانــە ڕوودانێکی پیشـانداوەو واتایکـی سـەربەخۆی هەیـە، بەڵام ئەگــەر لــەڕووی دروســتکردنەوە ســەیرییبکەین، دەبینیــن هــەر یەکێکیــان لــە یــەک وشــەی واتــادار پێکهاتــووە.

دووەم:

(ئـ)

لــە ڕســتەکانی بەشــی (٢)ی بەشــی (ئـ)دا وشــەکانی (ڤەکــرن، هەڵبــژاردن، دەرکەوتــن، ڕاســپاردن، تێگەیشــتن، ســەرکەڤتن، خوێندنــەوە، قرتانــدن، هەڵدانــەوە) هەموویــان چاوگــی داڕێــژراون، لــە ڕووی دروسـتکردنیانەوە، هـەر یەکێک لـەم چاوگانـە لـە چاوگێکی سـادە لەگەڵ

پێشگرێک یان پاشگرێک یان لەکەڵ هەردووکیان پێکهاتووە، بەم شێوەی خوارەوە:

١. چاوگی (ڤەکرن) لە پێشگری (ڤە) لەگەڵ چاوگی سادە (کرن) پێکهاتووە.

٢. چاوگی (هەڵبژاردن) لە پێشگری (هەڵ) لەگەڵ چاوگی سادە (بژاردن) پێکهاتووە.

٣. چاوگی (ڕاسپاردن) لە پێشگری (ڕا) لەگەڵ چاوگی سادە (سپاردن) پێکهاتووە.

٤. چاوگی (تێگهێشتن) لە پێشگری (تێ) لەگەڵ چاوگی سادە (گهێشتن) پێکهاتووە.

٥. چاوگی (خوێندنەوە) لە چاوگی سادە (خوێندن) لەگەڵ پاشگری (ەوە) پێکهاتووە.

٦. چاوگی (قرتاندن) لە چاوگی سادە (قرتان) لەگەڵ پاشگری (اندن) پێکهاتووە.

٧. چاوگی (هەڵدانەوە) لە پێشگری (هەڵ)و چاوگی سادە (دان)و پاشگری (ەوە) پێکهاتووە.

(ب)

لە ڕستەکانی بەشی (٢) ی بەشی (ب) دا پەیڤەکانی (ئاڤدان، یارمەتیدان، جوانکردن، گەرمبوون، دەستپێکردن، ڕاستکردنەوە، ل ناڤبردن، ڕێگەدان، بەهێزکردن) هەموویان چاوگی لێکدراون لە ڕووی دروست کردنیانەوە هەر یەکێکیان لە دوو وشەی واتادار یا پتر پێکهاتووە.

١. چاوگی (ئاڤدان) له ناوی (ئاڤ) لەگەڵ چاوگی ساده (دان) پێکهاتووه.

٢. چاوگی (یارمەتیدان) لەناوی (یارمەتی) لەگەڵ چاوگی ساده (دان) پێکهاتووه.

٣. چاوگی (جوانکردن) له هاوەڵناوی (جوان) لەگەڵ چاوگی ساده (کردن) پێکهاتووه.

٤. چاوگی (گەرمبوون) له هاوەڵناوی (گەرم) لەگەڵ چاوگی ساده (بوون) پێکهاتووه.

٥. چاوگی (دەستپێکرن) له ناوی (دەست) لەگەڵ چاوگی داڕێژراوی (پێکرن) پێکهاتووه.

٦. چاوگی (ڕاستکردنەوه) له هاوەڵناوی (ڕاست) لەگەڵ چاوگی داڕێژراوی (کردنەوه) پێکهاتووه.

٧. چاوگی (ل ناڤبرن) له هاوەڵکاری داڕێژراوی (ل ناڤ) لەگەڵ چاوگی ساده (برن) پێکهاتووه.

٨. چاوگی (ڕێگەدان) له ناوی داڕێژراوی (ڕێگه) لەگەڵ چاوگی سادەی(دان)پێکهاتووه.

٩. چاوگی (بەهێزکردن) له هاوەڵناوی داڕێژراوی (بەهێز) لەگەڵ چاوگی ساده (کردن) پێکهاتووه.

دەستور:

چاوگ لەڕووی پێکهاتنەوه دوو جۆره:

١. چاوگی ساده:

ئەو چاوگەیه، که تەنیا له یەک وشەی واتاداری سەربەخۆ پێکهاتووه.
وەک: نووسین، خوێندن، نووستن، کێڵان، بوون، کردن

٢. چاوگی ناسادە: دوو جۆرە.

ئ- چاوگی دارێژراو:

ئەو چاوگەیە کە لە چاوگێکی سادە لەگەڵ پێشگرێک یان پاشگرێک یان لەگەڵ هەردووکیان پێکهاتووە:

١- (پێشگر+ چاوگی سادە) وەک: هەڵبوون، ڕاکردن، بەرکەوتن، لێدان.

٢- (چاوگی سادە+ پاشگر) وەک: خواردنەوە، خوێندنەوە، برژاندن، کولاندن.

٣- (پێشگر+ چاوگی سادە+ پاشگر) وەک: هەڵبوونەوە، ڕاکردنەوە، لێدانەوە.

پێشگرەکان ئەمانەن: (هەڵ، دا، ڕا، پێ، تێ، دەر، بەر، ڤە، لێ).

پاشگرەکان ئەمانەن: (ەوە، اندن)

ب- چاوگی لێکدراو:

لە چاوگێکی سادە یان دارێژراو لەگەڵ وشەیەکی واتاداری تر یان پتر پێکهاتووە. بەم شێوەیە:

١- (ناو + چاوگی سادە) وەک: یارمەتیدان، دەستگرتن.

٢- (هاوەڵناوی چۆنی+ چاوگی سادە) وەک: گەورەکردن، گەرمبوون، بڵندکردن، جێگیرکردن.

٣- (ناو+ چاوگی دارێژراو) وەک: دەست هەڵگرتن، سەرهەڵبڕین.

٤- (هاوەڵناوی چۆنی+ چاوگی دارێژراو) وەک: ڕاستکردنەوە، چاکبوونەوە.

٥- (ناوی دارێژراو+ چاوگی سادە) وەک: بەخێوکردن.

٦- (هاوەڵناوی دارێژراو+ چاوگی سادە) وەک: بەهێزکردن، بەئاگاهاتن.

٧- (هاوەڵکاری دارێژراو+ چاوگی سادە) وەک: ل ناڤچوون، لەناوبردن.

ڕاهێنان (١)

لەم چاوگە سادانەی خوارەوە چاوگی دارێژراو و لێکدراو دروستبکە:

(چوون، کێشان، گرتن، خواردن، بڕین، هێنان)

ڕاهێنان (٢)

جیاوازی لە نێوان چاوگی دارێژراو و لێکدراو چییە لە ڕووی دروستکردنەوە؟ بە نمونە ڕوونیبکەوە.

ڕاهێنان (٣)

وەڵامی ڕاست هەڵبژێرە:

١. (برژاندن): چاوگێکی (سادەیە/ دارێژراوە/ لێکدراوە/ هیچیان)

٢. (ڕێزگرتن): پێکهاتووە لە

(ناو+چاوگی سادە / هاوەڵناو+چاوگی سادە /
هاوەڵکار+چاوگی سادە / چاوگی سادە+ناو)

٣. (گەرمبوون): پێکهاتووە لە

(هاوەڵناو+پاشگر/ هاوەڵناو+چاوگی سادە/ ناو+ڕەگی‌کار/هاوەڵناو+ناو)

٤. (لێنان): پێکهاتووە لە

(پێشگر+چاوگی سادە/ ناو+چاوگی سادە/
پێشگر+چاوگی دارێژراو/ چاوگی سادە+پاشگر)

٥. (ڕاپەرین): پێکهاتووە لە

(پێشگر+ناو/ ناو+ڕەگی‌کار/ هاوەڵکار+پاشگر/ پێشگر+چاوگی سادە)

٦. کام لەم چاوگانە لە (پێشگر+چاوگی سادە+پاشگر) دروستبووە،

(داشکاندن/ ڕاپەرین/ سەرکەوتن/ کردنەوە)

بەکارهێنانی چاوگ وەک ناو

ئـ/

١. نووسینەکەم هێناوە.

٢. نووسینەکانم کۆکردەوە.

٣. ئاخافتنا باش دلێ مرۆڤی خۆش دکەت.

٤. نووسینی هێمنم خوێندوەتەوە.

٥. هاتنا وان بۆ کارگەهێ گەلەک باش بوو.

ب/

١. نڤستن بۆ نەخۆشی دەرمانە.

٢. سوتان بە ئازارە.

٣. خوێندن کۆمەڵ پێشدەخات.

٤. خۆزی کوشتن ل وەلاتێ مە نەمابا.

٥. خوێندنم تەواوکردووە.

٦. مە خوارن کڕییە.

٧. هەر بە تێکۆشان دەگەینە ئامانج.

٨. کوردستان هەر ب زانینێ پێش دکەڤیت.

٩. بەرهەمی ڕاپەڕین دیارە.

١٠. کاری قوتابی خوێندنە.

١١. هەڵبژاردنەکە ئەنجامدرا.

خستنەڕوو:

لەمەوبەر بۆمان ئاشکرابوو، کە چاوگ وەکو ناوێک لەناو ڕستەدا بەکاردێت، چونکە تایبەتییەکانی ناو وەردەگرێتو هەموو ئەرکەکانی ناو لەڕستەدا دەبینێت.

ئـ- تایبەتییەکانی ناو وەردەگرێت کە ئەمانەن: چاوگ وەکو ناو دەتوانرێت بکرێت بە ناسراو بە هۆی نیشانەی ناسراو (ەکە). هەروەها دەتوانرێت بکرێت بە کۆی ناسراو بەهۆی نیشانەی کۆ (ان) کە دەخرێتە دوای نیشانەی ناسراوی (ەکە). هەروەها دەتوانرێت تەواو بکرێت بە (ناو، جێناو، هاوەڵناوی چۆنی). بۆ دەرخستنی ئەم ڕاستییانە ئەگەر سەیری ڕستەکانی بەشی (ئـ) بکەین دەبینین:

١. لەڕستەی یەکەمدا وشەی (نووسینەکە) چاوگێکی ناسراوە بەهۆی نیشانەی ناسراوی (ەکە) بووە بە ناسراو.
٢. لە ڕستەی دووەمدا وشەی (نووسینەکان) چاوگێکی کۆی ناسراوە بەهۆی نیشانەی کۆ (ان) کە خراوەتە دوای نیشانەی ناسراوی (ەکە).
٣. لەڕستەی سێیەمدا وشەی (ئاخافتن) چاوگەو بە هاوەڵناوی چۆنی (باش)، دیارخراوە.
٤. لەڕستەی چوارەمدا وشەی (نووسین) چاوگەو بە ناوی (هێمن) دیارخراوە.
٥. لەڕستەی پێنجەمدا وشەی (هاتن) چاوگەو بە جێناوی کەسیی سەربەخۆ (وان) دیارخراوە.

ب- چاوگ ئەرکەکانی ناو دەبینێت لە ڕستەدا، ئەگەر سەیری ڕستەکانی بەشی (ب) بکەین، دەبینین هەر چاوگێک ئەرکێکی بینیوە، کە بەم شێوەیەی خوارەوەیە:

لەڕستەی یەکەمو دووەمدا چاوگی (نقستن، سووتان) هەر یەکەیان نیهادە لە ڕستەی خۆیاندا، چونکە هەواڵێک یان سیفەتێک دراوەتە پاڵ هەر یەکێکیان، لەڕستەی سێیەمو چوارەمدا چاوگی (خوێندن، کوشتن) بکەرن، چونکە هەر یەکەیان کارێکی دراوەتە پاڵ. لەڕستەی پێنجەمو شەشەمدا چاوگی (خوێندن، خوارن) بەرکارن، چونکە هەر یەکەیان مانای کاری تەواو کردووەو کاریگەریێتی کاریشی کەوتۆتە سەر.

لە ڕستەی حەوتەمو هەشتەمدا چاوگی (تێکۆشان، زانین) تەواوکەری بە یاریدەن.

لە ڕستەی نۆیەمدا چاوگی (ڕاپەڕین) ئەرکی دیارخەری ناوی (بەرهەم) ی بینیوە.

لە ڕستەی دەیەمدا چاوگی خوێندن ئەرکی تەواوکردنی کاری ناتەواوی (ە)ی بینیوە.

لە ڕستەی یازدەمدا چاوگی (هەڵبژاردن) ئەرکی جێگری بکەری بینیوە.

لە ئەنجامدا ئەوەمان بۆ دەرکەوت کە چاوگ تایبەتییەکانو ئەرکەکانی ناو لەڕستەدا وەردەگرێتو جێ بەجێی دەکات، لەبەر ئەوە چاوگ وەک ناوە.

دەستور:

چاوگ لە ڕستەدا وەک ناوێک بەکاردێت، چونکە:

ئـ-

تایبەتییەکانی ناو وەردەگرێت، دەتوانرێت بکرێت بە (تاکی ناسراو، کۆی ناسراو، دیارخراو بێت بەناو یان بەجێناو یان بە هاوەڵناوی چۆنی).

ب-

ئەرکەکانی ناو دەبینێت، دەبێت بە (نیهاد، بکەر، بەرکار، تەواوکەری بەیاریدە، دیارخەری ناو، تەواوکەری کاری ناتەواو، جێگری بکەر) لەڕستەدا.

ڕاهێنان (١)

وەڵامی ڕاست بۆ وشە هێڵ بەژێرهاتووەکان هەڵبژێرە.

١. <u>بژارکردن</u> بۆ کشتوکاڵ بە سودە.

(نیهاد/ بکەر/ تەواوکەری بەیاریدە/ بەرکار)

٢. <u>هێنان</u> بردنەوەی دەوێت.

(بکەر/ بەرکار/ دیارخەر/ نیهاد)

٣. ب <u>ئاڤاکرنا</u> گوندان ژێر خانا ئابوری ڤەدژیتەوە.

(بەرکار/ تەواوکەریکاریناتەواو/ تەواوکەریبەیاریدە/ جێگری بکەر)

٤. بریا <u>خوێندنم</u> تەواو کردبایە.

(بکەر/ بەرکار/ دیارخەر/ تەواوکەری بەیاریدە)

٥. کارگەی <u>چنین</u> کوتاڵ دروستدەکات.

(بەرکار/ دیارخەر/ دیارخراو/ نیهاد)

٦. ئەڤە کەنگی <u>نڤیسینە</u>؟

(نیهاد/ تەواوکەری کاری ناتەواو/ بەرکار/ بکەر)

ڕاهێنان (٢)

چاوگی (یارمەتیدان) لەڕستەدا بەکاربهێنە بەمەرجێک هەموو ئەرکەکان ببینێت.

ڕاهێنان (٣)

لەڕستەی (ڕاپەڕین ئێمەی گەیاندە سەرکەوتن)

١- وشەی (ڕاپەڕین) چییە؟ چۆن دروست کراوە؟ ئەرکی چییە؟

٢- وشەی (ئێمە) شی بکەوە.

٣- وشەی (سەرکەوتن) چییە؟ چ جۆرێکە؟ ئەرکی چییە؟

٤- (ی) لە دوای وشەی (ئێمە) چییە؟ ئەرکی چییە؟

٥- وشەی (ڕاپەڕین) لە ڕستەیەکی تردا ببێتە بەرکار.

٦- وشەی (سەرکەوتن) بکە بە کۆی ناسراوو لەڕستەیەکی تردا ببێتە نیهاد.

ڕاهێنان (٤)

ئەم ڕستانەی خوارەوە شیبکەوە:

١. ئەنجامی هەڵبژاردنەکەیان ڕاگەیاند.

٢. خوێندن چاوی مرۆڤ دەکاتەوە.

ڕەگـــــی کار

(١)

چاوگ	قەدی چاوگ	ڕەگی کار
کێڵان	کێڵا	کێڵ
کوتان	کوتا	کوت
پیڤان	پیڤا	پیڤ
کڕین	کڕی	کڕ
مردن	مرد	مر
خوێندن	خوێند	خوێن
ڕەڤین	ڕەڤی	ڕەڤ
گرتن	گرت	گر
دانیشتن	دانیشت	دانیش
چوون	چوو	چ
بوون	بوو	ب

خستنەڕوو:

ئـ . پێشـتر زانیمـان، کـە چـاوگ کردەوەیـەک پیشـاندەدات و کردەوەکـە نادرێتـە پـاڵ کەسـێک یـا شـتێک، هەروەهـا کاتـی تێدانییـە، چاوگـەکان بـە پیتـی پێـش (ن)ی چـاوگ دەناسـرێن‌و دەکرێـن بـە پێنـج جـۆر لـە ڕووی نیشـانەوە چاوگـی (ئەلفـی، یائـی، دالـی، تائـی، واوی)*. واتـە چـاوگ بـە یەکێـک لـەم نیشـانانە (ان، یـن، دن، تـن، وون) کۆتایـی دێت‌و بـە هـەر یەکێکیـان دەوترێت نیشـانەی چـاوگ. بـە پیتـی (ن)ە کـەش دەگوترێـت (نوونـی چـاوگ) وەکـو لـە سـتوونی یەکەمـدا خراوەتـە ڕوو.

(کێڵان، کوتـان، پیڤـان، کڕیـن، مـردن، خوێنـدن، ڕەڤیـن، گرتـن، دانیشـتن، چـوون، بـوون).

ب. ئەگـەر سـەیری وشـەکانی سـتوونی دووەم بکەیـن (کێـڵا، کوتـا، پیڤـا، کـڕی، مـرد، خوێنـد، ڕەڤـی، گـرت، دانیشـت، چـوو، بـوو). دەبینیـن هەموویـان لـە چاوگەکانـی سـتوونی یەکـەم وەرگیـراون، بـە لابردنـی نونـی چـاوگ دروسـتکراون، بـە ئەمانـە دەگوترێـت (قـەد) یـان (کاری ڕابـردووی نزیـک)، کـە دەبێتـە بنچینـەی دروسـتکردنی هەمـوو جۆرەکانـی تـری کاری ڕابـردوو، کـە لەمـەودوا دەیـان خوێنیـن.

پ. ئەگەر سـەیری وشـەکانی سـتوونی سـێیەم بکەین (کێڵ، کوت، پیڤ، کڕ، مر، خوێن، ڕەڤ ، گر، دانیش، چـ ، ب) دەبینین هەموویان لـە چاوگەکانی ستوونی یەکـەم وەرگیراونو پێیان دەگوترێت (ڕەگی کار) ، بەشـی هـەرە زۆری (ڕەگی کار) بـە تەنیا بـەکار نایـەتو مانـای تـەواو نابەخشـێت، بـەڵام دەبێتـە سـەرچاوە بۆ دروسـتکردنی کاری (ڕانەبردوو، داخـوازی)و گەلێک وشـەی تـر.

دۆزینەوەی ڕەگی کار

(٢)

	چاوگ	قەدی چاوگ	ڕەگی کار
ئـ-	هێنان	هێنا	هێن
	پیڤان	پیڤا	پیڤ
	کێڵان	کێڵا	کێڵ
	شێلان	شێلا	شێل
	کێشان	کێشا	کێش
ب-	خنکان	خنکا	خنکێ
	برژان	برژا	برژێ
	زان	زا	زێ
	شکان	شکا	شکێ
	دڕان	دڕا	دڕێ

خستنە ڕوو:

ئـ- کاتێک سـەیری چاوگەکانی بەشـی (ئـ) دەکەین (هێنـان، پیڤـان، کێڵان، شـێلان، کێشـان) دەبینیـن هەمـوو چاوگـی تێپـەڕی (ئەلفـی) ن، ڕەگـی کار لـەم چاوگانـە بـە لابردنـی نیشـانەی چـاوگ (ان) دروسـت دەکرێت، ئـەوەی دەمێنێتـەوە پێی دەگوترێت ڕەگـی کار وەکو (هێـن، پیـڤ، کێڵ، شـێل، کێش).

ب- کاتێـک سـەیری چاوگەکانـی بەشـی (ب) دەکەیـن (خنـکان، بـرژان، زان، شـکان، دڕان) دەبینیـن هەموویـان چاوگـی تێنەپـەڕی (ئەلفـی) ن،

ڕەگی کار لەم چاوگانە دروست دەکرێت بە لابردنی (ن)ی چاوگو گۆڕینی پیتی (ا) بۆ پیتی (ێ) وەکو (خنکێ، برژێ، زێ، شکێ، دڕێ).

تێبینی: چاوگی (لێنان) چاوگێکی ئەلفی تێپەڕە، ڕەگی کاری لێ دروست دەکرێت بە ڕێگای چاوگی ئەلفی تێنەپەڕ بەڵام ڕەگی کار لە چاوگی (شیان، گریان، ژیان) لەم دەستورە لادەدەن، ڕەگی کار لە چاوگی (شیان- شێ) (گریان- گری) (ژیان- ژی) هەروەها ڕەگی کار لە چاوگی (مان) دەبێتە (مێن) ئەمەش لە دەستور لایداوە. ڕەگی چاوگی (دان) بریتییە لە (دە) بە هەمان شێوە لە دەستور لایداوە.

دەستور:

دۆزینەوەی ڕەگی کار لە چاوگە ئەلفییەکان بەم شێوەیە دەبێت:

ئـ -

ئەگەر چاوگی ئەلفی تێپەڕ بوو، ڕەگی کار دروست دەکرێت، تەنها بە لابردنی نیشانەی چاوگ (ان) ئەوەی دەمێنێتەوە ڕەگی کارە.

ب-

ئەگەر چاوگی ئەلفی تێنەپەڕ بوو، ڕەگی کار دروست دەکرێت بە لابردنی پیتی (ن)ی چاوگو گۆڕینی پیتی (ا) بۆ (ێ).

دۆزینەوەی ڕەگی کار

(٣)

چاوگ	قەدی چاوگ	ڕەگی کار
بڕین	بڕی	بڕ
نقیسین	نقیسی	نقیس
کڕین	کڕی	کڕ
بەخشین	بەخشی	بەخش
زانین	زانی	زان
ڕەقین	ڕەقی	ڕەق
فڕین	فڕی	فڕ
لەرزین	لەرزی	لەرز
زڤڕین	زڤڕی	زڤڕ

خستنەڕوو:

ئەگەر سەیری چاوگەکان بکەین (بڕین، نقیسین، کڕین، بەخشین، زانین، ڕەقین، فڕین، لەرزین، زڤڕین) دەبینین هەموویان چاوگی یائین، هەندێکیان، تێنەپەڕن وەک: (ڕەقین، فڕین، لەرزین، زڤڕێن) ڕەگی کار لە چاوگی (تێپەڕو تێنەپەڕ) دروستدەکرێت ئەویش بە لابردنی نیشانەی چاوگ (ین).

دەستور:

دۆزینەوەی ڕەگی کار لە چاوگی یائی لە تێپەڕو تێنەپەڕ بە لابردنی نیشانەی چاوگ (ین) دەبێت.

دۆزینەوەی ڕەگی کار

(٤)

	چاوگ	قەدی چاوگ	ڕەگی کار
ئـ-	چوون	چوو	چـ
	بوون	بوو	ب
ب-	درووون	درووو	درووو
	گرووون	گرووو	گرووو
	جوون	جوو	جوو
	سوون	سوو	سوو

خستنەڕوو:

ئـ -

کاتێک سـەیری چاوگەکانـی بەشـی (ئـ) دەکەیـن (چـوون ، بـوون) دەبینیـن چاوگـی (واو)ی تێنەپـەڕن، ڕەگـی کار لـەم چاوگانـە بـە لابردنـی نیشـانەی چاوگ دروسـتدەکرێت، واتـە لابردنـی (وون)و ئـەوەی دەمێنێتـەوە ڕەگـی کارە وەک (چـ ، ب).

ب-

کاتێک سەیری چاوگەکانی بەشی (ب) دەکەین (درووون، گرووون، جوون، سـوون) دەبینین ئەمانـەش چاوگـی (واوی)ن‌و تێپـەڕن ڕەگـی کار لـەم چاوگانـە تەنها بـە لابردنـی پیتـی (ن)ی چـاوگ دروسـتدەکرێت وەک: (درووو، گرووو، جـوو، سـوو). لێرەدا ڕەگـی کار لەگـەڵ قـەدی چـاوگ لـە ڕووی دروسـتکردنەوە وەک یەکـن.

دەستور:

دۆزینەوەی ڕەگی کار لەچاوگی واوی بەم شێوەیەیە:

ئـ-

لـە چاوگی واوی تێنەپـەڕدا ڕەگی کار دروسـتدەکرێت بـە لابردنی نیشـانەی چـاوگ کـە (وون)ە.

ب-

لـە چاوگـی واوی تێپـەڕدا ڕەگـی کار دروسـتدەکرێت تەنهـا بـە لابردنـی پیتـی (ن)ی چـاوگ. واتـا (ڕەگ و قـەد) وەک یەکـن.

دۆزینەوەی ڕەگی کار

(٥)

ئ/

چاوگ	قەدی چاوگ	ڕەگی کار
فرۆشتن	فرۆشت	فرۆش
ڕێستن	ڕێست	ڕێس
کەفتن	کەفت	کەڤ
گرتن	گرت	گر
خوێندن	خوێند	خوێن
مردن	مرد	مر
لێبووردن	لێبوورد	لێبوور

ب/

چاوگ	قەدی چاوگ	ڕەگی کار
سپاردن	سپارد	سپێر
چاندن	چاند	چێن
ناردن	نارد	نێر
سەندن	سەند	سێن
برژاندن	برژاند	برژێن
ستاندن	ستاند	ستێن
پالاوتن	پالاوت	پالێو
ڤەشارتن	ڤەشارت	ڤەشێر

پ/

چاوگ	قەدی چاوگ	ڕەگی کار
خواستن	خواست	خواز
گەستن	گەست	گەز
پاراستن	پاراست	پارێز
کوشتن	کوشت	کوژ
هاڤێشتن	هاڤێشت	هاڤێژ
چێشتن	چێشت	چێژ
ڕێشتن	ڕێشت	ڕێژ

ت/

چاوگ	قەدی چاوگ	ڕەگی کار
نووستن	نووست	نوو
ڕۆیشتن	ڕۆیشت	ڕۆ
خواردن	خوارد	خۆ
شووشتن	شووشت	شۆ
خستن	خست	خە
هاتن	هات	هێ(ێ)
بردن	برد	بە
کردن	کرد	کە
هێشتن	هێشت	هێڵ
ویستن	ویست	ەوێ
گۆتن	گۆت	لێ

خستنەڕوو:

دۆزینـەوەی ڕەگـی کار لـە چاوگـی (تائـی یـان دالـی) بـە چەنـد شـێوەیەکی جیـاواز دەبێـت:

ئـ - شـێوەی یەکەمیـان لـە هەندێـک چاوگـی (تائـی یـا دالـی) وەک نمونەکانی بەشـی (ئـ) کـە چاوگـەکان (فرۆشـتن، ڕێسـتن، کەڤتـن، گرتـن، خوێنـدن، مـردن، لێبـووردن) هەندێکیـان تێپـەڕن، هەندێکیـان تێنەپـەڕن، ڕەگی کار لـەم چاوگانـەدا یەکسـەر بـە لابردنی نیشـانەی چـاوگ (تـن یـان دن) دروسـتدەکرێت، بـەڵام ژمـارەی ئـەم بەشـەیان کەمـە.

ب- شـێوەی دووەمیـان لـە هەندێـک چاوگـی (تائـی یـان دالـی) وەک نمونەکانـی بەشـی (ب) چاوگـەکان (سـپاردن، چانـدن، نـاردن، سـەندن، برژانـدن، سـتاندن، پاڵاوتـن، ڤەشـارتن) دۆزینـەوەی ڕەگـی کاری ئـەو چاوگانـەی، کـە پیتـی پێـش پیتـە نەبزوێنەکـەی پێـش نیشـانەی چـاوگ پیتـی بزوێنـی (ا، ە) بـوو، ڕەگـی کار بـەم شـێوەیە دروسـتدەکرێت، نیشـانەی چـاوگ (تـن، یـان دن) لادەبرێن، پیتـی بزوێنـی (ا، ە) کـە لەپێش پیتـە نەبزوێنەکەیـە دەگۆڕێـت بـۆ پیتـی بزوێنـی (ێ) وەک (سـپێر، چێـن، نێـر، سـێن، برژێـن، سـتێن، پاڵێـو، ڤەشـێر).

پ- شـێوەی سـێیەم لـە هەندێک چاوگـی تائیـدا وەک نمونەکانـی بەشـی (پ) چاوگەکان (خواسـتن، گەسـتن، پاراسـتن، کوشـتن، هاڤێشـتن، ڕێشـتن، چێشـتن) دۆزینـەوەی ڕەگـی کار لـەم چاوگانـەی، کـە پیتـی پێش نیشـانەی چـاوگ (تـن) (س، ش) بـوو، بـەم شـێوەیە دەبێت، نیشـانەی چـاوگ (تـن)

لا دەبرێت ئینجا پیتی (س) دەگۆڕێت بۆ پیتی (ز)، پیتی (ش) دەگۆڕێت بۆ پیتی (ژ) وەکو (خواز، پارێز، کوژ، هاڤێژ، ڕێژ، چێژ).

ت - شێوەی چوارەم لە هەندێک چاوگی تائی یان دالی وەک نمونەکانی بەشی (ت)، چاوگەکان (گەیشتن، نووستن، خواردن، شووشتن، خستن، ڕۆیشتن، بردن، کردن، هێشتن، ویستن، گوتن) دۆزینەوەی ڕەگی کار لەو چاوگانە دەستورێکی تایبەتی نییە، بەڵکو دەبێت لەبەربکرێن، ژمارەی ئەم چاوگانە کەمە وەک ڕەگەکانی (گە، نوو، خۆ، شۆ، خە، ڕۆ، بە، کە، هێڵ، وێ، لێ، بێژ).
جگە لەو شێوانەی، کە باسمانکردن چاوگی تائی هەیە ڕەگی کاری لێدروستدەکرێت تەنها بە لابردنی پیتی (ن)ی چاوگ وەک:

چاوگ	ڕەگی کار
بیستن	بیست
بەستن	بەست
پەرستن	پەرست

دەستور:

دۆزینەوەی ڕەگی کار لە چاوگی تائیو دالی بەم شێوەیە وەردەگیرێت:

ئـ - لە بەشێکی چاوگی تائی یان دالی ڕەگی کار بە لابردنی نیشانەی چاوگ (تن، دن) وەردەگیرێت.

ب - لە بەشێکی تری چاوگی تائی یان دالی بە تایبەتی لەو چاوگانەی، کە پیتی پێش پیتە نەبزوێنەکەی پێش نیشانەی چاوگ(ا، ە)یە، ڕەگی کار بە لابردنی نیشانەی چاوگ (تن، دن) لەگەڵ گۆڕینی پیتی (ا، ە) بۆ پیتی (ێ) وەردەگیرێت.

پ- لە بەشێکی تری چاوگی (تائی) دا بەتایبەتی لە هەندێک لەو چاوگانەی، کە پیتی پێش نیشانەی چاوگ (س، ش)ە ڕەگی کار بە لابردنی نیشانەی چاوگ (تن) لەگەڵ گۆڕینی پیتی (س) بۆ پیتی (ز)، و پیتی (ش) بۆ پیتی (ژ) وەردەگیرێت.

ت - لە بەشێکی تری چاوگی تائیو دالی ڕەگی کار بەبێ دەستور وەردەگیرێت، لەبەرئەوە دەبێت لەبەربکرێن، بەڵام ژمارەیان کەمە. چاوگی تائی هەیە ڕەگی کاری تەنها بە لابردنی پیتی (ن)ی چاوگ لێوەردەگیرێت.

نووسینیدا لە جیاتی نیشانەی پرس (؟) نیشانەی سەرسووڕمان (!) دادەنرێت.

زۆربەی پەیڤەکانی سەرسووڕمان لە زمانی کوردیدا ئەمانەن:

(ئای، ئاخ، ئۆف، مخابن، ئافەرین، بژی، ئۆخەی... هتد).

ڕاهێنانی (١)

ڕستەی سەرسوڕمان لەمانەی خوارەوە دروست بکە:

(گوڵێکی جوان، قارەمانێك، بەڵایەکی گەورە، نەمانی زۆرداری، سەرکەفتنا پێشمەرگەی)

ڕاهێنانی (٢)

ئەم ڕستانەی خوارەوە بە پەیڤێکی سەرسوڕمان پڕبکەوە:

١. ....! ئەوە تەواوتکرد.

٢. ....! ل گەل مە نەهات.

٣. .... ڤێرە چەند جهەکێ خۆشە!

٤. .... چەند ماندوو بووم!

٥. .... چۆن پیاوێك بوو!

ڕاهێنانی (٣)

ئەمانە لە ڕستەدا بەکاربهێنە:

(ئۆخەی!، بژی!، ئای!، ئافەرین!، ئۆف!)

ڕاهێنانی (٤)

١.شلۆڤەکردن:

ئای! کاوە کەوت.

ئای: وشەی سەرسوڕمانە.

کاوە: ناوە، تایبەتییە، سادەیە، بکەرە.

کەوت: کاری ڕابردووە، تێنەپەڕە.

٢. ئەم ڕستانە شلۆڤەبکە:

ئـ- گوڵەکە چەند جوانە!

ب- ئۆخەی! بە یەکەم دەرچوویت.

ڕاڤەکردنی پەیڤەکان

پەیڤ	واتاکەی
دادخواز	دادپەروەر
هیوا	هێڤی، ئومێد
بەدی	دیار، ئاشکرا
سەرسوڕمان	مەندەهۆشی، سەرسام، حەپەسان
منداڵ	زارۆك
هۆزان	شیعر
ڤەهاند	هۆنییەوە
شینەشاهۆ	جۆرێکی گەورەی بازە

(وانەی دەیەم)

بنچینەکانی ڕستە

ئـ- (بکەر- کاری تەواو)

١. دلۆڤان دچیت بۆ قوتابخانە.

٢. فەرهاد دانیشت.

٣. ڕەزڤانی زەڤی ئاڤدا.

٤. باران باری.

٥. کەوەکە دەفڕێت.

٦. دارای سێڤ خار.

ب- (نیهاد- کاری ناتەواو)

١. دایکا وان دڵسۆز بوو.

٢. سەردار تۆلازەکێ[1] ڕەوشنبیرە.

٣. پاڵتۆکە بۆ ژیلە دەبێت.

٤. فەرهەنگی هەمبانە بۆرینەی هەژار بەسوودە.

٥. قوتابییەکە دەبێت بە پزیشك.

٦. زڤستان سارە.

---

[1]- تۆلاز: لاو، گەنج

خستنەڕوو:

ئەگەر سەرنج بدەینە ڕستەکانی بەشی (ئـ) دەبینین هەر ڕستەیەك لە دوو بەش پێکهاتووە، ئەگەر یەکێکیان لاببەین شێرازەی ڕستەکە تێکدەچێتو لە مەبەستەکەی ناگەین. بۆ نمونە: لە ڕستەی (دلۆڤان دچیت بۆ قوتابخانە) ئەگەر وشەی (دچیت) لابدەین، ئەوی دیکەیان بە تەنیا ناتوانێت مەبەستی ڕستەکە بدات بە دەستەوە، هەروەها ڕستەکانی دیکەش، بەمەدا بۆمان دەردەکەوێت کە هەموو ڕستەیەك لەسەر دوو بنچینە دادەمەزرێت، ئەگەر کاری ڕستەکە کارێکی تەواوبوو، بنچینەی ڕستەکە بەم شێوەیە دەبێت: یەکێکیان (بکەر)ەو ئەوەی تریان (کار)ە. وەکو لەمەولا ڕوونی دەکەینەوە.

١. لە ڕستەی (دلۆڤان دچیت بۆ قوتابخانە) وشەی دلۆڤان ناوە، (بکەر)ە چونکە کارێکی کردووە، وشەی دچیت (کار)ە چونکە کردەوەیەکی پیشانداوە، کە دلۆڤان کردوویەتی.

٢. لە ڕستەی (فەرهاد دانیشت). وشەی فەرهاد ناوە، (بکەر)ە چونکە کارێکی کردووە، وشەی دانیشت (کار)ە چونکە کردەوەیەکی پیشانداوە، کە فەرهاد کردوویەتی.

٣. لە ڕستەی (ڕەزڤانی زەڤی ئاڤدا) وشەی ڕەزڤان ناوە، (بکەر)ە چونکە کارێکی کردووە، وشەی ئاڤدا (کار)ە چونکە کارێکی پیشانداوە کە ڕەزڤان کردوویەتی.

٤. له ڕستەی (باران باری). وشەی باران ناوە، (بکەر)ە چونکە کارێکی دراوەتە پاڵ، وشەی باری (کار)ە چونکە کارێکی پیشانداوە کە دراوەتە پاڵ باران.

٥. له ڕستەی (کەوەکە دەفڕێت). وشەی کەوەکە ناوە، (بکەر)ە چونکە کارێکی کردووە، وشەی دەفڕێت (کار)ە چونکە کارێکی پیشانداوە، کە کەوەکە کردوویەتی.

٦. له ڕستەی (دارای سێڤ خار) وشەی دارا ناوە، (بکەر)ە چونکە کارێکی کردووە.

وشەی خار (کار)ە چونکە کارێکی پیشانداوە، کە دارا کردوویەتی:

کەوابوو: له ڕستەی کاری تەواو، ڕستە لەسەر دوو بنچینە دادەمەزرێت بنچینەی یەکەم (بکەر)ەو بنچینەی دووەم (کار)ە.

ئەگەر سەرنج بدەینە ڕستەکانی بەشی (ب) دەبینین، کە هەر ڕستەیەك لە دوو بەش پێکهاتووە. یەکێکیان لا ببەین شێرازەی ڕستەکە تێکدەچێتو لە مەبەستەکەی ناگەین، هەموو ڕستەیەك لەسەر دوو بنچینە دادەمەزرێت. ئەگەر کاری ڕستەکە کارێکی ناتەواو بوو بنچینەکانی، یەکێکیان نیهادەو ئەوەی تریان گوزارەیە وەکو لەم ڕستانەدا دەردەکەوێت.

١. له ڕستەی (دایکا وان دڵسۆز بوو) وشەی (دایك) ناوە، نیهادە، چونکە سیفەتێکی دراوەتە پاڵ، وشەی (بوو) کاری ناتەواوە، بە یاریدەی وشەی (دڵسۆز) بووە بە گوزارەو سیفەتێکی داوەتە پاڵ دایك.

٢. لە ڕستەی (سەردار تۆلازەکێ ڕەوشەنبیرە). وشەی سەردار ناوە، نیهادە، چونکە سیفەتێکی دراوەتە پاڵ، وشەی (ە) کاری ناتەواوە بە یاریدەی وشەی (ڕەوشنبیر) بووە بە گوزارەو سیفەتێکی داوەتە پاڵ سەردار.

٣. لە ڕستەی (پاڵتۆکە بۆ ژیلە دەبێت) وشەی (پاڵتۆکە) ناوە، نیهادە چونکە هەواڵێکی دراوەتە پاڵ، وشەی (دەبێت) کاری ناتەواوە بە یاریدەی وشەی (بۆ ژیلە) بووە بە گوزارەو هەواڵێکی داوەتە پاڵ (پاڵتۆکە).

٤. لە ڕستەی (فەرهەنگی هەمبانە بۆرینەی هەژار بە سوودە). وشەی (فەرهەنگ) ناوە، نیهادە، چونکە سیفەتێکی دراوەتە پاڵ، وشەی (ە) کاری ناتەواوە بە یاریدەی وشەی (بەسوود) بووە بە گوزارە سیفەتێکی داوەتە پاڵ فەرهەنگ.

٥. لە ڕستەی (قوتابییەکە دەبێت بە پزیشك). وشەی (قوتابییەکە) ناوە، نیهادە، چونکە هەواڵێکی دراوەتە پاڵ، وشەی (دەبێت) کاری ناتەواوە، بە یاریدەی وشەی (پزیشك) بووە بە گوزارەو هەواڵێکی داوەتە پاڵ قوتابییەکە.

٦. له ڕستەی (زڤستان سارە). وشەی (زڤستان) ناوە، نیهادە، چونکە سیفەتێکی دراوەتە پاڵ، وشەی (ە) کاری ناتەواوە بە یارمەتی وشەی (سار) بووە بە گوزارەو سیفەتێکی داوەتە پاڵ (زڤستان).

کەوابوو: لە ڕستەی کاری ناتەواودا بنچینەکانی ڕستە بریتین لە (نیهاد، گوزارە).

دەستور:

ڕستە لەسەر دوو بنچینە دادەمەزرێت ئەگەر یەکێکیان لابرێت ڕستە تێکدەچێتو لە مەبەستەکەی ناگەین.

ئـ- ئەگەر کاری ڕستەکە کارێکی تەواوبوو، بنچینەکانی ڕستە بریتین لە (بکەر، کار).

ت- ئەگەر کاری ڕستەکە کارێکی ناتەواوبوو، بنچینەکانی ڕستە بریتین لە (نیهاد، گوزارە).

بکەر: ئەو کەسەیە یا ئەو شتەیە، کە لەڕستەدا کارێکی کردووە، یان کارێك دەکات، یا کارێکی دەدرێتە پاڵ.

کار: ئەوەیە، کە کردەوەیەك پیشاندەداتو دەدرێتە پاڵ کەسێك یا شتێك، لە کاتێکی دیاریکراودا.

نیهاد: ئەو ناوەیە یا ئەو جێناوەیە، کە لەڕستەدا هەواڵێك یا سیفەتێکی دەدرێتە پاڵ بەڵام بە هیچ کارێك هەڵناستێت.

گوزارە: بریتییە لە کاری ناتەواو بە یارمەتی وشەیەکی دیکە هەواڵێك یا سیفەتێك دەداتە پاڵ نیهاد.

ڕاهێنانی (١)

لەم ڕستانەی خوارەوەدا بنچینەکانی ڕستەو جۆرەکەی دیاربکە:

١. نێرگز کولیکەکا سپییە.

٢. باخەوان گوڵ دەچێنێت.

٣. کۆچەرێن جافان[1] دچنە زۆزانان.

٤. ئاوەکە دەبێت بە سەهۆڵ.

٥. هەنگ شیلەی گوڵ دەمژێت.

٦. ڕاستی سەردەکەوێت.

ڕاهێنانی (٢)

پێنج ڕستە بهێنەوە بە مەرجێك بنچینەی سێیانیان (بکەرو کار) بێتو بنچینەی دووانیان (نیهادو گوزارە)بێت.

ڕاهێنانی (٣)

ئەم کارانە لەناو بۆشاییەکانی خوارەوە دابنێ:

(پشکوت، بەزاند، درێژکرد، ڕاگەیاند، دەست پێکرد، گرتەوە، هاتن)

گەلی کوردستان شێرانە ڕاپەڕینە مەزنەکەی بەهاری (١٩٩١)ز .... هێزی شەڕی .... مۆژدەی سەرکەوتنی .... غونچەی ئازادی کە بە خوێنی شەهیدان ئاودرابوو دەمی .... کامەرانی هەموو لایەکی .... پەرلەمانو حکومەتی کوردستان ....ە کایەوە.

---

(١)جاف: خێڵێکی کوردە

ڕاهێنانی (٤)

ئەم ڕستانەی خوارەوە شلۆڤەبکە:

١. شەرمین دەچێت بۆ قوتابخانە.

٢. بەهاری کوردستان ڕەنگینە.

(وانەی یازدەهەم)

کار

ئ- کاری تەواو

١. کاوەی ئاسنگەر شۆڕشی لە دژی زۆرداری بەرپاکرد.

٢. گیا لەسەر پنجی خۆی دەڕوێتەوە.

٣. کورد بە ئازادی ئەندامانی پەرلەمانی هەڵبژارد.

٤. شرینیَ پەز دۆشی.

٥. ئێوەی تێکۆشەر سەردەکەون.

٦. ئاراسی ماسی دناڤ گۆمێدا گرت.

ب- کاری ناتەواو

١. دراوی سپی بۆ ڕۆژی ڕەشە.

٢. ئاگر نیشانەی جەژنی نەورۆزە.

٣. گوڵە سپییەکە جوان بوو.

٤. ئاوی گۆزەکە سارد بوو.

٥. دیارییەکە بۆ تاڤان دەبێت.

٦. دیار دەبێت بە مامۆستا.

خستنەڕوو:

لەوانەی پێشوودا خوێندمان کە ڕستە لەسەر دوو بنچینە پێکدێت ئەویش (بکەر، کار)ە، ئەگەر سەیری ڕستەکانی بەشی (ئـ) بکەین، دەبینین هەموویان لەسەر ئەو دوو بنچینەیە پێکهاتوونو هەر یەکێکیان، واتاو مەبەستی تەواو دەدات بە دەستەوە.

ئەگەر سەرنج بدەینە ڕستەکانی بەشی (ئـ) دەبینین (بەرپاکرد، دەڕوێتەوە، هەڵبژارد، دۆشی، سەردەکەون، گرت) هەموویان کارنو هەر یەکەیان کردەوەیەکیان پیشانداوە یان پیشانیدەدنو دراونەتە پاڵ کەسێك، کە(بکەر)ەکەیەتی، هەروەها هەر یەکەیان بە تەنیا مانای تەواوو سەربەخۆیان هەیە، بۆیە بەو کارانە دەگوترێت کاری تەواو و (نەلکاون بە وشەی دیکەوە).

جا ئەگەر سەرنج بدەینە ڕستەکانی بەشی (ب)، دەبینین (ە) لە ڕستەی یەکەمو دووەمدا (بوو) لە ڕستەی سێیەمو چوارەمداو (دەبێت) لە ڕستەی پێنجەمو شەشەمدا، هەر یەکەیان ڕووداوێکیان پیشانداوە یان پیشانی دەدەن، بەڵام هەر کارێك لەم کارانە بە تەنیا واتای تەواو نابەخشێت، بەڵکو پێویستی بە یارمەتی وشەیەکی دیکە هەیە بۆ ئەوەی واتاکەی تەواو واتادار بێت یان بڵێین وەکو کار ئەرکی خۆی ببینێت، بۆیە بەو کارانە دەگوترێت کاری ناتەواو.

دەستور:

ڕستە لەسەر دوو بنچینە دادەمەزرێت، بنچینەی یەکەم: بکەرەو بنچینەی دووەم: کارە، کاریش دوو جۆرە:

ئـ- کاری تەواو: ئەو کارەیە کە بەبێ یاریدە، کردەوەیەك پیشاندەدات و دراوەتە پاڵ کەسێك یا شتێك، کە (بکەرە)کەیەتی و مانای تەواو و سەربەخۆی هەیە، پێویستی بە وشەیەکی دیکە نییە.

ب- کاری ناتەواو: ئەو کارەیە کە کردەوەیەك پیشاندەدات بەڵام بە یاریدەی وشەی دیکە دەتوانێت هەواڵێك یان سیفەتێك بداتە پاڵ نیهادەکەی.

کاری ناتەواویش لە سێ شێوەو تافدا خۆی دەنوێنێت:

کاری ناتەواو

ڕابردوو:
(بوو)

ڕانەبردوو:
(ە) ئێستا
(دەبێت) ئایندە

ڕاهێنانی (١)

لەم ڕستانەی خوارەوەدا (کاری تەواو – کاری ناتەواو) دەربهێنە:

١. دەستی ماندوو لەسەر سکی تێرە.

٢. پێشمەرگە بە قوربانیدان کوردستانی ڕزگارکرد.

٣. درۆزن دوژمنی خوایە.

٤. ماڵی ئێوە خۆشبوو.

٥. ڕێوی دەمی نەدەگەیشتە ترێ دەیگوت ترشە.

٦. چەم بێ چەقەڵ نابێت.

٧. دەوڵەمەندی بە دڵە بە ماڵ نییە، گەورەیی بە عەقڵە بە ساڵ نییە.

ڕاهێنانی (٢)

لەم ڕستەیە: ئەسپە سپییەکە جوانە.

١. کاری ڕستەکە دەربهێنە، چ جۆرێکە؟ لە چ دەمێکدایە؟

٢. کاری ڕستەکە بگۆڕە بۆ دەمی ڕابردوو پاشان ڕستەکە بنووسەوە.

٣. کاری ڕستەکە بگۆڕە بۆ دەمی ڕانەبردوو (داهاتوو) پاشان ڕستەکە بنووسەوە.

ڕاهێنانی (٣)

لەم وشانەی خوارەوەدا، کاری تەواو و ناتەواو جیابکەرەوە، لەدواییدا بیانخەرە ڕستەوە.

(دەوەرێت، بوو، گریا، دەبێت، ە، فیشکاندی)

ڕاهێنانی (٤)

وەڵامی ڕاست هەڵبژێرە:

١. کتێبەکانت خاوێن ڕابگرە. (کاری ناتەواو، جێناو، ئامراز)

٢. دیمەنی ڕەشماڵی کورد دڵگیرە. (ئامراز، کاری ناتەواو، جێناو)

٣. برنجەکە خوسابوو. (کاری ناتەواو، کاری تەواو، هاوەڵناو)

٤. دار بە گەورەیی ناچەمێتەوە. (کاری ناتەواو، پاشگر، جێناو)

٥. ڕەشەبای سلێمانی بەهێزە. (ئامراز، کاری ناتەواو، پاشگر)

٦. .چیرۆکەکە بەسوود بوو. (کاری ناتەواو، کاری تەواو، کاری یاریدەدەر)

ڕاهێنانی (٥)

١. شلۆڤەکردن:

منداڵەکە پێدەکەنێت.

منداڵەکە: ناوە، ناسراوە، بکەرە.

پێدەکەنێت: کاری ڕانەبردووە، تێنەپەڕە.

ێت: جێناوی لکاوە، بۆ کەسی سێیەمی تاک بۆ بکەر دەگەڕێتەوە.

٢. ئەم ڕستانە شلۆڤەبکە :

١. ترێ پێگەیشت.

٢. سێوەکە مزر بوو.

ڕاڤەکردنی پەیڤەکان

پەیڤ	واتاکەی
پەز	مێگەل، مەڕو بزن
دناڤ گۆمێدا	لە ناو گۆماوەکەدا
نەدەگەیشت	نەدگەهشتیٚ
چەقەڵ	ئاژەلێکی کێوییە لە ڕەگەزی سەگە
گەورەیی	مەزناتی
پێگەیشت	پێگەهی
خوسابوو	نەرم بوو

(دیارخەری ناو- تەواوکەری کار)

١. دایکی شەهید فرمێسکی خوێنین دەڕێژێت.

٢. برادەری ئازاد بە یەکەم دەرچوو.

٣.هەڤالێ من بلەز هات.(١)

٤. قوتابیی زیرەك هۆنراوەکان لەبەردەکات.

٥.مرۆڤێت باش لە تەنگاڤیادا دەردکەڤن.

٦.مامۆستای ئێوە کتێبەکان دابەشدەکات.

٧.ولآتەکەمان بە زانست پێشدەکەوێت.

٨.برایێ تە چیرۆك نڤیسییە.

٩. مە کتێب ژ وی وەرگرت.

١٠. دەشتا هەڤلێرێ ب پیتە.

---

(١) بلەز هات: خێراهات، بەپەلە هات.

خستنەڕوو:

پێشتر ئەوەمان زانی کە ڕستە لەسەر دوو بنچینە دادەمەزرێت. (بکەر، کار) یا (نیهاد، گوزارە)، ئینجا ئەگەر سەیری ڕستەکان بکەین، دەبینین:

١. پەیڤی(دایك، برادەر، هەڤاڵ، قوتابی، مرۆڤ، مامۆستا، وڵات، برا، مە). هەر یەکیان لەو شوێنەدا ئەرکی بکەر دەبێنێت، وشەی (دەشت) دەوری نیهادی بینیوە.

٢. پەیڤی (دەڕێژێت، دەرچوو، هات، لەبەردەکات، دەردکەڤن، دابەشدەکات، پێشدەکەوێت، نڤیسییە، وەرگرت)، هەموویان کاری تەواون و(ە) کاری ناتەواوە.

٣. لەم ڕستانەدا بێجگە لە بنچینەکانی ڕستە هەندێك وشەی دیکە دەبینرێت ئەمانە تەواوکەرن بۆ تەواوکردنو زیادە واتای دیکە هێنراونەتە ناو ڕستەکانەوە.

١- لە ڕستەی (دایکی شەهید فرمێسکی خوێنین دەڕێژێت)،

وشەی (شەهید) ناوە، دیارخەری ناوی (دایك)ە، چونکە واتای وشەی دایکی تەواوکردووە کە (بکەر)ە، پەیڤی (فرمێسك) ناوە تەواوکەری کاری (دەڕێژێت)ە واتە بەرکارە، چونکە واتای کارەکەی تەواو کردووەو کاریگەری کارەکەشی کەوتۆتە سەر. وشەی (خوێنین) هاوەڵناوە دیارخەری ناوی (فرمێسك)ە، چونکە واتای وشەی فرمێسکی تەواو کردووە.

٢– لە ڕستەی (برادەری ئازاد بە یەکەم دەرچوو)،

وشەی (ئازاد) ناوە دیارخەری ناوی برادەرە، چونکە واتای وشەی (برادەر)ی تەواوکردووە کە (بکەر)ە. وشەی (بەیەکەم) هاوەڵکارە تەواوکەری کاری (دەرچوو)ە، چونکە واتای کارەکەی زیاتر ڕوون کردۆتەوە.

٣– لە ڕستەی (هەڤالێ من بلەز هات)،

وشەی (من) جێناوە، دیارخەری ناوی (هەڤاڵ)ە چونکە واتای وشەی (هەڤاڵ)ی تەواوکردووە کە (بکەر)ە، وشەی (بلەز) هاوەڵکارە تەواوکەری کاری (هات)ە چونکە واتای کارەکەی زیاتر ڕوون کردۆتەوە.

٤– لە ڕستەی (قوتابیی زیرەك هۆنراوەکانی لەبەردەکات)،

پەیڤی (زیرەك) هاوەڵناوە، دیارخەری ناوی قوتابییە، چونکە واتای وشەی قوتابی تەواو کردووە کە (بکەر)ە وشەی هۆنراوەکان ناوە تەواوکەری کاری (لەبەر دەکات)ە، واتە بەرکارە، چونکە واتای کاری (لەبەردەکات)ی تەواو کردووەو کاریگەرییەتی کارەکەشی کەوتۆتە سەر.

٥– لە ڕستەی (مرۆڤێت باش ل تەنگاڤیادا دەردکەڤن)،

وشەی باش هاوەڵناوە دیارخەری ناوی (مرۆڤ)ە، چونکە واتای وشەی (مرۆڤ)ی تەواوکردووە کە (بکەر)ە. وشەی (ل تەنگاڤیادا) هاوەڵکارە تەواوکەری کاری (دەردکەڤن)ە، چونکە واتای کارەکەی تەواوکردووە.

٦–له ڕستەی (مامۆستای ئێوە کتێبەکان دابەش دەکات)،

وشەی ئێوە جێناوە دیارخەری ناوی مامۆستایە، چونکە واتای وشەی (مامۆستا)ی تەواوکردووە کە (بکەر)ە. وشەی (کتێبەکان) ناوە، تەواوکەری کاری (دابەشدەکات)ە. واتە بەرکارە، چونکە واتای کارەکەی تەواوکردووەو کاریگەری کارەکەشی کەوتۆتە سەر.

٧–له ڕستەی (وڵاتەکەمان بە زانست پێش دەکەوێت)،

وشەی (مان) جێناوە، دیارخەری ناوی (وڵات)ە چونکە واتای وشەی (وڵات)ی تەواوکردووە کە (بکەر)ە. وشەی (زانست) ناوە تەواوکەری بە یاریدەی کاری (پێشدەکەوێت)ە، چونکە واتای کارەکەی بە یارمەتی ئامرازی پەیوەندی (بە) زیاتر ڕوون کردووەتەوە.

٨–له ڕستەی (برایێ تە چیرۆك نڤیسییە)،

وشەی (تە) جێناوە، دیارخەری ناوی (برا)یە، چونکە واتای وشەی (برا)ی تەواوکردووە، کە (بکەر)ە. وشەی (چیرۆك) ناوە، تەواوکەری نڤیسییە، واتە بەرکارە چونکە واتای کارەکەی تەواوکردووەو کاریگەریی کارەکەشی کەوتۆتە سەر.

٩– له ڕستەی (مە کتێب ژ وی وەرگرت)،

وشەی کتێب ناوە تەواوکەری کاری (وەرگرت)ە، واتە بەرکارە چونکە واتای کارەکەی تەواوکردووەو کاریگەری کارەکەشی کەوتۆتە سەر، وشەی (وی) جێناوە تەواوکەری بە یاریدەی کاری (وەرگرت)ە، چونکە

واتـــای کارەکـــەی بـــە یارمـــەتی ئـــامرازی پەیوەنـــدی (ژ) زیـــاتر ڕوونکردووەتەوە.

١٠- لە ڕستەی (دەشتا هەڤلێرێ بەپیتە)،

وشـەی هـەڤلێرێ نـاوە، دیارخـەری نـاوی (دەشـت)ە، چـونکە واتـای وشـەی (دەشت)ی تەواوکردووە کـە نیهـادە، وشـەی (بـەپیت) هاوەڵنـاوە تەواوکـەری کاری ناتەواوی (ە)یە.

دەستور:

تەواوکەر: ئەو وشەیەیە یان ئەو وشانەیە کە لەڕستەدا دەبینرێن بێجگە لە بنچینەکانی ڕستە (بکەر،کار).

تەواوکەر دوو جۆرە:

ئـ- دیارخەری ناو: بریتییە لە (ناو، جێناو، هاوەڵناو)

ب- تەواوکەری کار: بریتییە لە (بەرکار، تەواوکەری بەیاریدە) هەروەها هاوەڵکاریش دەگرێتەوە.

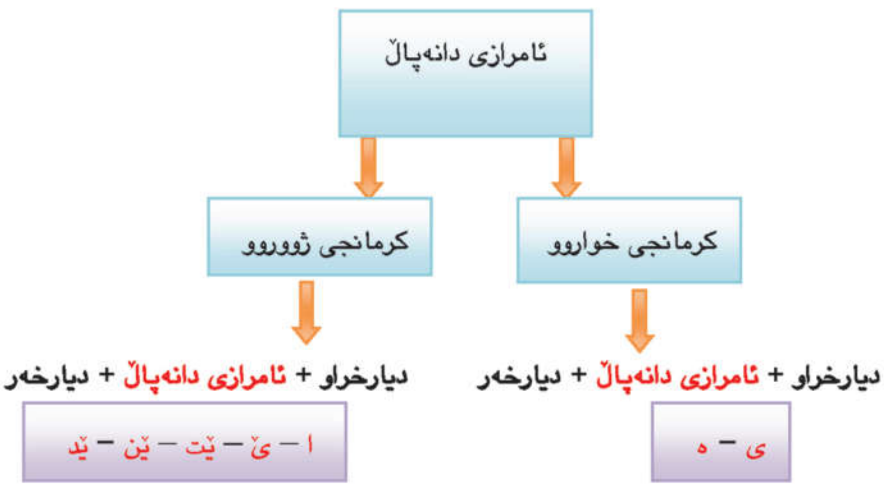

ڕاهێنانی (١)

لەم ڕستانەی خوارەوەدا دیارخەری ناو و تەواوکەری کار دەربهێنە:

١. مرۆڤی زانا پێشدەکەوێت.

٢. چیاکانی کوردستان بەرزن.

٣. بارام گۆڤارەکەی هێناوە.

٤. پار چووین بۆ سەیران.

٥. بازنێ زێڕ ب نرخە.

٦. دارا کتێبەکەی لە کتێبخانە کڕی.

ڕاهێنانی (٢)

ئەم وشانە لە ڕستەدا بەکاربهێنە بە مەرجێك جارێـك ببنـە دیارخـەری نـاو، جارێك ببنە تەواوکەری کار:

(ڕەز، گوڵ، چێشت، بەپەلە، زانست، کارگە، ڕووبار)

ڕاهێنانی (٣)

ئەم ڕستانە شلۆڤەبکە:

١. برای ئاری کتێب دەفرۆشێت.

٢. دارڤان داران دبڕێت.

٣. دیار گۆڤاری لە کتێبخانە وەرگرت.

- نــــاو -

ئەم پارچە پەخشانە بخوێنەوە:

(سەرەتای بەهار بوو، تازە گوڵ و لالەی ئەو دەشت و دەرە سەریان دەرهێنابوو، بەدەم شنەبای فێنك پێدەكـەنین. نێرگـزو بـەیبون و مێلاقـەو شـلێر ئـەو ناوەیـان خەملاندبوو. بەرخ و كاریلە دەمیان لە گیای بەهار نابوو، قاسپەی كەو لە ترۆپـك و قەد پاڵەكاندا دەنگی دەدایەوە، هەتاوی نەورۆزیی لە لوتكەی چیا بڵندەكەی ئەو بەر گوندەكەمان هەڵات. تیشكی زێوینی بەسەر بەفری لاپاڵی شاخەكاندا، بەسەر لالەزارو گوڵزاری ئەو ناوەدا پەخشكرد. كوڕو كچ، لاو و پیری گونـدێ مـە تێكـڕا خۆیان بۆ سەیرانی نەورۆز ئامادەكردبوو، دەستەو كۆمەڵ پێكڤە بەرەو سەیرانگای ناوچەكە دەچوون. خەڵك لە گوندەكانی دەورووبەریش ڕوویان لـەو سـەیرانگایە كرد، لەوێ هەموو بەیەك دڵ گۆرانی و ستران و سرودیان بۆ ئەو جەژنە نەتەوەییـە دەچڕاند، من و كاوەی برادەریشم ڕوومـان لـەوێكرد، شـایی و گۆڤەنـد دەسـتی پێكرد، سێپێی و شێخانی و سوسكەیی، سەماوەر لـە هـەموو لایـەك جۆشـدراو چـا خورایـەوە، دیسـان كـوڕو كچـێت گونـدییان دەسـتیان تێكگـرتن و زەماوەنـدو هەڵپەڕكێ دەستی پێكردەوە، ئێڤارێ، هەموو بە دڵێكی پڕ لە خۆشی و شادی، بـە ئازادی و تەناهی بەرەڤ گوندێن خۆ گەڕانەوە، پاش ئـەوەی چـاویان بـە جـوانی بەهار گەشایەوە).

خستنەڕوو:

ئەگەر سەرنج بدەینە ئەڤ پارچە پەخشانە دەبینین پەیڤی وای تێدایە کە:

١. هەندێکیان ناوی گیاندارێك دیار دەکەن (ئاژەڵ بێ یان ڕووەك) وەك: (بەرخ، کاریلە، نێرگز، مێلاقە، شلێر).

٢. یان وشەی وا لەناو پەخشانەکەدا هەیە، کە ناون بۆ شتی بێ گیان وەك: (نان، سەماوەر، چا).

٣. هەندێ پەیڤی تێدایە کە ناون بۆ دیاریکردنی جێگاو شوێن وەك: (گوند، سەیرانگا).

٤. دیسان پارچە پەخشانەکە پەیڤی وای تێدایە کە ناوی کەسێکی دیارو تایبەتی پیشان دەدا وەك: (کاوە).

٥. هەر لەو پەخشانەدا جۆرە وشەی وا بەرچاو دەکەوێت کە بیرێك یان هەستێك پیشان دەدەن وەك: (خۆشی، شادی، ئازادی، تەناهی، جوانی).

بەم جۆرە هەر وشەیەك لەوانەی کە دەرمان خستنو پیشانمان دان بۆ دەربڕینی مەبەستێك بەکارمان هێناون، پێیان دەگوترێت (ناو).

دەستور:

ناو وشەیەکە بۆ ناونان‌و دیاریکردن‌و پیشاندانی گیانداریك (مرۆڤ بێ، ئاژەڵ، یان ڕووەك) یان بێ گیانێك (شت بێ یان شوێن) یان بۆ بیرو مەبەستێك بەکاردێت.

ڕاهێنانی (١)

لەم ڕستەو هۆنراوانەدا ناوەکان دەست نیشان بکە:

١. ڤی خورتی سەرێ مە بلّندکر.

٢. من جوتیارم، من جوتیارم

من لەگەڵ هەتاو هاوکارم

من بە ئارەق‌و ئەو بەتین

دامان ڕشتووە بناخەی ژین

٣. ئاگر نیشانەی جەژنی نەورۆزە.

٤. ئەو ئەرخەوانە جوانە   کە لە گردی سەیوانە

بەڕیزە ئەو کچانە   وەك قومری[1] دەوریان داوە.

٥. دلبەرێ ئیرۆ سەحەر ئاڤێتە جەرگێ من دوو دۆخ

یەك لسینە یەك لدل دا لەو ژ من تێن ئاخ‌و ئۆخ

---

(١) قومری: جۆرە کۆترێکی شینە.

ڕاهێنانی (٢)

ئەم بۆشاییانە بە ناوێك پڕ بكەوە:

١. هەولێر .... هەرێمی فیدڕاڵی كوردستانی عیراقە.

٢. هەنگ شیلەی ....دەمژێتو .... دروست دەكات.

٣. شانۆ .... ی گەلە.

٤. .... ئەندامێ دیتنێیە.

٥. ئاڤا .... ژ بەفرو بارانێ پەیدا دبیت.

ڕاهێنانی (٣)

ئەم ناوانە لە ڕستەدا بەكاربهێنە:

(ڕاستی، هەنار، ڕەزڤان، برادۆست، هەڵەبجە)

ڕاهێنانی (٤)

١. شلۆڤەكردن:

بارام نووست.

بارام: ناوە، بكەرە

نووست: كارە، ڕابردووە، تێنەپەڕە

٢. ئەم ڕستانە شلۆڤەبكە:

١. شیلان هات. ٢. شێروانی هەرمی خار.

ڕاڤەکردنی پەیڤەکان

پەیڤ	واتاکەی
مێلاقە	جۆرە گوڵێکی چیاییە
ترۆپك	لوتکە، سەرێ چیای
قەدپاڵەکان	لاپاڵی چیای
پەخشکرد	بەلاڤکر ، بڵاوی کردەوە
خورت	لاو، گەنج، تۆلاز

(وانەی چواردەهەم)

جۆرەکانی ناو

ئـ- ناو لەڕووی ناوەرۆکەوە

ناوی تایبەتی- گشتی- کۆمەڵ

لەوانەی پەروەردەی نیشتمانیدا مامۆستا گوتی:

(هەرێمی فیدراڵی کوردستانی عیراق، ئانکو باشورا کوردستانێ، لەدوای ڕاپەڕینی بەهاری ۱۹۹۱ز گۆڕانێکی زۆری بە خۆوە دیت، ئەڤ هەرێمە لە پێنج پارێزگا پێك دێت، هەولێرو سلێمانیو کەرکوكو دهۆكو هەڵەبجە، چەند قەزایێکی دیکەش هەن کە بەشێکن لەو هەرێمە وەکو: خانەقینو شەنگارو بەدرە. لە ماوەی ئەو چەند ساڵەی ڕێڤەبەریا کوردی، گەلێك پرۆژەی ئاوەدانکردنەوە هاتنە جێ بەجێکردن. سەدان باژێرو گوندو دێ نۆژەن کرانەوەو سەر لەنوو هاتن ئاڤاکرن، سەدان کیلۆمەتر ڕێو بان دروستکران. ژمارەیەکی زۆری کارگەو کارخانە کەوتنەوە گەڕ، بایەخدرا بە کاروباری چاندنو کتشوکاڵ بە ڤەژیاندنا سامانی ئاژەڵو بەخێوکردنی مەڕو بزنو پەزو گاو چێلو مریشك. پەرلەمانی کوردستانو حکومەتی هەرێم ژی هاتن دامەزراندن. گەلی کورد لەم بەشەی کوردستاندا دەسەڵاتی گرتە دەست.

چەندین زانکۆی تازە لە هەولێرو سلێمانیو دهۆكو دەیان قوتابخانەو خاندنگە کرانەوە. نازدارا کچا منو سەربەستێ برایێ وێ لەم زانکۆیانە دەخوێنن. کۆمەڵی کوردەواری لە گەلێك لایەنەوە پێشکەفت. لەبەر هەندێ پێویستە بە دڵو گیان ئەزموونی دیموکراتی گەلی خۆمان بپارێزینو هەموو ببین بە سەرباز بۆ پاراستنا ڤان دەستکەفتان).

خستنەڕوو:

ئەگەر بە وردی پەیڤەکانی مامۆستای پەروەردەی نیشتمانی بخوێنینەوە، دەبینین چەند ڕستەیەکی تێدایە وەکو:

١. ئەڤ هەرێمە لەپێنج پارێزگا پێکدێت هەولێرو سلێمانیو کەرکوکو دهۆک و هەڵەبجە.

٢. سەدان باژێرو گوند تۆژەنکرانەوەو سەر لەنوو هاتنە ئاڤاکرن.

٣. بایەخدرا بە کاروباری چاندنو کشتوکاڵو بە ڤەژیاندنا سامانی ئاژەڵو بەخێوکردنی مەڕو بزنو پەزو گاو چێڵو مریشك.

٤. نازدارا کچا منو سەربەستێ برایێ وێ لەم دوو زانکۆیە دخوینن.

٥. گەلی کورد لەم بەشەی کوردستاندا دەسەڵاتی گرتە دەست.

دیسان ئەگەر بە وردی بەرێ خۆ بدەینە ڕستەکان دبینین:

لە ڕستەی یەکەمدا ناوی چەند شارێك هاتووە کە دەکەونە هەرێمی کوردستان وەك (هەولێر، سلێمانی، کەرکوك، دهۆك، هەڵەبجە) کە هەر یەك ژ وان، ناوە بۆ **شارێکی دیاریکراو و ناوەکە دەبێتە ناوی (تایبەتی).**

لە ڕستەی دووەمدا وشەی (باژێر، گوند، دێ) هەر یەکەیان ناوەو بەسەر هەموو گوندو دێو باژێرێکدا دابڕاوە، چونکە لە یەك ڕەگەزن، بۆیە ئەو جۆرە ناوانە پێیان دەگوترێت ناوی (گشتی).

لە ڕستەی سێیەمیشدا دیسان بێژەکانی (مەڕ، بزن، پەز، گا، چێڵ، مریشك)، کە جانەوەرو گیاندارن، ناوی گشتین، چونکە بۆ ڕەگەزی ئەو گیاندارانەو بۆ تاکە تاکەیان بەکار دێت.

لە ڕستەی چوارەمدا وشەکانی (نازدار، سەربەست) دوو ناون، کە بۆ دوو کەسی دیاری دەستنیشانکراو بەکارهاتوونو پێیان دەگوترێت ناوی (تایبەتی).

لە ڕستەی پێنجەمیشدا وشەی (گەل) لە ڕواڵەتدا تاکە، بەڵام لە ناوەرۆكو واتادا (کۆ)یە، چونکە بێژەکە تێکڕا ئەو هەموو کەسانە دەگرێتەوە کە پێکڤە پێیان دەگوترێت (گەل)، ئەو جۆرە ناوەش پێیدەگوترێت ناوی (کۆمەڵ).

دەستور:

ناو لە ڕووی ناوەرۆکەوە دەکرێت بە سێ جۆر:

١. ناوی تایبەتی: ئەو ناوەیە کە بەتایبەتی بەکاردێت بۆ ناونانی کەسێك یان شتێك یان شوێنێکی دیاریکراو و تایبەت وەك:

(ئەڤین- شێرکۆ- نازدار- هەندرێن- مەتین- دهۆك- کەرکوك)

ناوی تایبەتیش بۆی هەیە:

ئـ- ناوی کەسان بێت، وەك: دارا، لاڤە، لەوەند، خوناڤ

ب- ناوی ڕوبارو چیاو شارو گوند بێت، وەك: سیروان، سەفین، کەرکوك، سۆربەش[1]

پ- ناوی وڵاتو میللەت بێت، وەك: کوردستان، ئازەری

[1] – **سۆربەش**: گوندێکە سەر بە پارێزگای هەولێرە

٢. **ناوی گشتی:** ئەو ناوەیە کە بۆ هەموو ئەو گیاندارو بێ گیانانە بەکاردێت کە خودانی یەك ڕەگەزن‌و ناوەکە بەسەر تێکڕاو بەسەر تاکە تاکەی ئەو ڕەگەزانە دابڕاوە. ئەو جۆرە ناوەش بۆی هەیە:

ئا- بۆ کەس بەکاربێت وەك: مامۆستا، کچ، کوڕ، دایك.

ب- بۆ ئاژەڵ‌و باڵندەو ڕووەك‌و میوە بەکاربێت وەك: شێر، گورگ، ماین، هرچ، پەز، کەو، کۆتر، مراوی، گەنم، جۆ، سێو، هەنجیر.

پ- بۆ شتان بەکاربێت (بێ گیان) وەك: بەرد، دار، چیا، ڕوبار، خانوو.

٣.**ناوی کۆمەڵ:** ناوێکە بە ڕواڵەت تاك پیشاندەدات، بەڵام لە ناوەرۆکدا واتای کۆ دەبەخشێت، ئەم جۆرە ناوەش بۆی هەیە:

ئـ- بۆ کۆمەڵە کەسێك بەکاربێت وەك: لەشکر، گەل، میللەت، هۆز، دەستە، چین، تیرە.

ب -بۆ ژمارەیەك گیاندارو ڕووەك بەکاربێت، وەك: گاڕان، مێگەل، ڕەوە، گەلە، ڕان، گاگەل، ڕەڤد (رەڤدا گورگان)، ڕەز، چەپك، دەسك، قامك.

ڕاهێنانی (١)

جۆری ئەم ناوانە دیاربکە:

(پیاو، زۆزك، قوتابی، جەژن، نێرگز، ئەحمەدی خانی، مێگەل، میللەت، زەردەشت)

ڕاهێنانی (٢)

لەم پارچە هۆنراوەیەدا ناوەکان دەست نیشان بکەو جۆرەکانیشیان دیاربخە.

بۆ ڕۆژی نەورۆز سێ چەپك	لە نێرگزو گوڵی ناسك
ئەکەم بە دیارییەکی جوان	بۆ گەلی کوردی قارەمان
گوڵاڵە سوورەی پارچەی دڵ	هی دڵێك کە کەوتە ژێر گڵ
دڵی ئەو لاوەی بۆ میللەت	جەڕانیان[1] لە گەردنیا پەت
چرای گیانیان کوژانەوە	شەماڵ جەستەی شەکانەوە
ئەم چەپکە گوڵەی من پێشکەش	بەوەی گڕ ئەگرێتە باوەش
بەو لاوانەی کە بۆ وەتەن	لە خەباتا پشوو نادەن
بۆ ژینی کورد بوون بە پێشەنگ	بوون بە مەشخەڵی شەوە زەنگ

---

(١) جەڕانیان لە گەردنیا پەت: پەتك ل گەردەنێ وی ئالاند.

ڕاهێنانی (٣)

ئەم بۆشاییانە بە ناوێکی گشتی پڕ بکەوە:

١. باخەکەمان .... ی جوانی تێدایە.

٢. چەم بێ .... نابێ.

٣. پێویستە .... هەموو ساڵێك لەوانەکانی دەرچێت.

٤. .... نەخۆشی بڵاو دەکاتەوە.

ڕاهێنانی (٤)

وشە هێڵ بەژێر داهاتووەکان لەم ڕستانەدا شلۆڤەبکە:

١. ڕەزڤانی ڕەزێ خۆ ئاڤ دا.

٢. لەشکر سنوورەکانی وڵات دەپارێزێت.

٣. سێڤێن بەرواری بناڤ و دەنگن.

٤. گوڵێکم بۆ مامۆستا برد.

٥. سلێمانی شاری هەڵمەتو قوربانییە.

(وانەی چواردەهەم)

جۆرەکانی ناو

ب- ناو لەڕووی هەبوونەوە

ناوی بەرجەستەو ناوی واتایی

جوتیارێك گێڕایەوەو گوتی :

(ڕۆژەکە زۆر سارد بوو، هەوری ڕەش سەرتاپا ئاسمانی ناوچەکەی داپۆشیبوو، زەوی گەلەك تێنوو بوو، ئارەزووی بارانی دەکرد، لە ناکاو کردی بە هەورە تریشقەو لێزمەی باران، جوتیارو شڤان و گاوان، کەوتنە خۆشی و شادی، چونکە کاتێك بەفرو باران زۆر بوو، کانیاو دەردەبن، ئاوی چەم و ڕوبار زۆر دەبێت، لە بەهاردا جوانی هەموو لایەکی سروشت دەگرێتەوە، خەم و پەژارە لە دڵ نامێنێت، هێزو وزە دەکەوێتە گیانی زیندەوەرو جانەواران. لەم وەرزەدا بەرهەمی ئاژەڵان زۆر دەبێت، وەك: ماست، پەنیر، فرۆ، لۆر، سەرتوو و نڤیشك).

خستنەڕوو:

لە خوێندنەوەی ئەم پارچە نووسینەدا چەند ڕستەیەك دێنە بەرچاو، وەك:

١. ڕۆژەکە سارد بوو، هەوری ڕەش سەرتاپا ئاسمانی ناوچەکەی داپۆشیبوو.

٢. لەم وەرزەدا بەرهەمی ئاژەڵان زۆر دەبێت، وەك: ماست، پەنیر، فرۆ، لۆر، سەرتوو و نڤیشك.

٣. لە ناکاو کردی بە هەورە تریشقەو لێزمەی باران، جوتیارو شڤانو گاوان کەوتنە خۆشیو شادی.

٤. لە بەهاردا جوانی هەموو لایەکی سروشت دەگرێتەوە، خەمو پەژارە لە دڵ نامێنێت.

ڕستەی یەکەم هەندێك ناوی تێدایە کە ئێمە لێرەدا مەبەستمانن ناوەکانیش بریتین لە (هەور، ئاسمان)، کە لەو ناوانەن بەر یەکێك لە هەستەکانی مرۆڤ[1] دەکەون ئەویش هەستی بینینە، لەبەر هەندێ پێیان دەگوترێت ناوی (بەرجەستە).

لە ڕستەی دووەمیشدا کۆمەڵە ناوێك هەن، کە هەر یەکەیان بەر هەستێك یا پتر لە هەستێکی مرۆڤ دەکەونو پێیان دەگوترێت ناوی بەرجەستە، وەك: ماست، پەنیر، فرۆ، لۆر، سەرتوو و نڤیشك.

ئەگەر لە ڕستەی سێیەم ڕامینێین، دەبینین ڕستەکە ژمارەیەك ناوی تێدایە، بەڵام ئەوەی مەبەستمانە هەردوو ناوی (خۆشیو شادی)یە، کە لە خۆیاندا بوونی سەربەخۆیان نییە، ناکەونە بەر یەکێك لە پێنج هەستەکەی

[1] – پێنج هەستەکەی مرۆڤ ئەمانەن: (بینین، بیستن، گرتن، تامکردن، بۆنکردن)

مرۆڤ، بەڵکو تەنیا لە بیرو خەیاڵو هزردا بوونیان هەیە، ناوەکانی ئەم چەشنەش پێیان دەگوترێت ناوی (واتایی).

دیسان لە ڕستەی چوارەمدا ناوەکانی (جوانی، خەم، پەژارە) بەر ئەو جۆرە ناوانە دەکەون کە لەهزرو خەیاڵدا پەیدادەبنو بەر هیچ یەك لەو پێنج هەستەی کە مرۆڤ هەیەتی ناکەون، بۆیە بەوان ژی دەگوترێت ناوی (واتایی).

ناوی واتاییش دوو جۆری هەیە:

ئ- ناوی واتایی بنجی، کە هەر لە بنەڕەتدا بۆ ئەم مەبەستانە بەکاردێن، وەك: خەم، هێز، وزە، هۆش، باوەڕ، ترس، مەرگ...هتد.

ب-ناوی واتایی دروستکراو، کە لە وشەیەك و بەیاریدەی پاشگرێك دروست دەکرێت، وەك: مێرانی، کوردینی، دۆستایەتی، پیاوەتی، ڕەشایی، مەزناتی، جوانی...هتد.

دەستور:

لە ڕووی هەبوونەوە ناو دوو جۆرە:

١. **ناوی بەرجەستە:** ئەو ناوەیە، کە بەر یەك لە پێنج هەستەکانی مرۆڤ دەکەوێتو بوونی مادی هەیە.

٢. **ناوی واتایی[١]:** ناوێکە لە خۆیدا بوونی مادی نییە، بەر هیچ یەك لە هەستەکانی مرۆڤ ناکەوێت، تەنیا لە بیرو خەیاڵدا پەیدا دەبێت، ئەویش دوو جۆرە:

ئـ- بنجی ب- دروستکراو.

[١] – لە زمانی کوردی هەموو چاوگێك ناوی واتاییە.

ڕاهێنانی (١)

ئەم ناوە واتاییانە لە ڕستەدا بەکاربێنە.

(مرۆڤینی، زیرەکی، برایەتی، جەنگ، ئاشتی)

ڕاهێنانی (٢)

لەم ڕستانەدا ناوە واتاییەکان دەربهێنەو جۆرەکەیان پیشان بدە:

١. هەستی نەتەوایەتی پیرۆزە.

٢. کۆتری ئاشتی زۆر جوانە.

٣. هەمیشە تروسکەی هیوا ناکوژێتەوە.

٤. دووربینی پەشیمانی لەدوا نییە.

٥. خوێندن چاوی مرۆڤ دەکاتەوە.

٦. خەو بۆ مرۆڤ پێویستە.

٧. تا مرۆڤایەتی مابێت، ژیان ناوەستێت.

ڕاهێنانی (٣)

لەم ڕستانەدا تەنها ناوە بەرجەستەکان دەربهێنە:

١. تریفە بەیانیان هێلکەو نقیشك دەخوات.

٢. گەنمو جۆ دوو بەرهەمی زستانن.

٣. ل بەهارێ خوناڤ [1] دکەفیتە سەر پەلکێت داران

٤. مەتینی دەستێ خۆ ب تەڤشوی [2] بڕی.

٥. جوتیاری زەڤی کێلا.

---

(١) خوناڤ: خوناو، ئاونگ، شەونم.

(٢) ب تەڤشوی: بە تەشوێ.

ڕاهێنانی (٤)

١. شلۆڤەکردن:

کەوەکەی خەسرەو فڕی.

کەوەکە: ناوە، گشتییە، بەرجەستەیە، دیارخراوە، ناسراوە، بکەرە.

ی: ئامرازی دانەپاڵە.

خەسرەو: ناوە، تایبەتییە، دیارخەری ناوی (کەو)ە.

فڕی: کاری ڕابردووی نزیکە.

٢. ئەم ڕستانە شلۆڤەبکە:

١. ترس مرۆڤ دەتۆقێنێت.

٢. خوێندەواری چرای ژیانە.

ئەرکی ناو لەڕستەدا

ڕستەکان:

١. پیرۆت نانی خوارد.

پیرۆتی نان خار.

٢. کوڕەکەی پیرۆت ئەندازیارە.

کوڕێ پیرۆتی ئەندازیارە.

٣. پیرۆتم لە شاری هەولێر دیت.

من پیرۆت ل باژێرێ هەولێرێ دیت.

٤. کتێبەکەم لە پیرۆت وەرگرت.

من کتێب ژ پیرۆتی وەرگرت.

٥. ئەمە پیرۆتە.

ئەڤە پیرۆتە.

کتێبەکە بۆ پیرۆت بوو.

٦. پیرۆت زیرەکە.

پیرۆت زیرەکە.

٧. پیرۆت خەڵات کرا.

پیرۆت هاتە خەلاتکرن.

خستنەڕوو:

ئەگەر سەیری ئەو کۆمەڵە ڕستەیە بکەین، ژمارەیەك ناومان دێتە بەرچاو وەك: (پیرۆت، نان، کوڕ، ئەندازیار، شار، باژێر).

ئەڤ ناوانە دەچنەوە سەر جۆرێك لەو جۆرانەی ناو، کە لەمەوپێش باسمان کردن. بەڵام لە ڕووی ئەو ئەرکەی کە بەو ناوانەمان سپاردووە، هەر یەکەیان ئەرك‌و کارێکی جودای هەیە، بۆ نمونە:

ناوی (پیرۆت) لە ڕستەی یەکەمدا کاری نان خواردنەکەی دراوەتە پاڵ، واتە کردەوەی خواردنی نانەکە لەلایەن پیرۆتەوە جێبەجێکراوە، لەبەر هەندێ ناوی پیرۆت بووە بە (بکەر). هەر ئەو ناوەی (پیرۆت) لە ڕستەی ژمارە دوودا ئەرکەکەی گۆڕانی بەسەردا هاتووە، چونکە ئەگەر هەر ناوی (کوڕەکە)مان هێنابا، لەوانەبوو بپرسی کە کوڕەکە هی کێیە؟ بۆیە پیرۆت بووە بە دیارخەری ناوی (کوڕەکە) واتە بووە بە دیارخەری ناوێك کە نیهادە.

لە ڕستەی سێیەمیشدا دیسان ئەرکی (پیرۆت) گۆڕاوە، لڤێرێدا (پیرۆت) کەوتووتە بەر کاریگەری کاری تێپەڕی (دیت)و بووە بە (بەرکار) چونکە ئەگەر ناوی (پیرۆت)مان نەهێنابا، نەمان دەزانی کێ بینراوە.

لە ڕستەی ژمارە چواردا ناوی پیرۆت بە هۆی ئامرازی پەیوەندی (لە، ژ) بووە بە (تەواوکەری بەیاریدە).

ناوی (پیرۆت) لە ڕستەی پێنجەمدا بووە بە تەواوکەر بۆ کارێکی ناتەواو، کە ئەویش کاری ناتەواوی (ە)ی کاتی ئێستایە، بۆیە (پیرۆت) بووە بە (تەواوکەری کاری ناتەواو).

هەر ناوی (پیرۆت) لە ڕستەی ژمارە پێنجدا، بووە بە تەواوکەری کاری ناتەواو، کارە ناتەواوەکەش بۆ کاتی ڕابردوو (بوو)ە ، بۆیە (پیرۆت) بووە بە تەواوکەری کاری ناتەواو.

ناوی (پیرۆت) لە ڕستەی ژمارە شەشدا سیفەتێکی دراوەتە پاڵ، کە ئەویش زیرەکییە. کاری ڕستەکەش ناتەواوە، لەبەر ئەوە ناوی (پیرۆت) لێرەدا دەبێتە (نیهاد).

ناوی (پیرۆت) لە ڕستەی ژمارە حەوتدا، بووە بە جێگری بکەر، لەبەر ئەوەی بکەری ڕستەکە دیار نییە، کاری (خەڵاتکرا) دەبێتە بکەر نادیار و ناوی (پیرۆت) شوێنی بکەرەکە دەگرێتەوە.

کەواتە ناوی (پیرۆت) وەکو ناوێکی تایبەتی لەم ڕستانەدا حەوت ئەرکمان پێ سپاردووە، هەر وەك لە ڕستەکاندا ئاشکرا دیارن.

دەستور:

ئەركی ناو لە ڕستەدا بەپێی ئەو كارەی كە پێی دەسپێرێت لە گۆڕان دایە، بە گشتی ناو لە ڕستەدا دەبێتە:

١. بكەر، ئەگەر كارەكە لەلایەن ناوەكەوە جێبەجێبكرێت.

٢. بەركار، ئەگەر كاریگەری كارەكە یەكسەر بكەوێتە سەر ناوەكە، بە مەرجێك كاری ڕستەكە تێپەڕ بێت.

٣. دیارخەری ناوێكی دیكە، كە لەم بارەدا دبێژنێ (دیارخەری ناو).

٤. تەواوكەر بەهۆی ئامرازێكی پەیوەندی، ئەو كاتە پێی دەگوترێت (تەواوكەری بە یاریدە)، لەم بارەشدا پێتقییە ئامرازێكی پەیوەندی بكەوێتە پێش ناوەكەو ناوەكە دەبێتە تەواوكەری بە یاریدە.

٥. تەواوكەری كاری ناتەواو، ئەگەر واتای كارە ناتەواوەكە تەواوبكات.

٦. نیهاد، ئەگەر هەواڵێك یان سیفەتێكی درایە پاڵ و كاری ڕستەكەش ناتەواو بوو.

٧. جێگری بكەر، ئەگەر كاری ڕستەكە كارێكی بكەرنادیار بوو.

ڕاهێنانی (١)

لەم ڕستانەدا ئەركی ئەو ناوانە پیشان بدە كە هێلیان بەژێردا كێشراوە.

١. <u>هاوین</u> گەرمە.

٢. برام چوو بۆ <u>دهۆك</u>.

٣. <u>شۆڕشڤانان</u> دوژمن شكاندن.

٤. دەبێت شووشەی <u>دەرمان</u> پاك بێت.

٥. سەرداری <u>وانە</u> نڤیسی.

٦. كوڕێ سەرداری <u>پزیشكە</u>.

ڕاهێنانی (٢)

وەڵامی ڕاست هەڵبژێرە:

١. پەپوولەکان ڕەنگاوڕەنگن. (نیهاد، بکەر، بەرکار)

٢. هێمنم لە کتێبخانە بینی. (بەرکار، تەواوکەری بەیاریدە، دیارخەری ناو)

٣. لوتکەی هەڵگورد بەرزە. (نیهاد، بەرکارە، دیارخەری ناو)

٤. چیرۆکەکەی خوێندەوە. (بکەر، نیهاد، بەرکار)

ڕاهێنانی (٣)

بە ڕستە نمونە بۆ ئەم مەبەستانەی خوارەوە بهێنەوە:

١. ناوێکی تایبەتی ببێتە نیهاد.

٢. ناوێکی گشتی ببێتە تەواوکەری بەیاریدە.

٣. ناوێکی گشتی وەکو بەرکار بەکار هاتبێت.

٤. ناوێکی تایبەتی ببێتە تەواوکەری کاری ناتەواوی ئێستا.

ڕاهێنانی (٤)

ئەم ڕستانە شلۆڤەبکە:

١. کچا لەزگینی مامۆستایە.

٢. هەڤالم لە هەڵەبجە دیت.

(جێــناو)

ئـ. جێناوی کەسی سەربەخۆ

(نیشتمان ئێمەی لە باوەشی خۆی گرتووەو لەژێر سێبەریدا من و تۆ، بە خۆشیو شادییەوە دەژین. کوردستان وڵاتی دێرینی کوردە، باو و باپیرانی هەموومان زادەی ئەم خاکە پیرۆزەن، ئەوان هەر لەبەرەبەیانی مێژووی مرۆڤایەتییەوە، لەسەر خاکی پیرۆزی کوردستاندا دێو گوندیان ئاوەدان کردەوەو بە چاندن و کشتوکاڵەوە خۆیان خەریککردووە، لە مێژووی کوردستاندا پیاوی مەزن و پاڵەوان زۆرن. کاوەی ئاسنگەر نمونەی تێکۆشەری چەوساوەی میللەتەکەمانە. ئەو بە بازووی پۆڵایین و بە باوەڕی پڕ هێزی، شیا تەخت و بەختی زوحاکی دکتاتۆر سەرنگون بکات. ئێوە پێویستە شارەزای پاڵەوانانی مێژووی گەلی خۆتان بن و ئەوان بکەن بە نمونەو بە پێشڕەو بۆ خۆتان).

خستنەڕوو:

لە خوێندنەوەی ئەم نووسینەدا هەندێ وشەی وامان بەرچاو دەکەوێت، کە شوێن‌و جێگای کەسێك یان چەند کەسانێکیان گرتووە، لە هەمان کاتیشدا واتای کەسەکە یان کەسەکانیان پیشانداوەو پەیوەندییان بە کەسانی دیکەوە ڕاگەیاندووە. بۆ نمونە لەم نووسیندا وشەی (من) بەرچاو دەکەوێت، کە لەجیاتی تاکە کەسێك بەکارهاتووە، کە ئاخێوەرەکەیە، واتە قسەکەرەو دەبێتە (کەسی یەکەمی تاك).

وشەی (ئێمە)ش بەرچاو دەکەوێت، کە ئەویش لە جێی ئەو کەسانە بەکارهاتووە، کە ئاخێوەرن‌و پێیاندەگوترێت (کەسی یەکەمی کۆ).

دیسان لە نووسینەکەدا وشەی (تۆ) دێتە بەرچاو، ئەویش لە جێی ئەو کەسە بەکارمان هێناوە، کە ڕووی قسەی تێدەکەین‌و لەگەڵیدا دئاخفین. ئەو ژی (کەسی دووەمی تاکە)، کە گوێگر ئانکۆ گۆهدارە.

هەر بەم جۆرە ئەگەر لە خوێندنەوەی نووسینەکە بەردەوام بین، وشەی (ئێوە) دەبینین، کە ئەویش جێناوی سەربەخۆی (کەسی دووەمی کۆ)یەو جێی ئەو کەسانە دەگرێتەوە، کە گفتوگۆیان لەگەڵدا دەکەین‌و دەبنە گوێگر یان گۆهدار.

وشەی (ئەو) کە هەر لە نووسینەکەدا دهێتە دیتن. بۆ ئەو کەسەمان بەکارهێناوە کە بزرەو بە کەسی سێیەمی تاك دهێتە ناسین، واتە جێناوی (ئەو) شوێنی کەسێك دەگرێتەوە، کە لەبەر چاو نییەو لێمانەوە دیار نییە،

کەچی دەبینین وشەی (ئەوان) بۆ چەند کەسێك بەکاردێت، کە لێمانەوە دیارنین‌و بزرن، ئەو کەسانەش بە (کەسی سێیەمی کۆ) ناو دەبرێن.

دەستور:

جێناوی کەسیی سەربەخۆ، ئەو وشانەن، کە سەربەخۆ دهێنە گۆتن ونووسین واتای کەسەکە یان کەسەکان پیشاندەدەن‌و پەیوەندییان بە کەسانی دیکەوە ڕوون دەکەنەوە. واتاکانیشیان ئاشکرایەو لە ئاخافتن‌و نووسیندا شوێنی کەسی یەکەم‌و دووەم‌و سێیەم بە تاك‌و کۆیانەوە دەگرنەوە. لە شێوازی کرمانجی خوارووودا ئەم جێناوانە ئەمانەن:

١. **من: بۆ کەسی یەکەمی تاك.**
٢. **ئێمە: بۆ کەسی یەکەمی کۆ.**
٣. **تۆ: بۆ کەسی دووەمی تاك.**
٤. **ئێوە: بۆ کەسی دووەمی کۆ.**
٥. **ئەو: بۆ کەسی سێیەمی تاك.**
٦. **ئەوان: بۆ کەسی سێیەمی کۆ.**

ڕاهێنانی (١)

جێناوێکی کەسیی سەربەخۆ لە سەرەتای هەر ڕستەیەك لەم ڕستانە دابنێ:

١. پێم وایە ئەمساڵ هەمووتان دەردەچن.

٢. کارەکان بە پوختی جێبەجێدەکەین.

٣. هەموو ڕۆژێك بەیانیان زۆر زوو لە خەو ڕادەبیت.

٤. خۆمان دەزانین کاروباری وڵاتەکەمان بەڕێوەببەین.

٥. کەی بە ئاواتی دێرینی خۆتان دەگەن؟

ڕاهێنانی (٢)

لەم ڕستەیەدا، جێناوە کەسییە سەربەخۆکان لە تاکەوە بگۆڕە بۆ کۆ:

(من لە هەموو کەس زیاتر سودی تۆم دەوێت).

ڕاهێنانی (٣)

لەم ڕستانەدا، جێناوی کەسیی سەربەخۆی ڕاست هەڵبژێرە:

١. (من– ئەو) ئارەزووی گەشتیاری دەکات.

٢. (ئەوان– ئێمە) بە فڕۆکە دەچین بۆ پاریس.

٣. (تۆ– ئێوە) بخوێنن تا بە ئاوات دەگەن.

٤. (من– ئەوان) چاویان بە ئێوە کەوت.

٥. (ئەو– تۆ) پیاوی دواڕۆژە.

ڕاهێنانی (٤)

جێناوە سەربەخۆکان دەربهێنە، ئەرکیان دیاربکە:

١. ئێمە نەوەی دوا ڕۆژین.

٢. کتێبەکەم لە ئەو وەرگرت.

٣. وڵاتی من خۆشەویستە.

٤. ئەوان ڕۆیشتبوون.

٥. مامۆستا ئێمەی خەڵاتکرد.

ب- جێناوی کەسی سەربەخۆ

١. من سێڤەك خار.

٢. مە ئاگرێ نەورۆزێ لسەرێ چیایا هەلکر.

٣. تە نامە بۆ هەڤالێ خۆ نڤیسی.

٤. وە خەبات ژ بۆ ئازادییێ و سەرفرازییێ کر.

٥. وی بارەك ترێ برە دهۆکێ.

٦. وێ گەلەك چیرۆکێن کوردی بۆ مە گۆتن.

٧. وان رێزمانا کوردی خاند.

خستنەڕوو:

ئەگەر لە ڕستەکان وردبینەوە دەبنین لە هەر ڕستەیەکدا وشەیەك هەیە، کە لەجێی ناوی ئەو کەسە یان ئەو کەسانە بەکارهاتووە کە کارەکەیان کردووە یان کارەکەیان دراوەتە پاڵ، وشەکان بە تەواوی جێی ناوەکانیان گرتووە. بۆیە پێیان دەڵێین (جێناوی کەسی سەربەخۆ).

١. لە ڕستەی یەکەمدا (من) لە جیاتی کەسی یەکەمی تاك بەکارهاتووە کە قسەکەرە.

٢. لە ڕستەی دووەمدا (مە) لە جێی کەسی یەکەمی کۆ بەکارهاتووە، کە قسەکەرە.

٣. له ڕستەی سێیەمدا (تە) بۆ کەسی دووەمی تاك بەکارهاتووە کە گوێگر یان گۆهدارە.

٤. له ڕستەی چوارەمدا (وە) بۆ کەسی دووەمی کۆ بەکارهاتووە، کە گوێگرە.

٥. له هەردوو ڕستەی ژمارە پێنج و شەشدا، هەردوو وشەی (وی) و (وێ) بۆ کەسی سێیەمی تاك بەکاردێن، (وی) بۆ تاکی نێرو (وێ) بۆ تاکی مێ.

٦. له ڕستەی حەوتەمدا وشەی (وان) بۆ کەسی سێیەمی کۆ بەکارهاتووە.

دەستور:

لە کۆمەڵە جێناوی (ب)دا کە سەر بە شێوەزاری کرمانجی ژووروووە جێناوەکانی (من، مە، تە، وە، وی- وێ، وان) لە جێی ناوی ئەو کەسە یان ئەو کەسانە بەکاردێن کە کارەکە دەکەن یان کارەکەیان دەدرێتە پاڵ. ئەم کۆمەڵە جێناوە لە هەردوو باری ئەرێنیو نەرێنیدا بەم جۆرە بەکاردێت:

١. لەگەڵ کاری هەبوون لە ڕابردوو و ڕانەبردوودا.

ئـ- من گۆڤار هەیە. | من گۆڤار نییە.(من نینە)

تە گۆڤار هەیە. | تە گۆڤار نییە. (تە نینە)

وی (وێ) گۆڤار هەیە. | وی (وێ) گۆڤار نییە. (وی نینە)

ب- من گۆڤار هەبوو. | من گۆڤار نەبوو.

تە گۆڤار هەبوو. | تە گۆڤار نەبوو.

وی (وێ) گۆڤار هەبوو. | وی (وێ) گۆڤار نەبوو.

٢. لەگەڵ کاری چاوگی(ڤیان)[١] لە هەموو دەمەکاندا (بە ئەرێنیو نەرێنی).

من گۆڤار ڤیا. | من گۆڤار نەڤیا.

ڕابردوو

تە گۆڤار ڤیا. | تە گۆڤار نەڤیا.

من گۆڤار دڤێت. | من گۆڤار نەڤێت.

ڕانەبردووی

تە گۆڤار دڤێت. | تە گۆڤار نەڤێت. ئێستا (نهۆ)

---

[١] ڤیان: ویستن

٣. لەگەڵ کاری ڕابردووی تێپەڕ بە هەموو جۆرەکانییەوە (بە ئەرێنیو نەرێنی):

من گۆڤار کڕی.	**من گۆڤار نەکڕی.**
تە گۆڤار کڕییە.	**تە گۆڤار نەکڕییە.**
وی (وێ) گۆڤار کڕیبوو.	**وی (وێ) گۆڤار نەکڕیبوو.**
مە گۆڤار دکڕی.	**مە گۆڤار نەدکڕی.**

ڕاهێنانی (١)

ئەڤ ڕستەیا ژێری دگەل هەمی جێناڤێن کەسی سەربەخۆ بەکاربینە:

من هندەك پارە ژ برایێ خۆییێ مەزن ستاند.

ڕاهێنانی (٢)

ئەم ڕستانە لە تاکەوە بکە بە کۆ:

١. تە ئەرکێ خۆ ب جھ ئینا.

٢. من دگەل وی دەرس خاند.

٣. وێ دوهی ئازاد دیت.

ڕاهێنانی (٣)

ئەم ڕستانە شلۆڤەبکە:

١. وی کۆترەك گرت.

٢. وان پەز چەراند.

ڕاڤەکردنی پەیڤەکان

پەیڤ	واتا
ئاخێوەر	قسەکەر، ئەو کەسێ کو دئاخڤی
کات	تاف
شیا	توانی
هەڤاڵ	هاوڕێ، برادەر، دۆست
سەرفراز	سەربڵند، سەربەرز

پ. جێناوی کەسیی سەربەخۆ

ئازادی گۆت (ئەز کوردمو ئەز وەلات پارێزم، تۆ ژی کوردی، ژ بەر هندێ پێدڤییە ئەم هەمی ب ئێك دل خزمەتا نیشتمانێ خۆ بکەین، ئەزو تو، ئەمو هوین، پێویستە بخوینین، چونکە وەلات تنێ ب زانستو زانیاریێ پێش دکەڤیت، برایێ من ئەڤە دوو سالە ل دەرڤەی کوردستانێیە، ئەو خواندنا پزیشکی لزانکۆیەکا بناڤ و دەنگ دخوینیت، قوتابیێت هەڤالێن وی زیرەکن، ئەو هەمی زاناو شارەزانە).

خستنەڕوو:

گەلی کورد تێنووی زانستو زانیارییە، وڵاتیش هەر بەزانست پێشدەکەوێت، لەبەر ئەوە پێویستە هەموو هەوڵو تێکۆشانمان بۆ فێربوونی زانستو زانیاری تەرخان بکەین.

لەم نووسینەدا ژمارەیەك جێناومان بەرچاو دەکەوێت، کە هەریەکەیان جیٚو شوێنی کەسێکی یان چەند کەسێکی گرتووە.

جێناوی (ئەز) بۆ کەسی یەکەمی تاك بەکارهاتووە، کە ئەویش ئاخێوەر یا قسەکەرە.

جێناوی (تو) بۆ کەسی دووەمی تاك بەکارهاتووە، کە گوێگرە.

جێناوی (ئەو) لە دەقەکەدا بەدوو شێوە بەکارهاتووە، جارێکیان بۆ کەسی تاکی نادیار یان بزر وەك لە ڕستەی ئەو (خویندنا پزیشکی ل زانکۆیەکی بناڤ و دەنگ ب دوماهی ئینایە) کە کەسی سێیەمی تاکە، جارێکیشیان بۆ کەسانی نادیار، کە (کەسی سێیەمی کۆ)یە وەك لە ڕستەی (قوتابیێت هەڤالێن وی زیرەکن، ئەو زاناو شارەزانە).

دەستور:

لە کۆمەڵە جێناوی کەسیی سەربەخۆی (پ)دا کە ئەویش سەر بەشێوە زاری کرمانجی ژووروەوە، جێناوەکان لە جیاتی کەسێك یان ژمارە کەسێك بەکارهاتوون، کە پێشتر ڕوونمان کردۆتەوە.

جێناوەکانی ئەم کۆمەڵە ئەمانەن:

١. ئەز کە جێی من دەگرێتەوە.

٢. ئەم واتە ئێمە

٣. تو واتە تۆ

٤. هوین واتە ئێوە

٥. ئەو کە بۆ (ئەو)ی تاكو (ئەوان)ی کۆ بەکاردێت.

کۆمەڵە جێناوی (پ) بەم جۆرە بەکاردێت:

١. لەگەڵ کاری تێنەپەڕ لە کاتی (ڕابردوو، ڕانەبردوو) لە هەردوو باری (ئەرێنیو نەرێنی)یەوە، وەك:

ئەز هاتم.	ئەز نەهاتم.
ئەز دهێم.	ئەز ناهێم.
ئەز دێ هێم.	ئەز ناهێم.

٢. لەگەڵ کاری چاوگی بوون { ڕابردوو، ڕانەبردوو: (ئێستاو داهاتوو) }بە ئەرێو نەرێ، وەك:

ئەز بووم.	ئەز نەبووم.
ئەزم.	ئەز نیمە.
ئەز دبم.	ئەز نابم.
ئەز دێ بم.	ئەز نابم.

٣. لەگەڵ کاری ڕانەبردووی تێپەڕ (ئێستاو داهاتوو) لە هەردوو باری (ئەرێو نەرێ)دا، وەك:

ئەز نان دخۆم.	**ئەز سێڤ ناخۆم.**
ئەز نان دێ خۆم.	**ئەز سێڤ ناخۆم.**

ڕاهێنانی (١)

جێناوێکی کەسیی سەربەخۆ لەم بۆشاییانە دابنێ:

١. دوهی .... دگەل هەڤالێ خۆ چووم بۆ فێرگەهێ.

٢. .... ئەڤ پێنوسە بۆ برایێ خۆ کڕییە.

٣. .... کچەکا زیرەكو جوانە.

٤. .... دێ نانی خۆین.

٥. .... دۆستو هەڤالێن خۆ لتەنگاڤیا بناسن.

ڕاهێنانی (٢)

ئەم جێناوانە لە ڕستەدا بەکاربهێنە:

(وێ، مە، ئەز، تە، هوین)

ڕاهێنانی (٣)

ئەم ڕستانە شلۆڤەبکە:

١. خوشکا من زیرەکە.　　　**٢. بابێ وی هات.**

چـــاوگ

(٣)		(٢)	(١)
کاری ڕابردووی نزیك	=	قەدی چاوگ	چاوگ
خوێند		خوێند	خوێندن
بڕی		بڕی	بڕین
کەوت		کەوت	کەوتن
برژا		برژا	برژان
بوو		بوو	بوون

خستنەڕوو:

ئەگـەر سـەیری کۆمەڵـە پـەیڤی (خوێنـدن، بـڕین، کـەوتن، بـرژان، بـوون) بکەین، دەبینین هەموویان کۆتاییان بە پیتی (ن) دێت، بـەڵام پیتـەکانی پـێش (ن)ەکە جیاوازن‌و بریتین لە (د، ی، ت، ا، وو)، ئەگەر هەر یەکە لەو پەیڤانە لە ڕستەدا بەکاربهێنین دەبینین کردەوەیەك پیشاندەدەن بێ ئـەوەی هـیچ کاتێـك دەست نیشانبکەن، بۆ نمونە، کە دەڵێین:

خوێندن چاوی مرۆڤ دەکاتەوە.

لەم ڕستەیەدا پەیڤی (خوێندن) کردەوەیەك دەردەخات بەڵام بێ ئەوەی کاتی ئەم کردەوەیە پیشان بدات، جگە لەمە پەیڤەکە کۆتایی دێت بە پیتی

(ن) بۆیە ئەم جۆرە پەیڤانە لەزمانی کوردیدا بە (چاوگ) ناو دەبرێن و سەرچاوەن بۆ دروستکردنی هەموو کارەکان.

لە زمانی کوردیدا پێنج جۆرە چاوگ هەن، کە بە پیتی پێش (ن)ەکە دەناسرێنەوە، کە ئەمانەن:

١. چاوگی دالی: خوێندن، بردن، کردن.

٢. چاوگی یائی: نووسین، بڕین، دڕین، سڕین.

٣. چاوگی تائی: بەستن، فرۆشتن، هاتن.

٤. چاوگی ئەلفی: سووتان، دڕان، برژان.

٥. چاوگی واوی: چوون، بوون، دروون.

لە هەر چاوگێکدا ئەگەر (ن)ی چاوگەکە لابدەین ئەوەی دەمێنتەوە پێیدەگوترێت (قەدی چاوگ)، کە لە هەمان کاتیشدا دەبێتە کاری ڕابردووی نزیك، دەتوانین لێرەدا ئەوە ڕوون بکەینەوە، کە لە کاردا کردەوەیەك هەیەو کاتێکی دیاریکراویش هەیە، کە ئەم کردەوەیەی تیادا ڕوویداوە، بەڵام لە چاوگدا بوونی ئەم کاتە هەستی پێناکرێت.

دەستور:

چاوگ: وشەیەکە کردەوەیەك پیشاندەدات، بەڵام نادرێتە پاڵ کەسێك یان شتێك، کاتیشی تێدانییە. چاوگ سەرچاوەی دروستکردنی هەموو جۆرەکانی کارە.

لە زمانی کوردیدا چاوگ بە پیتی (ن) کۆتایی دێت.

(چاوگ – ن - قەد - کاری ڕابردووی نزیك)

ڕاهێنانی (١)

چەند جۆرە چاوگمان هەیە؟ بۆ هەر جۆرێکیان دوو نمونە بنووسە.

ڕاهێنانی (٢)

لەم وشانەی خوارەوەدا چاوگەکان، دەربهێنە:

(هەورامان، کێشان، برژان، جیهان، سەربان، کردن، نووستن، نازەنین، بڕین، دروون، چوون، پەخشان)

ڕاهێنانی (٣)

ئەمانەی خوارەوە ئەگەر ڕاستن، بەرامبەریان بنووسە ڕاستە، ئەگەر هەڵەن، ڕاستییەکەی بە تەواوی بنووسەوە.

١. چاوگ کردەوەیەکە، تافێکی دیاریکراوی نییە.

٢. چاوگو کار هیچ جیاوازییەکیان نییە.

٣. هەر وشەیەك کۆتایی بە پیتی (ن) هاتبوو، ئەوە چاوگە.

٤. بە لابردنی (ن)ی چاوگ، چاوگ وەکو خۆی دەمێنێتەوە.

کار لە ڕووی دەم و کاتەوە

ئـ. کاری ڕابردوو

مـام (هـێمن)ی شـاعیر لـە پێشـەکی دیـوانی (تـاریـك‌و ڕوون)دا نووسـیویەتـی‌و دەڵێت :

(من بۆ خۆم لە ئەزموونی پیاوێکی دنیا دیـدەو کۆنسـاڵ کـەڵکم وەرگـرت‌و توانیم بەشێکی زۆر لە دەغڵ‌و دانی خۆمان لەڕزین‌و زایەبوون ڕزگاربکەم.

بەهار درەنگ بوو، هەوا گەرم ببوو، بەڵام بەفر ئارەقیشـی نـەدەکرد، ڕۆژێـك چوومە مزگەوت، تەماشام کرد پیرە پیاوێك بـە تـەنێ لـە تەنیشـت سـۆبە سـاردو سـڕەکە هـەڵکوڕماوە، هـەرمنی دیـت گـوتی: منـداڵی ئـەو زەمانـە ئێمـەی پـێ خەرفاوە، گوتم مامە گیان چ قەوماوە؟ گوتی: بەسەری تۆ ئـەوە چـەند ڕۆژە بـەو کوڕانەی خۆم دەڵێم بچن بەفری سەر ڕەپستەکەمان کـون کـون بکـەن گوێشـم نادەنێ. گوتم: جا، بۆ کونکونی بکەن؟ گوتی: بۆ تۆش نـازانی؟ گـوتم نـاوەڵلا. گوتی، کە ساڵ درەنگ بوو هەرد گەرم دادێ‌و هەڵمێ دەکـا. بـەفریش نایـەڵێ هەڵمەکە بێتە دەرەوە لە ناوخۆیدا دەگەڕێتەوەو دەغڵەکە دەسـوتێ، ئەگـەر کـون بکرێ هەڵمەکەی دێتە دەرەوە ناسووتێ، قسەی مامە پـیرەم بـە دڵیـەوە نووسـا، بەڵام کارەکە زۆر گرانبوو، بەفرەکە ئەوەندە ڕەق بوو بە لۆسـە کـون نـە دەکـرا، بەڵام پاشان تێگەیشتم پەنـدی پێشـینان چـەند ڕاسـتە، کـە گووتویانـە "دەسـتی ماندوو لەسەر زگی تێرە").

خستنەڕوو:

ئەگەر بە وردی لەو نووسینە وردبینەوە دەبینین کۆمەڵێك کاری ڕابردووی تێدایە، کە دەتوانین هەندێکیان دەست نیشان بکەین، وەك: (کەڵکم وەرگرت، توانیم، گەرم ببوو، ئارەقیشی نەدەکرد، چوومە، هەڵکوڕماوە، دیت، نووسا، خۆش بوو.... هتد). دیارە هەمووشمان ئەو ڕاستییە دەزانین، کە کاری ڕابردوو کارێکە ڕوودانی ئیشێك پیشاندەدات، کە بەر لەکاتی ئاخافتن ڕوویدابێت، واتا مرۆڤ لە کارێك دەدوێت، کە ڕوویداوەو کاتەکەی بەسەرچووە. بەڵام سەرەڕای ئەوەش، کارە ڕابردووەکان، هەر چەندە لە ڕابردوودا ڕوویانداوە جیاوازییێك لەکاتی ڕوودانیان هەیە، بۆ نمونە لە ڕستەی (من بەخۆم لە ئەزموونی پیاوێکی دنیا دیدەو کۆنساڵ کەڵکم وەرگرتو توانیم بەشێکی زۆر لە دەغڵو دانی خۆمان لە ڕزینو زایەبوون ڕزگاربکەم).

هەردووکاری (کەڵکم وەرگرت، توانیم) ڕوودانی کارێك پیشاندەدەن کە بەتەواوی لە دەمی ڕابردوودا ڕووی داوەو کۆتایی هاتووە، ئەم جۆرەش ناو دەنێین (ڕابردووی نزیك).

لە ڕستەی (بەهار درەنگ بوو، هەوا گەرم ببوو ، بەڵام بەفر ئارەقیشی نەدەکرد) کارەکانی (گەرم ببوو، ئارەقیشی نەدەکرد) دووکاری ڕابردوون، بەڵام لە ڕووی دەمی ڕوودانیان لە ڕابردوو جیاوازییان هەیە، کاری (گەرم ببوو- گەرم بوو بوو) کارێکە ئیشێك پیشاندەدات، کە دەمی ڕوودانەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ماوەیەکی درێژی بەر لەکاتی ئاخافتن، بۆیە ناوی دەنێین (ڕابردووی دوور)، بەڵام کاری (ئارەقیشی نەدەکرد)، هەر چەندە ڕوونەدانی

کارێك لە ڕابـردوودا پیشـان دەدات، بـەڵام ڕوودانەکـە یـان (ڕوونەدانەکـە) هـەر بەردەوامە کاتێکی دیارکراو نییە، کە کۆتایی بە ڕوودانەکە بهێنی، بە واتـاییێکی دیکە ئیشەکە (لە ڕوودانو لە ڕوونەدان)دا هەر بەردەوامە ئـەو جـۆرە کـارە بـە کاری (ڕابردووی بەردەوام) ناو دەبریٚ.

لە ڕستەی (ڕۆژێك چوومە مزگەوت تەماشام کـرد پیرەپیاوێـك بـە تـەنیٚ لـە تەنیشت سۆبە ساردو سرەکە هەڵکورماوە). چەند کارێکی ڕابردوو هەیە، بـەڵام ئەوەی ئێمە مەبەستمان بێت کاری (هەڵکورماوە)یە، ئەو کارە ڕوودانی ئیشـێك لـە ڕابـردوودا دەخاتـە ڕوو، کـە شـوێنەوارو ئەنجامەکـەی هـەتا دەمێکـی نزیـك لەکاتی ئاخافتن هەر دەمێنێت، ئـەم جـۆرە کـارەش پێیـدەگوترێت (ڕابـردووی تەواو).

دەستور:

کاری ڕابردوو: کارێك یان ئیشێك ڕادەگـەیێنێت لـەکاتی ڕابـردوو، واتـە بـەر لەکاتی ئاخافتن. کاری ڕابردوو چوار دەمی هەیە:

١. ڕابردووی نزیك

٢. ڕابردووی دوور

٣. ڕابردووی بەردەوام

٤. ڕابردووی تەواو

ز	دەمەکان	نیشانە	کار	نیشانە
١	رابردووی نزیك	-	هات	-
٢	رابردووی دوور	-	هات	بوو
٣	رابردووی بەردەوام	دە	هات	-
٤	رابردووی تەواو	-	هات هێنا	ووە وە

ڕاهێنانی (١)

١. ئەز چووم.
توو ....
ئەو ....
ئەم ....
هوین ....
ئەو ....

من چووم.
تۆ ....
ئەو ....
ئێمە ....
ئێوە ....
ئەوان ....

٢. من گرت.
تە............
وی ....
وێ ....
مە ....
وە ....
وان ....

من گرتم.
تۆ ....
ئەو ....
ئێمە ....
ئێوە ....
ئەوان ....

٣. ئەز هاتیمە.	من هاتووم.
تو	تۆ ....
ئەو	ئەو ....
ئەم	ئێمە ....
هوین	ئێوە ....
ئەو	ئەوان ....
٤. من گرتییە.	من گرتوومە.
تە	تۆ ....
وی	ئەو ....
وێ	
مە	ئێمە ....
وە	ئێوە ....
وان	ئەوان ....

ڕاهێنانی (٢)

لەم ڕستانەدا کارە ڕابردووەکان دەربهێنەو دەمەکانیان دیاربکە:

١. کە چووم باوکم نووستبوو.

٢. هەتا نهۆ هەڤالێ من نەهاتییە.

٣. ئازادم دیت لە پەرتوکخانەدا دەیخوێند.

٤. وێ بازنێ زێڕ کڕی.

٥. کە هاتم، ئەو نانی دەخوارد.

ڕاهێنانی (٣)

٥. ئەز هاتبووم.	من هاتبووم.
تو	تۆ ....
ئەو	ئەو ....
ئەم	ئێمە ....
هوین	ئێوە ....
ئەو	ئەوان ....
٦. من گرتبوو.	من گرتبووم.
تە	تۆ ....
وی	ئەو ....
وێ	
مە	ئێمە ....

وه	ئێوه ....
وان	ئەوان ....
٧. ئەز دهاتم.	من دەهاتم.
تۆ	تو ....
ئەو	ئەو ....
ئەم	ئێمە ....
هوین	ئێوه ....
ئەو	ئەوان ....
٨. من دگرت.	من دەمگرت.
تە	تۆ ....
وی	ئەو ....
وێ	
مە	ئێمە ....
وە	ئێوه ....
وان	ئەوان ....

ڕاهێنانی (٤)

ئەم ڕستانە شلۆڤەبکە:

١. **سیروانی نامە نڤیسییە.**

٢. **نازدارێ وانە خاند.**

٣. **باوان نووستبوو.**

ب. كاری ڕانەبردوو

کاتی ئێستا — کاتی داهاتوو

مامۆستای زانست لە باسی (ئاو)دا گوتی:

(ئاو ژێدەرو سەرچاوەی ژیانە، مرۆڤ و جانەوەرو ڕووەك بەهۆی ئاوەوە دەژین، سێ بەشی گۆی زەمین بە ئاو داپۆشراوە، ئێستا گرفتی کەمی ئاو ولاتان نیگەران دەكات، لەبەر ئەوە دەسەلاتدارانی ولاتان بیر لەوە دەكەنەوە، كە ئەو گرفتە چارەبكەن، لە پاشەڕۆژدا ئاڤ دەبێتە هۆكارێكی بەهێز بۆ ڕێكخستنی پەیوەندی لە نێوان میللەتانی جیهان، ئاو سەرچاوەی بەدەستخستنی وزەی كارەبایە، پشكا هەرە زۆری وزەی كارەبای هەرێمی كوردستان لە هەردوو بەنداوی دوكان و دەربەندیخان دهێتە بەرهەمهێنان، پاش چەند ساڵێكی دیكە لە بەرهەمهێنانی وزەدا، ئاو جێی نەوت دەگرێت، لێ مخابن ئاوی كوردستان بە فیرۆ دەچێت، ئەگەر كوردستان ژی خودانا بڕیارێ خۆ بووبا، ئەو سامانە گرنگە سوودی بۆ گەلی كورد دەبوو).

خستنەڕوو:

ئەگەر بە سەرنجەوە ئەو باسە بخوێنینەوە، دەبینین ژمارەیەك كاری تێدایە، كە ڕوودانی كردەوەیەك نیشاندەدەن، كە لەكاتی ئاخافتن یان لە پاش كاتی ئاخافتن ڕوودەدات، دیارە ئەو كارەی ئیشێك دەردەخات، كە لەگەڵ ئاخافتندا ڕوودبدات پێی دەگوترێت كاری ڕانەبردوو بۆ كاتی (ئێستا)، ئەوەی كە ئیشێك دەردەخات لە دوای كاتی ئاخاوتن ڕووبدات، ئەوەیان پێی دەگوترێت كاری ڕانەبردوو بۆ كاتی (داهاتوو).

بۆ نمونە:

لە ڕستەی (ئاو ژێدەرو سەرچاوەی ژیانە، مرۆڤ و جانەوەرو ڕووەك بەهۆی ئاوەوە دەژین).

دەبینین كاری (دەژین) كردەوەیەك پیشاندەدات، كە لەكاتی ئێستادا ڕوو دەداتو ئەو جۆرە پێی دەگوترێت كاری ڕانەبردوو.

بە هەمان شێوە ڕستەی (ئێستا گرفتی كەمی ئاو وڵاتان نیگەران دەكات) ئیشێك پیشاندەدات، كە لەكاتی ئاخافتندا ڕوودەدات بۆیە پێیدەگوترێ كاری ڕانەبردووی ئێستا.

بەڵام ئەگەر لە ڕستەی (ئاڤ دێ بیتە هۆكارێكی بەهێز بۆ ڕێكخستنی پەیوەندی لەنێوان میللەتانی جیهان) وردبینەوە، دەبینین كاری (دێ بیتە) كردەوەیەك پیشاندەدات، كە تا كاتی ئاخافتن ڕووینەداوە، بەڵكو ڕوونەدانەكەی دەكەوێتە پاش كاتی قسەكردنەكە، بۆیە پێیدەگوترێ كاری ڕانەبردووی داهاتوو.

هەروەها لە ڕستەی (پاش چەند سـالێکی دی لـە بەرهـەمهێنانی وزەدا، ئـاو جێی نەوت دەگرێت).

کاری (دەگرێت) لە شێوەدا وەکو کارێکی ڕانەبردووی کاتی ئێستایە، بـەلام لە واتادا بەهۆی هاوەڵکاری (پـاش چـەند سـالێکی دیکـە)وە، ڕوودانـی ئیشـێك پیشاندەدات، کە دەکەوێتە پاش کاتی ئاخافتنـەوە، هـەر بۆیـە بـەم جۆرەیـان دەگوترێ کاری ڕانەبردووی داهاتوو.

دەستور:

کاری ڕانەبردوو کردەومیەك پیشاندەدات یان لە کاتی ئاخاوتندا ڕوو دەدات و ئەو کاتە پێیدەڵێن: (ڕانەبردووی کاتی ئێستا)، یان لـەدوای ئاخـافتن ڕوودەدات، ئەو کاتە پێی دەڵێن:(ڕانەبردووی کاتی داهـاتوو)، کـە لـە شـێوەدا هـەردووکیان لە کرمانجی خواروو لەیەك دەچن، تـەنیا هاوەڵکـاری کـاتی جودایـان دەکاتـەوە، وەك:

دەچـــــــم بـۆ لادێ.

ئێستا دەچـــم بۆ لادێ.

سبەینێ دەچم بۆ لادێ.

بەلام لە شێوە زاری کرمانجی ژووروودا نیشانەی (دێ) دەخرێتە پـێش کـارە ڕانەبردووەکە، بۆ ئەوەی ببێتە ڕانەبردووی کاتی داهاتوو، وەك:

ئەز نهۆ دچم بۆ دهۆکێ. (ئیستا)

ئەز سبەهی دێچم بۆ دهۆکێ. (داهاتوو)

ڕاهێنانی (١)

ئەم نووسینە بخوێنەوەو ئینجا هەرچی کاری ڕابردوو هەیە بیانکە بە ڕانەبردوو:

((هاوین بوو، هەوا ئەوەندە گەرم ببوو کەس نەیدەتوانی تا ئێوارەیەکی درەنگ دەربکەوێت، میوەی هاوینە پێگەیشتبوو، بەڵام گەرما بەشێکی زۆری درەختی میوەی زەرەرمەند کردبوو، ڕۆژێکیان برادەران بڕیاریاندا بچین بۆ هاڤینگەها سوارەتووکەی، بە ئوتومبێل چووین، ئاوو هەواکەی فێنك بوو، تا ئێوارە ماینەوە. مە ڕۆژەکا زۆر خۆش دوور لە گەرما ب ڕێکر، ئاوی ساردی ئەو هاڤینگەهە دەروونی هەموومانی فێنك کردەوە)).

ڕاهێنانی (٢)

ئەم کارە ڕانەبردووانە لە ڕستە بەکاربێنە:

(دەخوێنم، دنڤیسین، دخوینم، دێچن، دەکێلێت، دروستدەکەن)

ڕاهێنانی (٣)

١.شلۆڤەکردن:

کۆتری سپی جوانە.

کۆتر: ناوە، گشتییە، دیارخراوە، نیهادە.

ی: ئامرازی دانەپاڵە.

سپی: هاوەڵناوە، دیارخەری ناوی (کۆتر)ە.

جوان: هاوەڵناوی چۆنیەتییە، تەواوکەری کاری (ە)ی ناتەواوە.

ە: کاری ناتەواوە ڕانەبردووە بۆ کاتی (ئێستا).

٢. ئەم ڕستانە شلۆڤەبکە:

ئـ– ڕزگار وانێ دخوێنێت.

ب– بەیانی دەچین بۆ پیشانگەکە.

پ– منداڵەکە ئێستا دەخەوێت.

پ. کاری داخوازی

لەوانەی زانستدا، مامۆستاکەمان گوتی:

(قوتابینە، بۆ ئەوەی لەشتان دروست بێت، پتەو و بەهێزبن هەموو شەوێك زوو بنوون، بەیانیان ژی زوو لە خەو ڕابن، دەم‌و چاوتان بە ئاوو سابوون بشۆن، ئینجا نانی بەیانی بخۆن، جلك‌و بەرگتان لەبەر بکەن‌و بڕۆن بۆ قوتابخانە.

ئەی قوتابی، لە کاتی دیاری کراودا، لە پۆلەکەت ئامادەبە، گویْ لە مامۆستا بگرە، دگەل هەڤالێن خۆ نە ئاخڤە، تەماشای ئەملاو ئەولا مەکە، کە تـەواو بـووی یەکسەر هەڕە مال، پشتی پشوودان‌و حەسانەوە وانەکانت بخوێنە، ئـەرکی ماڵـەوە بنڤیسە، کات بەفیڕۆ مەدە، هەڤالینیْ دگەل مرۆڤێن خراپ نەکە).

خستنەڕوو:

دیارە قوتابیو خوێندکاری ژیرو هۆشمەند دەبێت ئامۆژگاری مامۆستایان لەگوێ بگرن، بۆیە مامۆستای زانست ڕووی لە قوتابییانی کردو هەندێك ئامۆژگاری کردن، بۆ ئەوەی سوودی لێوەربگرن.

مامۆستای زانست جارێك ڕوو لە هەموو قوتابییان دەکات و پێیاندەڵێت:

١. هەموو شەوێك زوو بنوون، بەیانییان ژی زوو لە خەو ڕابن. جارێکیش ڕوو لە تاکە تاکەیان دەکات و پێیان دەڵێت:

٢. ئەی قوتابی، لەکاتی دیاریکراو لە پۆلەکەت ئامادەبە، گوێ لە مامۆستا بگرە.

لە ڕستەی یەکەمدا مامۆستا داوا لە قوتابییان دەکات کارێك لە دوای ئاخافتن ئەنجام بدەنو کارەکەی خستۆتە شێوەی داواکردن یان داخوازی یان فەرمان پێکردن، دیارە قوتابیانیش، کە (کەسی دووەمی کۆ)ن داخوازییەکەی مامۆستایان جێبەجێدەکەن.

لە ڕستەی دووەمیش بە هەمان شێوە ڕوو لە قوتابییەك دەکات، کە (کەسی دووەمی تاکە)و داوای لێدەکات، کە لەکاتی دیاریکراودا لە پۆل ئامادەبێتو گوێ لە مامۆستا بگرێت، دیارە ئەنجامدانی ئەو کارەش لەلایەن قوتابییەکە دەکەوێتە پاش ئاخافتنەکەی مامۆستاو هەر لەبەر ئەوەش ئەم جۆرە کارە پێیدەگوترێت کاری داخوازی.

دیسان لە هەردوو ڕستەی (دگەل هەڤالێن خۆ نەئاخڤە)و (تەماشای ئەملاو ئەولا مەکە)، مامۆستا داوا لە قوتابی دەکات، کە کارەکە ئەنجامنەدات، چونکە ئەنجامدانی ئەو جۆرە کارانە بە خراپ دەشکێنەوە سەر قوتابی، ئەو جۆرە کارانە ژی هەر کارێت داخوازین، بەڵام لە دۆخی نەرێدان، کە بە ئامرازی (مە) لە شێوەزاری کرمانجی خواروو، (نە) لە شێوەزاری کرمانجی ژووروو دروستدەکرێن.

دەستور:

کاری داخوازی، کەسی یەکەم داوا لە کەسی دووەمی تاكو کۆ دەکات بۆ ئەنجامدانی یان ئەنجام نەدانی کارێك کە لەدوای ئاخاوتن ئەنجام دەدرێ.

١. کاری داخوازی بەنیشانەی (ب) دەست پێ دەکاتو بە جێناوی لکاوی (ە) بۆ کەسی دووەمی تاك وجێناوی لکاوی (ن) بۆ کەسی دووەمی کۆ کۆتایی دێت. وەك:

بنووسە ⟵ دووەمی تاك

بنووسن ⟵ دووەمی کۆ

٢. بەڵام لە هەندێك کاردا کە ڕەگەکانیان کۆتاییان بە بزوێنی وەکو (ۆ- وو- ێ- ی- ە) دێ.

لە کەسی دووەمی تاکدا بزوێنی (ە) دەرناکەوێت، وەك: (بخۆ، بڕۆ، بشۆ، بنوو، بدروو، بڵێ، دابنێ، بژی، بگری، دابخە)

ڕاهێنانی (١)

کاری ئەم ڕستانە لە دۆخی (ئەرێ)وە بگۆڕە بە (نەرێ):

١. درەنگ بخەوە.

٢. بچن بۆ مەلەکردن.

٣. یارمەتی ئەم پیاوە بدە.

٤. نان زۆر بخۆن.

٥. لاقێن بنقە.

٦. زەڤی بکێڵن.

ڕاهێنانی (٢)

لەم دێرە هۆنراوانە هەرچی کاری داخوازی هەیە دەستنیشانی بکەو بینووسەوە:

١. لە خەو هەستن درەنگە میللەتی کورد خەو زەرەرتانە

هەمووو تاریخی عالەم شاهیدی فەزلو هونەرتانــــــە. (ئەحمەد موختار جاف)

٢. ئەی باڵندەی هەستم بە گوڕ

بفڕە بۆ ناو بلێسەو گــــــڕ. (گۆران)

٣. ئەی کچێ ڕابە بخوێنە داتو سەربەست هەر بژی

زوو ژ خەو تو سەر هلینە، بەس بمینە بێ مــــژی. (جگەرخوێن)

ڕاڤەکردنی پەیڤەکان

پەیڤ	واتا
سەر هلینە	سەر بەرز بکەوە
بێ مژی	بێ مێشك

بەشی ڕێنووس

نووسینی کوردی بە پیتی لاتینی

پێشەکییەکی مێژوویی: ((کوردەکان بەر لە هاتنی ئایینی ئیسلام خاوەنی ئەلفبێیەکی تایبەتی خۆیان بوونو بە قسەی زانای بەناوبانگی کورد مامۆستا (بلەچ شێرکۆ) کورد پێش هاتنی ئیسلام لە چەپەوە بۆ ڕاستو بە ئەلفبێیەکی سەربەخۆی خۆیان زمانەکەی خۆیانیان دەنووسی، بەلاّم لە دوای ئەوەی ئایینی ئیسلام لەناو کورد بلاّوبۆوە، کورد وازی لەو ئەلفبێیە تایبەتییەی خۆیان هێناو کەوتنە سەر نووسین بە پیتی عەرەبی، زۆر لە مێژوو نووسان لەو باوەڕەدان، کە کوردەکان بە ٢٨٠٠ سالّ پێش زایین خاوەنی ئەلفبێی تایبەتی خۆیان بوون، بەلاّم دوای موسلّمان بوونیان وازیان لە نووسین بە زمانەکەی خۆیان هێناو پەنایان بردە بەر زمانەکانی: عەرەبیو فارسیو تورکییەوە، بەتایبەتی زمانی عەرەبی، کە زمانی قورئانی پیرۆزو دوو زمانەکەی تریش زمانی دەسەلاّت بوون، بەلاّم لەگەلّ ئەمەشدا لەولاو لەملادا کورد جاروبار نووسینی ئەدەبیو ئایینی و تەنانەت زمانەوانیشیان بە کوردی بەلاّم بە ئەلفبێی عەرەبی نووسیوە، باشترین نمونەش هۆنراوەکانی بابەتایەری هەمەدانیو عەلی حەریریو فەقێی تەیرانو بێسارانیو ئەوانی تر بوون.

زۆر لە ڕۆژهەلاّتناسەکان لەبارەی زمانو نووسینی کوردییەوە شتیان نووسیوە، قەشە (گارزۆنی) ئیتالّیایی لە ڕێزی پێشەوەی ئەوانەوە دێت، ئەو قەشەیە لە سالّی (١٧٨٧)ز کتێبێکی لەبارەی ئەلفبێی کوردییەوە لە چاپ دا، لەپاش ئەویش چەند ڕۆژهەلاّتناسێکی تر کاری لەم جۆرەیان کردووە، وەکو (ئۆگست ژاپا) کە فەرهەنگێکی کوردی– فەرەنسی بە خەتی فارسی لە سالّی(١٨٧٩)ز چاپکرد.

گـرنگترین کـاری ئـەم بـوارە کتێبەکـەی (یوسـف زیائـەدین) بـوو کـە لـە (١٨٩٢)ز نووسـراوە، پـێش ئـەویش مـەلا مـەحمودی بایەزیـدی لـە سـاڵانی (١٨٥٨– ١٨٥٩) ئەلفبێیەکی بـە پیتـی عـەرەبی بـۆ نووسـینی زمـانی کـوردی دانا، لەو نووسراوەدا مەلا مەحموود هەوڵیداوە شـێوەی هەنـدێك پیـت دروسـت بکات کە لە عەرەبیدا نین، وەك:(پ، چ، گ، ڤ، ژ... هتد).

یەکەم پەرتوکی ئەلفبێ لە ساڵی (١٩٠٩)ز لە ئەستانبۆڵ دەرچـووە بـەناوی (ئەلفبای کرمانجی). هەر لەم بوارەدا کۆمەڵەی (هێڤی) کە لەساڵی (١٩١٢)ز لـە ئەستانبۆڵ دامەزرا، ڕۆڵێکی گرنگی هەبووە لە پێشخستنی ئەلفبێی کـوردی بـە پیتی عەرەبی، ئەو کۆمەڵـە دوو گۆڤـاری بـەناوەکانی (ڕۆژی کـورد)و (هـەتاوی کورد) دەرچوواند، هەر لەسەر لاپەڕەکانی ئـەم دوو گۆڤـارەدا بانگەشـەکرا کـە ئەلفبێی کوردی لە پیتی عەرەبی بگۆڕدرێت بۆ پیتی لاتینی.

لـە کوردسـتاندا، سـەرەتا ڕۆشـنبیرە کوردەکـان ئەوەنـدەی گرنگییـان بـە کێشــە سیاسـییەکان دەدا، ئەوەنـدە بــەلای پرســی ئــەلفبێی کوردییــەوە نەدەچـوون، بـەڵام ئینگلیزەکـان لـە سـاڵانی بیسـتی سـەدەی بیسـت هـانی ڕۆشنبیرانیان دا، تـا ئاوڕێـك لـە پرسـی ڕۆشـنبیری کـوردی بدەنـەوە، لەسـاڵی (١٩١٨)ز مێجەرسۆن ڕۆژنامـەی (تێگەیشـتنی ڕاسـتی) لـە بەغـدا دەرکـرد، کـە ڕۆڵێکی کاریگەری هەبوو لە پێشخستنی زمانو نووسـینی کـوردی، دوای سـاڵی (١٩٢٥)ز چەند ڕۆژنامەو گۆڤارێك دەرچوون، کە گرنگیـان بـە ئـەلفبێی کـوردی دەداو ڕونـاکبیری وەك تۆفیـق وەهبـیو ئیسـماعیل حـەقی شـاوێس، تیایانـدا دەنووسی.

هەر لەم بوارەدا، بیرۆکەی گۆڕینی پیتە عەرەبییەکان بە پیتـە لاتینییـەکان لەناو کورد پەیدابوو، کۆمەڵەی هێڤی هەر لە ساڵی(١٩١٣)دا ڕۆڵێکـی سـەرەکی لەم مەسەلەیەدا دەگێڕا، هەروەها مێجەرسۆنی ئینگلیزیش هەر لەو ساڵەدا واتە لـە(١٩١٣) دا نامیلکەیـەکی لـەبارەی ئـەلفبێی کـوردیو هەنـدێ مەسـەلەی ڕێزمانی دانا.

دواجـار هەوڵـەکانی مـیر جـەلادەت بـەدرخان سـەریان گـرتو ئـەو زانایـە ئەلفبێیەکی لاتینی دانا کـە لەگـەڵ دەنگـەکانی زمـانی کوردیـدا بگونجێـتو لـە ساڵی ١٩٣٢دا بڵاوی کردەوەو پاشان ژمارەکانی گۆڤاری (هاوار)ی لە دیمەشـق پێ چاپکرد. میر جەلادەت تا مرد هەر لەم بوارەدا کاریدەکرد.

ئەلفبێی کوردی بە پیتی لاتینی:

پیتەکانی ئەلفبێی کوردی بە پیتی لاتینی دەکرێن بە دوو کۆمەڵ:

ئـ- کۆمەڵەی یەکەم پیتە بزوێنەکانن، کە ژمارەیان (٨) هەشت پیتە.

ز	پیتە لاتینییەکان	پیتی عەرەبی	ناوی پیتەکە	نمونە
١	a- A	ا	ئا	Aw, - mar- Agir
٢	e- E	ـە (ە)	ئە	Pel- Ew- Derman
٣	u- U	و	ئویی کورت	Kurd- Gul
٤	û- Û	وو	ئویی درێژ	Dûr- Sûr
٥	o- O	ۆ	ئۆ	Do- Zor
٦	î- Î	ی	ئیی کورت	Yarî- Sîr
٧	ê- Ê	ێ	ئێ	Hêlke – Ême
٨	i- I	بزرۆکە	بزرۆکە	Dil- Bizin

ب- کۆمەڵەی دووەم پیتە نەبزوێنەکانن کە ژمارەیان (٢٨) پیتە:

ز	پیتە لاتینییەکان	پیتی عەرەبی	ناوی پیتەکە	نمونە
١	b- B	ب	بێ	Baran- Kebab
٢	p- P	پ	پێ	Par- Pepule
٣	t- T	ت	تێ	To- Pertuk
٤	c- C	ج	جێ	Tac- Cacim
٥	ç- Ç	چ	چێ	Çaw- Çêí

Ĥewt- Ĥelwa	حیٚ	ح	ĥ- Ĥ	٦
Xew- Xurma	خیٚ	خ	x- X	٧
Dar- dest	دیٚ	د	d- D	٨
Beraz- Ker	ڕیٚ	ر	r- R	٩
Ŕûbar- Ŕeng	ڕێی قەڵەو	ڕ	ŕ- Ŕ	١٠
Zê- Zeng	زیٚ	ز	z- Z	١١
Jin- Jeng	ژیٚ	ژ	j- J	١٢
Sêw- Mast	سیٚ	س	s- S	١٣
Şêr- Şew	شیٚ	ش	ş- Ş	١٤
E'lî, A' dil, u'mer, le'lî, ni'met	دەخرێتە سەر نەبزوێنەکە ع عەین		'	١٥
X̂ardan- X̂em	غیٚ	غ	x̂ – X̂	١٦
Kef- Fênik	فیٚ	ف	f- F	١٧
Mirov- Çav	ڤیٚ	ڤ	v- V	١٨
Qaz- Boq	قیٚ	ق	q- Q	١٩
Kew- Pak	کیٚ	ك	k- K	٢٠
Gurg- Deng	گیٚ	گ	g- G	٢١
Mil- mel	لیٚ	ل	l- L	٢٢
Maĺ- Diĺ	ڵیٚ	ڵ	ĺ- Ĺ	٢٣
Dem- Masî	میٚ	م	m- M	٢٤
Nok- min	نیٚ	ن	n- N	٢٥
Hewir- Hîwa	هیٚ	هـ	h- H	٢٦
Wane- Aw	ئوی نەبزوێن	و	w- W	٢٧
Yarî- heyv	ئی نەبزوێن	ئی	y- Y	٢٨

ڕاهێنانی (١)

ئەم پەیڤانە بە پیتی لاتینی بنووسە:

(چیا، کوردستان، چەم، جوانی، ڕۆژگار، ئازادی، گۆران، هەندرێن، دهۆك، زاخۆ، سەردان، دیاری، وێنە، یانە، سەرکەوت)

ڕاهێنانی (٢)

ئەم ڕستانە بە پیتی لاتینی بنووسەوە.

١. زستانی کوردستان زۆر ساردە.

٢. ئازادی کوڕێ وی ل زانکۆیا دهۆکی دخوینیت.

٣. مەلایێ جزیری هۆزانڤانەکێ بناڤ و دەنگە.

٤. سلێمانی پایتەختی ڕۆشنبیری کوردستانە.

٥. کەرکوك بەشێکە لە هەرێمی کوردستان.

ڕاهێنانی (٣)

ئەم پارچە نووسینە لە ئەلفبێی عەرەبی بگۆڕە بۆ سەر ئەلفبێی لاتینی:

(لە پاش ڕاپەڕینی بەهاری ١٩٩١ هەرێمی کوردستان گۆڕانێکی زۆری بەخۆوە دیتووە، ئەڤ هەرێمە لە پێنج پارێزگا پێکدێت، هەولێرو سلێمانیو کەرکوكو دهۆك و هەڵەبجە، چەند قەزاییێکی دیکەش هەن کە بەشێکن لەم هەرێمە وەك خانەقینو شەنگارو بەدرە، کۆمەڵی کوردەواری لە گەلێك لایەنەوە پێشکەوتووە، لەبەر ئەوە پێویستە ئەزموونی دیموکراتی کوردستان بپارێزین).

ڕاهێنانی (٤)

ئەم هۆنراوەیە لە ئەلفبێی لاتینییەوە بگۆڕە بۆ سەر ئەلفبێی عەرەبی:

Pêşmerge

ŕeng û dengê azadiyê
Xeml û Xweşîya çelingiyê
Bazê çiya û zinaran
Kulîlka deşt û zozanan
Ŕonîya berbangan
Sorîya asoyan
Pêşmerge me
Çavkanî û lehîya azadîme
Dadikevim ji Çiya û geliyan
Digeŕim li deşt û newalan
Gund û bajar warên minin
Azadî û serxwebûn armanca minin

(Serdar Ŕoşan)

تێبینی: مامۆستا دەتوانێت نمونەی زیاتر لەم بارەیەوە بە قوتابییان بدات.

بەشی ئەدەب

١. قانیع
٢. جگەرخوێن
٣. بەختیار زێوەر
٤. سەلام
٥. ئەحمەد موختار جاف
٦. هێمن
٧. ئەحمەدێ نالبەند
٨. مەلا ئەنورێ مایی
٩. عەبدولواحید نوری
١٠. ئیبراهیم ئەحمەد (بلە)

قانیع

(١٨٩٨-١٩٦٥)ز

قــــانیع نــــاوی موحەمــــەدە کــــوڕی شــــێخ عەبدولقادری شێخ سەعیدی دۆڵاشی مەریوانە. لـە پازدەی ئەیلولی ساڵی (١٨٩٨)ز لە گوندی ڕیشێن لە دایك بووە، قانیع لـە تەمـەنی چل ڕۆژی دابـوو باوکی کۆچی دواییکردووە، لە تەمەنی دوو سـاڵان دایکیشـی کۆچـی دوایـی کـردووە، قـانیع هـەر لـە منداڵییەوە تووشـی دەربـەدەری بـووە، هـەر لـەو کاتــەوە تێکــەڵ بــە ئــێش و ئــازارو برســییەتی نەتەوەکــەی بــووە. بــەهۆی خزمێکییەوە دەچـێتە حـوجرەی مزگـەوت و دەسـت بـە خوێنـدن دەکـا. بـەناو دێهاتەکانی مەریواندا بۆ خوێندن گەڕاوە، پاشـان کەوتـە گـەڕان بـە شـارەکانی کوردسـتان بـۆ خوێنـدن وەك: (سـەقزو بانـەو سـابڵاخ و بۆکـان و شـنۆو کۆیـەو هـەولێرو کـەرکوك و سـولەیمانی و هەڵەبجـەو پێنجـوێن و سـنەو بیـارە)و چـەند جێگایەکی تر گەڕاوە.

ناسـراوییەکی تـەواوی لەگـەڵ بنەماڵـە ئایینییـەکانی کوردسـتاندا هـەبووە. بەتایبەتی لەگەڵ (شێخ مەحمودی نەمر). هەروەها لە خزمەت مـەلای گـەورەدا لە کۆیە خوێندوویەتی. بەهەر جۆرێك بێت خوێنـدنی مەلایـەتی تـەواو کـردووە. لە کۆماری مەهاباد کاربەدەستی پەروەردەکردن بووە. تا خۆی لـە ژیانـدا بـوو دیوانـەکانی (گوڵاڵـەی مـەریوان، باخچـەی کوردسـتان، چـوار بـاخی پێنجـوێن،

شاخی هەورامان، دەشتی گەرمیان)ی بڵاوکراوەتەوە. لە ١٩٦٥/٥/٧ز دا لە گوندی (لەنگەدێ) لە ناوچەی شلێر کۆچی دواییکردووەو هەر لەوێ نێژراوە. پاش مردنیشی لە ساڵی (١٩٧٠)ز (پاش مەرگەی قانیع) بڵاوکراوەتەوە.

لە ساڵی (١٩٧٤)ز بە شێك لە شیعرەکانی بڵاوکراوەتەوە بەناوی (نامەی قانیع). هەروەها لە ساڵی (١٩٧٩) شیعرەکانی بڵاوکراوەتەوە بە ناوی (دیوانی قانیع).

قانیع لە سەرەتای شاعیرییەتیدا بە فارسی هۆنراوەی نووسیوە، چونکە زمانی فارسی لەو سەردەمەدا باوبووە، لە پاش هەستکردنی بە بیری کوردایەتی پیرۆز دەستیکردووە بە هۆنراوە گوتن بەزمانی پاکی کوردی، قانیع بە شاعیری وریایی لادێی کورد بەناوبانگە، شیعرەکانی خۆماڵیو ڕەوانن، لەسەرەتای هەڵگیرساندنی شەڕی دووەمی جیهان قانیع تێکەڵ بە ڕێبازی ئەدەبیی شۆڕشگێڕانە بووە. هۆنراوەکانی لە ڕووی مەبەستەوە سێ بابەتی گرتووەتەوە (دڵداری، کۆمەڵایەتی، نیشتمانپەروەری). قانیع لە سەرەتای ساڵی (١٩٦٣)ز بەهۆی باری ئاڵۆزی ناوچەکەوە لەگەڵ دانیشتوانی چەند دێیەکدا کۆچدەکەنو دەچنە ئەو بەری سنوورەوە. هەر ئەو شەوە دەیگرنو دەیبەن بۆ بەندیخانەی (قەجەر) لە تارانو ماوەیەك لە بەندیخانەدا دەیهێڵنەوە، لە کاتی ئەو بەندییەدا نەخۆشییەکەی زۆری بۆ دێنیو هیوا بڕاوی ژیان دەبێتو بەم جۆرە باسی بەندیخانەکەی دەکات:

ئاخرین ماڵی ژیانم کونجی بەندیخانەیە

ئەم کەلەبچە مەرهەمی زامی دڵی دێوانەیە

زۆر دەمێکە چاوەڕوانی زرڕزڕەی زنجیر ئەکەم

سەیری ئەم زنجیرە کەن وەك زێوەری شاهانەیە

بووکی ئازادیم ئەوێ، خوێنم خەنەس بۆ دەستو پێ

ئەڵقە ئەڵقەی پێوەنم وەك پلپلەو لەرزانەیە

گەرچی دوژمن وا ئەزانێ من بەدیلی لاڵ ئەبم

باش بزانێ کونجی زیندانم قوتابی خانەیە

گرتن‌و لێدان‌و کوشتن عاملی ئازادییە

تۆپو شەستیرو کەلەبچە لام وەکو ئەفسانەیە

بیری ئازادیم لە زیندانا فراوانتر ئەبێ

قوڕ بەسەر ئەو دوژمنە هیوای بە بەندیخانەیە

گەر بە ئازادی نەژیم مردن خەلاَتە بۆ لەشم

نۆکەری‌و سەردانەواندن کاری نامەردانەیە

چاوەڕوانی شۆڕشێکم عالەمێ ڕزگار بکا

میللەتم بۆ ئەو مەبەستە کردەوەی شێرانەیە

چەکی شۆڕشگێڕی من نووسین‌و بیرو باوەڕە

ڕاپەڕینە، هەڵمەتە پڕ نەعرەتەی کوردانەیە

"قانیع"م ئەمرۆ لە زیندانا بە ئازادی ئەژیم

سەد هەزار لەحنەت لەوەی وا نۆکەری بێگانەیە

(سێ دێر لە سەرەتاوە بۆ ئەزبەرکردنە)

ڕاڤەکردنی پەیڤەکان

کونجی بەندیخانەیە	:	سوچێکی تاریك لە بەندیخانە
زێوەری شاهانەیە	:	ئارایش‌و ڕازاندنەوەی مەلیکانەیە.
خەنەس	:	خەنەیە
پێوەنم	:	پێوەندم، کۆت‌و زنجیرێکە دەخرێتە پێی مرۆڤ
پلێلە	:	پارچە زێڕ یا زیوی بچووك کە بەخشلێکەوە بەندکرابێ.
لەرزانە	:	جۆرە خشڵ‌و زێڕێکە بۆ سەری ژن.
سابلاخ	:	مەهاباد

جگەرخوێن

(١٩٠٣-١٩٨٤)ز

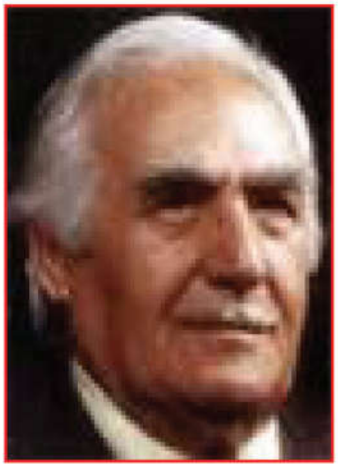

ناڤێ وی (شێخ موس کوڕێ حەسەنی کوڕێ محەمەد)ە. لە ساڵی(١٩٠٣) لە گوندی (حەسار) کە دەکەوێتە ڕۆژئاوای بـاژێری (حەسەنکێف) لە کوردستانی باکوور لەدایکبووە.

جگەرخوین خۆی دبێژیت:

سالا هەزارو نەهسەدو سێ ئەز هاتم دنیایێ
بناڤێ سوڵتان شێخ مووس ئەز چێ بوومە ژ دایێ
هەتا بووم سێزدە ساڵی لگوندێ مەی هەسارێ
ژینا خوە من بۆراند پاشی ژوێ مەدا ڕێ

جگەر خوین هێشتا بچووك بوو بابی دەمرێ، لەگەڵ دایك‌و خوشك‌و برایێن خۆ بەرەو شاری (ئاموودە) چوون، لەوێ دایکیشی دەمرێت. لە ساڵی(١٩١٧) دەچێتە بەر خوێندن‌و لە ساڵی (١٩٣٢) تەواوی دەکات، ماوەییێك مەلایەتی کردەوە. دگەل کۆمەلەکا جوتیارێن کورد دچیتە پارچا دن یا جزیرێ لە سوریاو دوو گوندان ئاڤادکەن.

جگەر خوین پشکداری لە شۆڕشی شێخ سەعیدی پیران کرییە، تێکشکاندنی شۆڕشەکە بە ئاواو شێوەیەکی دڕندانە کارێکی مەزنی کردە سەر هەستی نەتەوایەتی شێخ موس‌و برینێکی گەورەی لە دڵی ویدا پەیدا کرد،

لەوڕا ناسناڤێ خۆ کردە (جگەرخوین). پاش ئەم کارەساتە هەموو شیعری خۆی بۆ کوردستان تەرخانکرد.

خامەی خۆی کردبووە خەنجەر بۆ سینگێ دوژمنو زەنگ بۆ هوشیارکردنەوەی میللەت:

بەسە میللەت لتە شەرمە	**هەتا کەنگی دخەو دابی؟**
دبن دستێن نەیاران دە	**هەژارو دیلو کۆلابی**

پاش شۆڕشی ١٤ی تەموز ١٩٥٨ دهێتە عێراقو ماوەیێك لە ئێزگەی کوردی کار دەکات، ماوەیەکیش لە زانکۆی بەغدا لە کۆلێژی ئاداب- بەشی کوردی- دەبێتە وانەبێژ.

زۆربەی هەڵبەستێن وی دەربارەی خەباتی نەتەوایەتیو خەباتی جوتیاری کوردە. هەر لەم ڕێگایە گەلێك گرتنو بەندییو ئازارو ئەشکەنجەی دیوە. لە ١٩٨٤/١٠/٢٢ لە (ستۆکهۆڵم)ی پایتەختی سوید دلێ مەزنی ژ لێدانێ دەوەستیتو لە باژێری (قامشلۆ) لە کوردستانی سوریا دهێتە ڤەشارتن.

بەرهەمەکانی:

١. هەڵبەست: أ- بریسكو پێتی ب- سەورا ئازادی ج- کیمە ئەز

د- ڕۆناك ه- زەند ئاڤێستا و- شەفەق ز- هێڤی

٢. چیرۆك: أ- جیمو گول پەری ب- ڕەشۆییێ داری ج- سالارو میدیا

٣. زمانو ڕێزمان:

ئـ- گۆتنێن پێشیان ب- ئاواو دەستورا زمانێ کوردی

پ- فەرهەنگا کوردی بەرگێ (١- ٢)

٤. چەندین بەرهەمی تری نووسیبوو، پاش مردنی چاپکران وەك:

ئـ- ئاشتی (هەلبەست) ب- تاریخا کوردستان بەرگێ (١- ٢)

ت- فۆلکلۆری کوردی پ- ژینە نیگەریا من

د - نڤیسارەك لەسەر دیباجا ئەحمەدێ خانی

نمونەیێک لە هۆنراوەکانی:

شام شەکرە، وەلات شیرنترە

(جگەرخوین)

وەڵاتێ من تویی بووکا جیهانی

هەمی باغو بەهەشتو مێرگو کانی

شەپالو شەنگو شۆخو نازو گەوری

گەلەك شیرینو ڕندو پڕ جوانی

سەرێ تاجا سەلاحەدینێ کوردی

ئەنی ڕۆژە دبرجا ئاسمانی

دوو بورهێن تە کڤانێ ڕۆستەمێ زال

دوو زولفێن تە ژتیرێن قەهرەمانی

ڕوویێ تە ئاگرێ زەردەشتو مەزدەك

ژتە هێستر شەرابا کامیرانی

دوو چاڤێن تە وەکی دەریایێ هورمز

کەپوو ئەلماسە کارێ مووشو وانی

دوو لێڤێن تە کتێبا حاجی قادر

زمانێ تە ژ بەندا شێخێ خانی

سەرو پا زەندو بازن تەڤ حەنینە

هەمی سۆرن ژ ڕەنگێ ئەرخەوانی

جگەر خوینە کوڕێ تە هەر دنالی

ژبەر ژانا نەزانیو خەزانی.

★★ ★★ ★★

لەسەرەتاوە سێ دێڕی بۆ ئەزبەرکردنە

ڕاڤەکردنی پەیڤەکان

ژینا خوە من بۆراند	ژیانم بەسەر برد
ئەز چێ بوومە ژدایێ	لەدایك بووم
پارچا دن یا جزیرێ	پارچە یا بەشەکەی تری جزیرە
لەورا	لەبەر ئەوە، بۆیە، لەبەرهەندێ
ناسناڤ	نازناو.
ڤەشارتن	ناشتن
تەموز	تیرمەهـ
شەپال	جوان، ڕند
بووکا جیهانی	بووکی جیهانی
پڕ جوانی	زۆر جوانی
ئەنی	هەنیە، نێو چاوان
دوو بورهێن تە	دوو برۆی تۆ
کڤان	کەوان

بەختیار زێوەر

(١٩٠٨-١٩٥٢)ز

ناوی ڕاستەقینەی (فایەق)ە کوڕی شاعیری بەناوبانگی کورد زێوەرە، لە ساڵی (١٩٠٨)ز لە شاری سولەیمانی لەدایکبووە. سەرەتا وەکو هەموو منداڵانی ئەو سەردەمە لە حوجرەی مزگەوتدا خوێندوویەتی، پاشان چووەتە قوتابخانەو پۆلی شەشەمی سەرەتایی تەواوکردووەو بووەتە فەرمانبەر.

لە ساڵی(١٩٤٦)ز کاتێ قوتابخانەی ناوەندی شەوان لە سولەیمانی کرایەوە، شاعیر بێ گوێدانە تەمەنو ئەرکی ژیانو پلەی کۆمەڵایەتیو شاعیرانەی، بووە بە قوتابیو لە ساڵی (١٩٤٨)ز پۆلی سێیەمی تەواوکردووە. هەر لەو ساڵەدا بەهۆی کۆچی دوایی باوکییەوە تەواو بە دەست نەخۆشییەکەیەوە، کە زووتر سەرەتای دیار بوو، پەرێشانو سەرگەردانبووە، تا لە ١٩٥٢/١٢/٣١ز کۆچی دوایی کردووەو لە گۆڕستانی گردی (جۆگا) لە سولەیمانی لە تەنیشت باوکییەوە نێژراوە.

لە گەرمەی کێشەی سەختی ژیاندا خۆی ناو دەنێت (سەرکەوتوو) لە کۆڕی نەخۆشیو زامداریو کلۆڵیدا بەر چاوی تاریك نابێتو هیوای نابڕێت، ئازار بەسەرچاوەی دروستبوونی ژیانی بەختیارو سەرکەوتن دەزانێ، پاشان ناوی خۆی دەنێت (بەختیار).

بەختیار زێوەر بە تەواوی پەیڕەوی زێوەری باوکی کردووە، بەڵکو قوتابییەکی ژیرو پێشکەوتووی ئەوە لەپەیڕەوی زانستپەروەریدا. لەژێر باڵی ڕەشیی دواکەوتوویی‌و نەزانی‌و چەپۆکی داگیرکەردا شاعیری زانستپەروەر خوێندن‌و فێربوون‌و زانست بە چەکی ڕزگاربوون دادەنێت.

هۆنراوەکانی زیاتر نیشتمانپەروەری‌و دڵدارین، لەگەڵ ئەوەشدا خاوەنی کۆمەڵێك سرودی جوان‌و بەناوبانگە، وەکو:

(چەند شیرینە لام، براییینە لەخەو هەستن، گۆیژە....)

گوڵی سەربەستی

گوڵێك شیرینتر لە خونچەی بەهار
نـازکتر، جوانتر، لە شەوبۆی نازدار
گـەشتر لە دیدەی وەنەوشەی نزار
گـوڵێکە نـاوی گوڵی سـەربەسـتی
مـەردە ئەو گەلـەی بگاتە دەسـتی

★★ ★★

گوڵی سەربەستی ئەی هێزی گیانم
ڕۆشـن کەرەوەی ڕێگەی ژیانـــــم
تۆم نەبێ، من خۆم بە هیچ نازانم
تـۆم نەبێ هەرگیز ناحەسێمــەوە
بـێ بۆنی خۆشت نابوژێمــــەوە

★★ ★★

با تەنیا هەر تۆ شاگوڵی من بی
سەرچاوەی سۆزی بە کوڵی من بی
تۆ تاقە یاری پڕ دڵی من بی
شیعرت پیا هەڵدەم بە زوبانی خۆم
بڵێم دەمێکە بە دڵ شەیدای تۆم

(کۆپلەی یەکەم بۆ ئەزبەرکردنە)

ڕاڤەکردنی پەیڤەکان

سەربەستی : ئازادی
شیرینتر : جوانتر
شەوبۆ : جۆرە گوڵێکە بە شەو بۆنی خۆشە
دیدە : چاو، چاڤ
وەنەوشە : جۆرە گوڵێکی دەشتییەو گوڵەکانی بچکۆڵەن
نزار : نسێ
مەرد : پیاوە (ئازایە)
ناحەسێمەوە : ئۆقرە ناگرم، ئارام ناگرم، پشوو نادەم
تاقە : تاکە، ئێك
شەیدا : گێرۆدە
هۆز : خێڵ– عەشیرەت
نابوژێمەوە : ناگەشبم، ناگەشێمەوە
یار : دۆست، هەڤاڵ، هاوڕێ

سەلام
(١٨٩٢- ١٩٥٩)ز

سەلام کوڕی شێخ ئەحمەدی عازەبانییە، لە ساڵی(١٨٩٢)ز لە گوندی (عازەبان)ی ناوچەی وارماوەی سەر بە پارێزگای هەڵەبجە لەدایکبووە. زۆر ئارەزووی لە خوێندن هەبووە، لە تەمەنی چوار ساڵیدا خراوەتە بەر خوێندن، قورئانو زمانی فارسی خوێندووە، لە تەمەنی شەش ساڵیدا باوکی کۆچی دواییکردووە. ئاگاداری ڕووداوەکانی یەکەم شۆڕشی (شێخ مەحمودی حەفید) لەساڵی(١٩١٩)ز بووە.

لە وەزیفەدا لە زۆر شوێن خزمەتیکردووە، وەك: وارماوە، هەڵەبجە، سلێمانیو تەنانەت بەسرەو بەغداو حیللەو هەندێ شوێنی تر. لە ساڵی(١٩٢٨)ز لەگەڵ چەند لاوێك (کۆمەڵەی زەردەشت) یان دامەزراند. لە ساڵی(١٩٣٠)ز دوای کارەساتی ڕۆژی ڕەشی (٦)ی ئەیلول لەگەڵ چەند کەسێك دەچنە گوندی (پیران) لای (شێخ مەحمود). هەروەها بەشداری ڕووداوەکانی ساڵی(١٩٣١)ز کردووە بە فەرماندەی (شێخ مەحمود). لە(١٩٥٤- ١٩٥٥)ز خۆی خانەنشین کردووە.

لە پێشەکی دیوانەکەیدا، کە لە ساڵی(١٩٥٨)ز لە بەغدا چاپکراوە، د. مارف خەزنەدار دەنووسێتو دەڵێت (سەلام زیاتر شاعیرێکی نیشتمانو

نەتەوەیە، چونکە کاتی گەنجی سەلام، نەتەوەی کورد بە دەورێکی تایبەت تێدەپەڕێت). لە بابەت شیعرە دەروونییەکانی دەڵێت (خەیاڵێکی ڕوونی تێدایەو شعورێکی ڕاست دەردەخا، وەکو وشەکانی لە ناخی دەروونیا بێنە دەرەوە وایە).

یەك لە شاکارەکانی شێخ سەلام چوارینەکانی (خەیام)ە، کە لە فارسییەوە بۆ کوردی وەریگێڕاوە، کە بەڕاستی گیانی خەیامی لە وەرگێڕانەکەدا بە تەواوی پاراستووەو بە یەکێك لە باشترین وەرگێڕانەکانی دادەنرێت، سەلام لە ساڵی(١٩٥٩)ز لە سلێمانی کۆچی دواییکردووەو لە گردی سەیوان نێژراوە.

ئەمەش نمونەیەکە لە هۆنراوەکانی:

وەتەن چییە؟

هەستە لە خەو ئەی لاوی کورد
تێبکۆشە بە دەستو برد
هاوار ئەکا دایکی وەتەن
وا گیان ئەدا، پیادا بگەن
خاكو گوڵو گوڵو گیا
شاخو چەمو چڵو چیا
ڕەنگاو ڕەنگیی کەژی سیا
هاوار ئەکەن بە جیا جیا
وا مەزانە خاکی وەتەن

ئاو و گڵە دارو دەوەن
ئەم وەتەنە ئاو و گڵە
پشتو ئەژنۆ، جەرگو دڵە
ئەجدادی تۆ شێرانی کورد
لە ڕێی وەتەن بە مەردی مرد
مردن، ڕزین بوون بەم خاکە
وەتەن دایک، وەتەن باوک، وەتەن کاکە.

(سێ دێر لە سەرەتاوە بۆ ئەزبەرکردنە)

ڕاڤەکردنی پەیڤان

بە دەستو برد	:	بە گورجو گۆڵی
پیادا بگەن	:	پێی ڕابگەن، بگەهنێ
کەژ	:	چیا، شاخ
سیا	:	ڕەش
ئەژنۆ	:	چۆک

ئەحمەد موختار جاف

(١٨٩٨-١٩٣٥)ز

ئەحمەد موختـار كـوڕی وەسمـان پاشـای گـەورەی عەشـیرەتی (جـاف)ە. لـە سـاڵی (١٨٩٨) لـە شـاری هەڵەبجـە لـە دایكبـووە، دایكیشـی (خـانمی وەسمـان پاشـا) یـەكێك بـووە لـە ژنـە نـاودارو هەڵكـەوتووەكانی كورد، لە تەمەنی حەفت ساڵیدا دەخرێتە بەر خوێندن، لە ساڵانی (١٩١٩- ١٩٢٤)ز قایمقـامی قـەزای هەڵەبجـە بووە، پاشان بووە ئەندامی پەرلەمانی عیراق.

ئەحمەد موختار دۆستو هەڤاڵی زۆربەی شاعیرو ڕۆشنبیرەكانی سـەردەمی خۆی بووە، وەك:(بێكەس، گۆران، سەلام، عەبدولواحید نـوریو زۆری تـر)، لـە هۆنراوەكانیـدا ڕێچـكەی نیشـتمانپەروەریو ئـەڤینی گرتـووە. سـەرەڕای هۆنراوەش، چیرۆكێكی هەیە بەناوی (مەسەلەی ویژدان)، كە لەساڵی (١٩٧٠)ز لە بەغدا چاپو بڵاوكراوەتەوە، لە ڕۆژی (٦)ی مانگی شـوباتی سـاڵی (١٩٣٥)ز لەسەر ڕوباری سیروان شەهیدكراوەو چۆتە ڕیزی نەمرانەوە.

نموونەیێک لە هۆنراوەکانی:

لـە خـەو هەڵسـن درەنگـە میللـەتی کـورد خـەو زەرەرتانـە
هــەموو تــاریخی عالــەم شــاهیدی فــەزڵو هونەرتانــە
دەسا تێکۆشـن ئـەی قـەومی نـەجیبی بێکـەس و مـەزلووم
بــە گورچــی بیــبڕن ئــەو ڕێگــە دوورە وا لــە بەرتانــە
بخـوێنن چـونکە خوێنـدن بـۆ دیفـاعی تیغـی دوژمنتـان
هەمـوو ئـانو زەمـانێ عــەیـنی قـەلغانو سـوپـەرتانە
بـە خـۆڕایی لـە دەسـتی بەرمـەدەن ئـەم خاکـە مەحبوبـە
کـە تـۆزی وەك جـەواهیر سـورمەو کـوحلی بەسـەرتانە
بەســەر خاکـا ئەگـەر نـازیش بکـەن حەقتانـە کوردینـە
تەماشــای ســێبەری ئــەو شــاخو کێــوە وا لەســەرتانە
بــەبێ قــەدری بەســەریا ڕامــەبوورن حورمــەتی بگــرن
گوڵاڵـە سـوورەی ئـەم سـەحرایە خوێنـاوی جگەرتانــە
دەمێکــە ئــەم وڵاتــە وا ئەســیری پەنجــەیی جەهلــە
لــە ســایەی عیلمــەوە ئــەمڕۆ ئــیتر نۆبــەی زەفەرتانــە
زوبـانی حـاڵی (ئەحمـەد) هـەر ئـەڵێ وریـابن ئـەی میللـەت
بـزانن بـەردی ئـەم شـاخانـە ئەلمـاسو گـەوهەرتـانـە

(سێ دێر بۆ ئەزبەرکردنە)

ڕاڤەکردنی پەیڤەکان:

هەڵسن	:	هەستن، ڕابن
دەسا	:	دەی، زووکەن، خێراکەن
بە گورجی	:	بەخێرایی، بلەزی
تیغ	:	تیخ، کێرد، چەقوو
سورمەو کوحل	:	کل، جۆرە تۆزێکە چاوی پێ جوان دەکرێ
لە سایەی	:	لە سێبەری

هێمن

(١٩٢١ - ١٩٨٦)ز

هێمن ناوی (سەید موحەمەد ئەمین)ە کوڕی سەید حەسەنی شێخولئیسلامی موکرییە، لە ساڵی (١٩٢١)ز لە گوندی (لاچین)ی نزیك شاری مەهاباد لەدایکبووە. لە تەمەنی منداڵیدا چۆتە بەر خوێندن، سەرەتا ئەلفوبێی لای مامۆستا (سەعید ناکام) خوێندووە، پاشان باوکی ناردوویەتی بۆ شاری مەهاباد بۆ ئەوەی لە قوتابخانەی دەوڵەتی بخوێنێت. لەوێ تا پۆلی چوارەمی خوێندووە، ئینجا باوکی ناردوویەتی بۆ قوتابخانەی ئایینی، لە خانەقای شێخی بورهان ماوەیەك ماوەتەوە، بەڵام خوێندنەکەی ڕێکوپێك نەبووە، دواتر لەلای هەندێك مەلای تر خوێندوویەتی.

لە ساڵی (١٩٤٢)ز کە کۆمەڵەی (ژ. ك)[١] دامەزرا، هێمن ئەندامێکی هەرە چالاکی ئەو کۆمەڵە بووە، لەسەردەمی (کۆماری کوردستان) لە مەهاباد دەورێکی دیاری هەبووە، دەنگی دلێری شیعرو نووسەری باڵادەستی ئەو کۆمارە بووە. لە ١٩٨٦/٤/١٨ز کۆچی دواییکردووەو لە مەهاباد گیانی بە خاك سپێراوە.

---

[١]- (ژ.ك): کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد، کە دواتر بووە بە حیزبی دیموکراتی کوردستان

هـێمن یەکێکـە لـە شـاعیرە بـەرزەکانی کـورد لـە سـەدەی بیسـتەمدا. هۆنراوەکـانی هـێمن هـەر لەسـەرەتاوە لـە چـوار چـێوەی شـاعیرو نووسـەران دەرچـووەو لـەناو خـەڵکی کوردسـتان بڵاوبۆتـەوەو لـە دڵـی هـەموو کـوردێکی دڵسۆزو نیشتمانپەروەر جێی خۆی کردۆتەوە.

هـۆنراوەی شـاعیرە کلاسـیکییەکانی کـورد کاریـان تێکـردووە، بەتایبـەتی هۆنراوەی (نالی)، هەروەها هۆنراوەکانی گۆران کاریگەریان لەسەر هەبووە.

هەسـتی نیشـتمانپەروەریو جـوانی سروشـتی کوردسـتانو جـوانی ژن سەرچـاوەی ئیلـهامی شـاعیربوون. زمـانی ئـەدەبی لـە شـیعری هـێمن دا بـە کوردییـەکی ڕەوانو جـوانو پەتییـە، ئـەدیبو شـاعیران پێیـان خۆشـەو نەخوێندەواریش لێی تێدەگەن.

هێمن هەر شاعیر نەبووە، بەڵکو پەخشاننووسێکی هەڵکەوتوو بـووە وەکـو لە پێشەکییەکەی دیوانی (تاریکو ڕوون) دەردەکەوێت.

هێمن چیرۆکنووسێکی بەتوانا بووە. لە بەرهەمە چاپکراوەکانی دا (تاریکو ڕوون، ناڵەی جودایی، هەواری خاڵی، ڕێزی نان بگرن).

نمونەیەکە لەهۆنراوەکانی هێمن لە دیوانی تاریکو ڕوون:

تـۆم هـەر لـەبیرە

لە شاییدا لە وەختی هەڵپەڕینا
لە خۆشیدا لەکاتی پێکەنینـــا
لە کۆڕی ماتەمو گریانو شینـا
ئەمن ئەی نیشتمان تۆم هەر لەبیرە

بە شەو تاکو بە سەرما زاڵ دەبێ خەو
بەڕۆژ تاکو دووبارە دێتەوە شـــــەو
لە کاتێکدا کە دەدوێنم ئەمو ئـــەو
ئەمن ئەی نیشتمان تۆم هەر لەبیرە

زەمانێکە کە دەچمە سەیری گوڵـزار
لەگەڵ پۆلی ڕەفیقانی وەفـــــادار
تەنانەت وەختی دەسبازی لەگەڵ یار
ئەمن ئەی نیشتمان تۆم هەر لەبیرە

دەکەم تەرخان لە ڕێی تۆدا ژیانــم
لە سەنگەردا بەرەو ڕووی دوژمنانم
بە خاکی تۆ دەمی ئاویلکەدانـــــم
ئەمن ئەی نیشتمان تۆم هەر لەبیرە

(دوو کۆپلەی سەرەتا بۆ ئەزبەرکردنە)

ڕاڤەکردنی پەیڤەکان

ماتەم	:	شین‌و شەپۆڕ، گریان
دەدوێنم	:	قسەی لەگەڵ دەکەم
پۆلێ	:	تاقمێك
وەفادار	:	ئەمەکدار
ئاویلکەدان	:	سەرەمەرگ، کاتی مردن

ئەحمەدێ نالبەند
(١٨٩١-١٩٦٣)ز

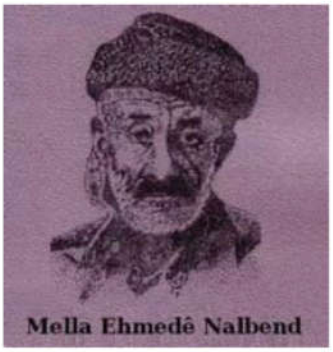

هۆزانڤانی دەڤەری بادینان ناوی (ئەحمەد ئەمین نالبەند)ە بە (ئەحمەد موخلیس) دهێتە ناسین، لە ساڵی ١٨٩١ز لە گوندی (بامەڕنێ)ی سەر بە قەزای ئامێدی لەدایكبووە، لە تەمەنی شەش ساڵیدا دەستی بە قورئان خوێندن كردووە. بۆ خوێندن چووە بۆ:(ئامێدی، زاخۆ، دهۆك و گوندی بیدۆهێ لە دەڤەری بەرواری ژۆری)، ژیانێكی پڕ لە دەردە سەریو ناخۆشیو مشەختی بەسەر بردییە، پیاوێكی قسەخۆشو نوكتەبێژو زمانزان بووە.

زۆربەی شاعیرە كۆنەكان كارێكی زۆریان لە هزرو بیرو باوەڕی نالبەند كردووە بە تایبەتی (مەلایێ جزیری)، هەر لەبەر ئەوەش وەكو شاعیرە كلاسیكییەكان زمانێكی تێكەڵ لە عەرەبیو كوردی بەكارهێناوە.

نالبەندێ هۆزانڤان، هەڵبەستی بۆ ئەم مەبەستانە هۆنیوە، ئانكۆ ڤەهاندیە:

١. پێهەڵدانو پێهەڵگوتنو وەسفكردن، كە نالبەند دەستێكی باڵای لەو مەیدانەدا هەبووە.

٢. ئەڤینیو ئەڤینداری.

٣. سۆفیاتیو خوا پەرستی.

٤. هۆنراوەی کۆمەڵایەتی ئانکۆ جڤاکی، کە شێوەی گاڵتەو گەپ بەخۆوە دەگرێت.

٥. کرێتکردنو پیشاندانی بەرامبەرەکەی، دیارە لەو مەبەستە باڵادەست بووە.

٦. کوردینیو وەڵاتپارێزی.

نالبەندیێ هۆزانڤان لە (٩)ی ئەیلولی ساڵی (١٩٦٣)ز کۆچی دوایی کردووە، لە گۆڕستانی گوندی (خشخاشا) لە دەڤەری بەرواری ژۆری نێژراوە (هاتیە ڤەشارتن).

نمونەیەکە لە هۆنراوەکانی:

دوهــــی ســـــپێدێ ل ســـــەربانی
م جانـــەك دیـــت ژ خـــەو ڕابـــوو
ژ مـــــال دەرکـــــەت دەرێ خـــــانی
م تـــــەخمین کـــــر زولـــــەیخا بـــــوو
زولـــــەیخابوو ســـــفەت حـــــۆری
وەکـــــی تـــــیرێ ژمـــــە ڕابـــــۆری
چـــوو ســـەر ئـــاڤێ ل ڕەخـــێ ژۆری
وەکـــــی ڕۆژێ ل مـــــە ئاڤـــــا بـــــوو
دەمـــــا زڤـــــڕی ژ ســـــەر ئـــــاڤێ
م دیـــــت لێـــــدا شـــــەقا تـــــاڤێ
مقابـــــــل چـــــــوومە هنـــــــداڤێ
قـــــەرە پۆشـــــی گرێـــــدا بـــــوو
دەمـــــا تـــــــاڤێ ل بـــــــەژنێ دا
م دیـــــت شـــــبهی گـــــولا ســـــپێدا
وەســـا گـــەش بـــوو دنـــاڤ ڕێـــدا
چـوو حـال بـۆ کـەس نـەهێلا بـوو
نـــەهێلابوو بـــۆ کـــەس حالـــەك
دەقیقـــەك ل مـــن ببـــوو ســـالەك
ل ئـــــەنیا وێ هـــــەبوو خالـــــەك
خـــودێ حـــەق تـــازە کێشـــا بـــوو

(سێ دێری بۆ ئەزبەرکردنە)

ڕاڤەکردنی پەیڤەکان

دوهی سپێدێ	:	دوێنێ سبەینێ، دوێنی بەیانی.
م جانەك دیت	:	من جوانێکم دیت.
ژ خەو ڕابوو	:	لە خەو هەستابوو.
وەکی تیرێ	:	وەکو تیر
دەما زڤڕی	:	کە گەڕاوە
شەقا تاڤێ	:	تیشکی هەتاو
چوومە هنداڤێ	:	چوومە لای
وەسا گەش بوو	:	وەها گەش بوو
لە ئەنیاوێ	:	لە هەنیەی ئەو، لە نێو چەوانیدا.
دەرێ خانی	:	دەرەوەی ماڵ یان خانوو.
ژمە ڕابۆری	:	بە پێشماندا تێپەڕی.
تاڤ	:	هەتا، خۆر.
مشەخەتی	:	ئاوارە
کرێتکردن	:	ناشیرنکردن

مەلا ئەنوەرێ مایی
(١٩١٣-١٩٦٢)ز

مەلا ئەنوەرێ مایی، تۆرەڤانو مێژوونووسو هۆزانڤان بوو، نیشتمانپەروەرو کوردپەروەربوو، خەباتکارو جانفیدابوو. ناوی (ئەنوەر محەمەد تاهیر)ە لە ساڵی (١٩١٣)ز لە گوندی (مایێ) لە ناوچەی بەرواری ژۆری لەدایکبووە. تەمەنی دوو ساڵان بوو، کە باوکی کۆچی دوایکرد. تا تەمەنی دەبێتە شەش ساڵ هەر لە گوندی (مایێ) دەبێت، پاشان دایکا وی، ئەوی دنێرێتە گوندێ (بامەڕنێ) بۆ خوێندن، هەر لەو گوندە خوێندنی سەرەتایی بە دویماهی دینیت، بەڵام لەبەر دەستکورتی خوێندنی ناوەندی پێ تەواو نەکراوەو شانی داوەتە بەر خوێندنی ئایینیو بە فەقێیەتی لە زاخۆ و دهۆکو ئامێدیو شوێنانی دیکەی گەڕاوە.

لە ساڵی (١٩٣٦)ز ئیجازەی مەلایەتی پێدراوە. لە گوندەکانی (شێروان مەزن)و (بارزان)و لەناو (عەشیرەتی هەرکی) دەرسی داوە. گەلێك کاری میری کردووە. لەسەر هەڵویستی سیاسی گیراوە، لە ساڵی(١٩٤٦)ز دەستگیرکراوە بۆ ماوەی بیستو دوو مانگ دەخرێتە بەندیخانەوە، یەکێك بووە لە ڕەوشنبیرو ڕوناکبیرە کوردانەی کە پشتەڤانو هاریکاری شۆڕشی (١٤)ی تەموزی ساڵی(١٩٥٨)ز یان کردووە. ئەندامی یەکێتیی ئەدیبانی عیراق بووە. دەیان

گوتارو نووسینی لەسەر ئەدەبو مێژووی کورد بە هەردوو زمانی کوردیو عەرەبی نووسیوە. لە ساڵی(١٩٥٩)ز لەگەڵ وەفدێکی میللی بە سەردان چۆتە (چینی میللی)و لەوێ گوتارێکی بە نرخی لەسەر ڕۆشنبیریو مێژووی کوردان پێشکەشکردووە. گەلێك هۆزانو گوتاری لەسەر ئەدەبو نەتەوەی کورد بڵاوکردۆتەوە، لە ڕۆژی (٢٢)ی حوزەیرانی ساڵی(١٩٦٢)ز لە شۆڕشی بەڕەڤانی لە بوونی نەتەوەی کورد شەهید دەکرێو دەچێتە ڕیزی نەمرانەوە.

پرسا من ژ خودێ

خوداوەندێ پاكو سەخیو میهرەبان
دلۆڤانی، هەردەم ژ بۆمە هەمان
هەموو كار، بدەستێ تەنە بێ شكە
چ فەرمان بكەی دێ ببیت بێ ڤەمان
دزانم دگەل كەس تە نینە چو كین
دزانم ژ بۆ هەر كەسەك توی خودان
هەمی دنیا ئەڤرۆ تە كریە مرۆڤ
ژ بۆ هەر كەسێ تە كری یار، زەمان
ژ بۆ هەر كەسێ تە كری دۆست فەلەك
ژ بلی مە كوردان نەما بێ شڤان
نێ ئەم ژ سەپانو بەندێت تەنە
مە هشیار كە یا خودێ مەزن ژ خەوان
چ گونەهـ هەیە مە خودایێ بلند
چ سووچ مە هەیە ئەی خودا، دابزان
مەبینە ل سەر ڕێكەكا ڕاستو ڕوهن
ژ پشتامە باڤێ ڤی بارێ گران
تۆ ئازا بكە ڤی وەلاتی كمێد
بكێشە دەری وی، دەست تاسبان

(لەسەرەتاوە سێ دێڕ بۆ ئەزبەركردنە)

ڕاڤەکردنی پەیڤەکان

دلۆڤانی : تۆ بەرەحمی، بە بەزەیی

ژ بۆمە هەمان : بۆ هەمووومان، بۆ مەهەمیا

بێ ڤەمان : بێ مانەوە، بێ وەستان

چوکین : هیچ کینەو بوغزێك

تەکریە : تۆ کردووتە بە.

مەهشیار کە : هوشیارمان کەوە

یاخودێ من : ئەی خودای گەورە

چ گوننەهـ هەیەمە : ئایا ئێمە هیچ گوناحێکمان هەیە

ڕوهن : ڕوون

ژ پشتامە باڤێ بارێ گران: ئەو بارە گرانەمان لە کۆڵ کەوە

بێ شکە : بێ گومانە

ژ بلی : بێجگە لە

شڤان : شوان

نێ ئەم : بەڵام ئێمە

یا خودێ مەزن : ئەی خودای گەورە

مەبینە : بمانهێنە

ژ پشتامە باڤێ : لەسەرمان لابیە، لە کۆڵمان بکەوە.

تۆرەڤان : ئەدیب

عەبدولواحید نوری
(١٩٠٤-١٩٤٤)ز

نووسەر ناوی عەبدولواحید مەجیدە، لە ساڵی (١٩٠٤)ز لە چەمچەماڵ لەدایکبووە، هێشتا هەر منداڵ بووە باوکی کۆچی دواییکردووەو لە نازو خۆشەویستیی باوکی بێ بەش بووە، بەڵام خاڵی نەی هێشتووە بێ باوکیی پێوە دیار بێتو دەستی بەسەر داهێناوەو لەگەڵ منداڵەکانی خۆیدا جیای نەکردۆتەوە، خستوویەتییە بەر خوێندن تاکو بووە بە مامۆستا.

یەکەمجار لە هەڵەبجە دامەزرا، کە گوستراوەتەوە بۆ سولەیمانی پاش ماوەیەك بووە بە جێگری سەرۆکی شارەوانی سولەیمانی، لەدوا جاردا لە قوتابخانەی (فەیسەلییە)ی سەرەتایی دەبێتەوە مامۆستا، هەر لەوێ دەمێنێتەوە تاکو بە نەخۆشی لە ڕۆژی پێنجی تەموزی ساڵی (١٩٤٤)ز کۆچی دوایی کردووە.

مامۆستا عەبدولواحید بەرامبەر بەو هەموو چاکەیەی کە خاڵی (نوری عەلی) لەگەڵیدا کردووە، هەموو نووسینەکانی بەناوی (ع. و. نوری) واتە (عەبدوالوحید نوری) نووسیوە. بۆیە هەر بەو ناوەشەوە ناوبانگی دەرکردووە. مامۆستا عەبدولواحید نوری مامۆستایەکی نمونەیی ڕاستەقینەبوو، دڵسۆز بوو بۆ قوتابییەکان، بۆ ژیان پەروەردەی دەکردن، بە

مامۆستایی گەلێك كەسی بە بیری نیشتمانپەروەریو پێشكەوتنخواز پەروەردەكردووە. لە ڕیزی پێشەوەی ئەوانەیە، كە بیری پێشكەوتن خوازییان لەناو كورد بڵاو كردۆتەوە.

نووسەرێكی مەزن بوو، تێكۆشەرێكی كورد بوو، لەزۆر مەیداندا خزمەتی كوردی كردووە، لەو ماوە كورتەی ژیانیدا گەلێك كتێبو नामیلكەی پێشكەش بە نەتەوەكەی كردووە.

بۆ لاوان:

بەرزیی کوردی

ع. و. نووری
لە گەلاوێژی ژمارە (٦,٥) ساڵی (١)

لاوان!

چونکی ئێوە هەوێنی ژیانی دوا ڕۆژمانن هەموو هاوارێکم بۆ ئێوەیە: هەموو ئەبینن چۆن گەلاوێژ تەقەلا ئەدا کە کوردی بەرز بکاتەوە، جوان ئەو نووسینانەتان خوێندۆتەوە!

براکانم!

وا بوو بە بیست ساڵ خەریکی نووسینم، چاك خراپ هەندێ کتێب هێنرایە کایەوە! لەم چەرخەدا جوان تێگەیشتم کوردی لە بنچینەدا لەڕو لاواز نەبووەو نییە، ئێمە خۆمان لەڕو لاوازین، لەخوێندنا کەم تەرخەمو لە نووسیندا بێ باکین! ئێمە خۆمان... ڕەنگە دوژمنانی ئەم وتەیەم بڵێن فەرموو وەرە کیمیایەکمان بۆ تەرجەمە بکە!

لە پێش ئەوەدا پاسوختان بەمەوە پێتان ئەڵێم: زمانی زانست لە گێتی دایە یەکە دوو نییە.

چۆن ناتوانین بە (Napolion) بڵێین (دارا) هەروەها ناتوانین بە (Hidrogin) بڵێین غازی سووك چونکی شێرازەی مەدەنێت تێك ئەچێو ئە ئاڵۆزیو سەر لێ شێوانی لە دوایە. ئیمڕۆ ئەبێ چاك بزانین لە ڕۆژ هەلاتا تورکەکان بە هەموو هێزی خۆیانەوە هەوڵ ئەدەن خۆیان لە

ڕۆژهەڵاتێتی دوور خەنەوە بەڵام ناتوانن زمانەکەیان وەك ئەوروپایی لێ بکەن!

بە پێویستی زمان تیپی فرانسزی بەکار دێنن چۆن کوردانی قەفقاسیا لە نووسینا بێ چار فرانسزی بەکاردێنن!

کوردی.... وەك گوڵێکی ڕەگ زلی سیسی قەراغ ڕوبارێکی وشك وایە... وە ڕیشوی ڕەگی بە هەموو لایەکدا بڵاوبۆتەوە!

ئەبێ خۆتان بکەن بە ئاو ئەو ڕوبارە تەڕ بکەنەوە هەر یەکە لە عاستی خۆی ئەم گوڵە جوانە ئاو بدا، تا بگەشێتەوە، چ ئێوەو چ ناحەزی کورد ئەبێ وەك مانگی چواردە ببینن‌و بزانن کوردی ئەژی‌و نامرێ‌و لە مردن لە چەند لایەکەوە ڕزگار کرا.

ئێوە گەر بە جەوهەرن... بنووسن، ئێوە گەر بەهۆشن بخوێننەوە... ئێوە ئەگەر لاون! بنووسن‌و بخوێنن. بە خوتو خۆڕایی سەر زەنش مەکەن، ئەم خانووە کە ئێمە ئەمانەوێ بیکەین بۆ پاراستنی زمانی کوردی ئەبێ بە ڕوناکی چاوو خوێنی لەش قوڕی بۆ بگرینەوە.

ئیتر مەبن بە دڕك‌و داڵ لە ڕێی ژیان بۆ کاول کردنی زمانەکە مەڕۆن، بۆ ڕازاننەوەی بڕۆن، براکان! دەبێ ببن بە پرد تا کوردی بەسەر لاشەتانا بڕوا بۆ بەرزی!

(تەنها بۆ خوێندنەوەیە).

ڕاڤەکردنی پەیڤەکان

گەلاوێژ	:	گۆڤارێکی ئەدەبی زانستی کوردی بوو، دەساڵ بە ڕێکوپێکی دەرچوو (١٩٣٩-١٩٤٩) خزمەتێکی زۆری زمانو ئەدەبیاتی کوردی کردووە.
پاسوختان بدەمەوە	:	وەڵامتان بدەمەوە، بەرسڤێ وە بدەم
بە خوتو خۆڕایی	:	بە بەلاش، لە خۆڕا
کەمتەرخەم	:	بێ باك
گێتی	:	جیهان
سەرزەنش	:	لۆمەکردن
دڕك	:	دڕی، ستری

ئیبراهیم ئەحمەد (بلە)
(١٩١٥-٢٠٠٠)ز

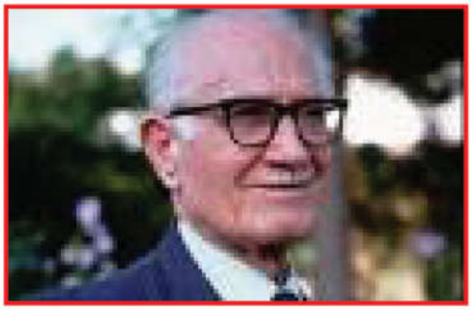

سـالّی (١٩١٥)ز لـه سـلێمانی لـەدایکبووە، سـاڵی (١٩٣٧) لـه بەغـدا کۆلێژی مافی تەواو کردووەو دوایی بووەتە دادوەر. ئـەو سـاڵەی کۆلێـژی مـافی تـەواو کرد، نامیلکەیەکی بەناوی (الاکراد والعرب) بڵاوکردەوە، کە بـاس لـه پەیوەنـدی نێـوان هـەردوو نەتـەوەی کـوردو عـەرەب وئاسۆی هاوکاریان دەکات.

لـەنێوان سـالانی(١٩٣٩- ١٩٤٩)ز بـە هاوکـاری خوالێخۆشـبوو عەلائـەدین سەجادی گۆڤاری (گەلاوێژ) یان دەرکردووە. ئەو گۆڤارە سـەردەمێکی زێڕینـی لە ژیانی ئەدەبو ڕۆژنامەنووسی کوردیدا هێنایە پێشەوە.

ئیـبراهیم ئەحمـەد یەکێکـە لـە پەخشاننووسـە هـەرە دیارەکـانی کـوردو ڕووداوی نالەباری خۆمـالّی، چەوسـاوەو هـەژاران، نرکـەو ڕاپـەڕینی جوتیـاران، ڕەوشی ڕامیاری، ژیانی پڕ لـە مەینـەتی ژنـانی کـوردو کـۆڕی خـەبات، سیمای هەرە دیاری ناو چیرۆکو ڕۆمانو پەخشانەکانی ئەم کەڵە نووسەرەن.

لە شیعریشدا، شیعری جوانو پـڕ واتـای هەیـە، (یادگـارو هیـوا) لـە پارچـە شیعرە هەرە بەرزەکانی ئەم نووسـەرەن. ئیـبراهیم ئەحمـەد، بـەهۆی هەسـتی

نەتەوایەتیو چالاکی ڕامیارییەوە، لە ساڵی(١٩٤٩)ز ڕەوانەی بەندیخانەی ئەبوغرێب کراوە، بەهۆی ئەم گرتنەش چرای گۆڤاری گەلاوێژ کوژاوەتەوە.

ئیبراهیم ئەحمەد جگە لە چیرۆكو پەخشانو شیعرو وەرگێڕان، ڕۆژنامەنووسێکی بە توانابوو. ساڵی (١٩٥٨)خاوەنی ئیمتیازی ڕۆژنامەی (خەبات) بووە.

لە بەرهەمەکانی:

١- کۆمەڵە چیرۆکی (کوێرەوەری).

٢- ڕۆمانی (ژانی گەل) و (دڕكو گوڵ)ی بە چاپ گەیاندووە.

ماوەیەك سکرتێری پارتی دیموکراتی کوردستان بووە، لە (٢٠٠٠/٤/٨) زاینیدا لە لەندەن کۆچی دوایی کردووە.

بەرەو ڕوناکی

لەناو جەرگەی تاریکییەوە

دەست بە کەلەپچەو تەوق لە ملو زنجیر لە پێ

لە کانگای نەزانییو هەژارییو دیلییەوە...

کەوتوومە ڕێ، هاتووم ئەڕۆم بەرەو ڕوناکی

★★ ★★ ★★

ناو چاوانم تفی پیا دێتە خوارەوە

پێم شەلی دارکارییە

فرمێسك لە چاوما قەتیس ماوە

پێستم بەسەر ئێسکما وشك بۆتەوە

بەڵام بە دڵێکی وەك پۆڵاوە

ڕێم گرتۆتە بەر ئەڕۆم بەرەو ڕوناکی

ماندووم‌و ڕێگاکەم دوورە

برسیم، دوژمنەکانم تێرن، ڕووتم‌و ئەوان پۆشتەن

بێ هێزم‌و ئەوان بە دەسەڵاتن

من دەست‌و پێ بەستراوم‌و ئەوان بەڕەڵان

لەگەڵ ئەوەشا بە ویستێکی نەگۆڕەوە

بە گیانێکی نەبەزو زاتێکی مەردانەوە

ئەڕۆم بەرەو ڕوناکی

نا... نا من هەر خۆم نیم

بە تەنیا نەکەوتوومە ڕێ

هەزاران هەزاران هەزارین

بەرەو ڕوناکی ئەڕۆین‌و

بێ گومان بە کوێرایی چاوی هەموو دوژمنان

سەرەڕای هەموو

سەختی‌و تووشی‌و مەترسی‌و تاریکی ڕێوبان

گەیوین‌و ئەیگەینێ

★★ ★★ ★★

(کۆپلەی یەکەم بۆ ئەزبەرکردنە)

ڕاڤەکردنی پەیڤەکان

نامیلکە : کتێبی بچووک

گەلاوێژ : ١. ئەستێرەی گەلاوێژ، ٢. مانگی سێیەمی هاوینە، ٣. ناوی ئەو گۆڤارەیە کە بەڕێزان (عەلائەدین سەجادیو ئیبراهیم ئەحمەد) لە سالآنی(١٩٣٩– ١٩٤٩)ز بەیەکەوە دەریانکردووەو زۆربەی شاعیرانو نووسەرانی کوردیش بەشدارییان تێدا کردووە.

ڕەوش : بارودۆخ

مەینەتی : ناخۆشی، کوڵو کۆڤان

کەڵەنووسەر : نووسەرێکی بە توانا، نڤیسەرەکی مەزن

ڕۆمان : چیرۆکی درێژ

قەتیس ماوە : پەنگی خواردووەتەوە

سیما : ڕوخسار، خاسیەت

بە ویستێکی نەگۆڕەوە : بە ئیرادەیەکی بەهێزەوە

تووش : ناخۆشی، سەختی، مشەختی

بەشی خوێندنەوە

ئەحمەد شەوقی[1].

ئەگەر سەیرێکی مێژووی ئەدەبیاتی کوردیو عەرەبیو زمانەکانی دراوسێی کورد بکەین، دەبینین گەلیّ شاعیرو نووسەرو فەیلەسوفی هەڵکەوتوو هەن، جگە لە زمانی دایك، بە زمانی یەکێك لەو گەلە موسلمانانەی دراوسێی شیعرو پەخشانی نووسیوە، یان بەیەکێك لەو زمانانە بەتایبەتی عەرەبی شیعرو پەخشانی نووسیوەو تۆمار کردووە، (ئەحمەد شەوقی) یەکێکە لەوانەی کە باسمان کردن.

شەوقی یەکێکە لە شاعیرە هەرە بەرزەکانی ئەدەبیاتی عەرەبو جێی شانازییانە، لە هەمان کاتدا بە یەکێك لە شاعیرە بەرزەکانی ڕۆژهەڵاتی ئیسلامی دەژمێریّ، شەوقی لە قاهیرە پایتەختی میسر لەدایکبووەو لەویّ پێگەیشتووەو خوێندنی سەرەتاییو ناوەندی لە میسر تەواوکردووە، لە فەرەنسا حقوقی خوێندووە، بەڵام بەهۆی جەنگی یەکەمو دوورخستنەوەی بۆ (ئەندەلوس)و زرنگیو هەستی ناسکیو ڕەوشتی جوانی وای لێکردووە، کە هەست بەئێشو ئازارو ناخۆشی باری وڵاتەکەی بکاتو وەکو شاعیرێکی نیشتمانپەروەر هەستی خۆی دەربڕێت، چ بە شیعرو چ بە پەخشان، لەبەر ئەوە دەبینین شەوقی هەروەکو (فیکتۆر هۆگۆ)ی شاعیری فەرەنسی کە لە ئاوارەیی گەڕایەوە، هەستو ئارەزووی گەلی میسری (ژێر دەستی ئیستعمار) لەناو دووتوێی وشە ڕەنگینەکانی شیعرو پەخشانەکانیدا دەردەبڕێتو داوای

---

(١) شەوقی لە پێشەکی بەشی یەکەمی دیوانەکەی خۆیدا کە ناوی (الشوقیات)ەو خۆی دەری کردووە، دەڵێت: "باوکم خوای لیّ خۆش بێت، بنەچەو ڕەگەزمانی دەبردە سەر کوردەکان..."

ڕزگاریی گەل‌و وڵاتی دەکرد، لە دەستی زۆرداری، شەوقی بە قەسیدەو پارچە شیعرە نیشتمانییەکانی دەریخست، کە دەست کەلای کۆشکی پاشاکان نییەو شاعیری گەلە. شەوقی هەروەکو گەلێ شاعیرو نووسەری تر شاعیری بەرزی ئینگلیز (شێکسپیر) کاری تێکردووە، ئەمەش لە داستانی (مصرع كليوباترا)– لەناوبردنی کلیوباترا–دا بە تەواوی دەردەکەوێت. لە بەرهەمە هونەرییەکانی شەوقیدا گەلێ مەبەستی بەرزو باڵا دەربارەی ژیان‌و مرۆڤایەتی‌و سروشت‌و هەستی نەتەواویەتی بەدیدەکرێت. دیوانە گەورەکەی شەوقی پڕە لە پارچە شیعری وا، کە پۆپەی شیعری وریابوونەوەی سەدەی بیستەمە. جگە لەمانە شەوقی بە پێشەنگی کاروانی بوژاندنەوەی شیعر دەژمێررێ، سەرەڕای ئەوەی کە لە نووسینی شانۆنامەدا دەستێکی باڵای هەبووە، بەرهەمە بەنرخەکانی شەوقی ئەمانەن: (الشوقيات، مجنون ليلى، قمبيز، مصرع كليوباترا، اسواق الذهب).

ئەمە نمونەیەکە لە شیعرەکانی ئەحمەد شەوقی کە کراوە بە کوردی:

(ئەو بولبولانەی کوندە پەپوو پەروەردەی کردن).

ئەڵێن (سلەیمان)[1] زمانی هەموو، مەلی ئەزانی

ئەکەوتە گفتوگۆ لە گەلیاندا، زۆر بە ئاسانی

کوندە پەپوو زۆر ڕیزی بوو لەلای، پێی وت سلەیمان،

ئەم بولبولانەم بۆ پەروەردە کە بەدڵو بە گیان

ڕۆژێك حەزی کرد بێن بۆ خزمەتی، بۆ چاوپێکەوتن

هاتنە بەردەمی، بەڕێز کە وەستان تێر سەیری کردن

کزۆڵە دیاربوون، بێ تواناو تاقەت، بێ هێـــــزو لاواز

هەرچەندە هەوڵیان دا، لەگەڵ سلەیمان نەکەوتنە ڕاز

سلەیمان وتی ئەم بولبولانە، من ئاوام دەوێـــــــن

هەرچی چۆنێك بێت، سەربڕینیشی بێ، هەر تیمار بکرێن

پەپوو سلەیمانکە[2] هاتە پێشەوە، ئازاو دەستو برد

عەرزی گەورەی خۆی- زۆر بەڕێزەوە- ئا بەم جۆرە کرد:

ئەم بولبولانەی کە دەیان بینی، کەڕو لاڵ نەبوون،

پەروەردەکەریان کوندە پەپوو بوو، بۆیە وا دەرچوون!!

---

(١) مەبەست سلەیمان پێغەمبەرە.

(٢) پەپووسلەیمانکە: باڵندەیەکی پەیامهێنەری حەزرەتی سلەیمان پێغەمبەرە بوو.

ڕاڤەکردنی پەیڤەکان

پەیڤ		واتاکەی
هەڵکەوتوو	:	لێهاتوو
شانازی	:	فەخر
دامودەستگا	:	دامەزراوەکانی میری
ئاوارەیی	:	دوورکەوتنەوە لە وڵات
دووتوێی	:	لەنێوان، بەین
پێشەنگ	:	ڕابەر، ڕێبەر
پۆپە	:	لوتکە

گفتوگۆ:

١. شەوقی شاعیری گەلە ئایا، ڕاستە یان نا؟ بۆچی؟

٢. شەوقی لە پێشەکی دیوانی (الشوقیات)دا دەربارەی ڕەگەزی خۆی چی دەڵێت؟

٣. شەوقی لەژێر کاریگەری کام شاعیری ئینگلیزدا بووە؟

٤. ئایا شەوقی جگە لە شیعر، پەخشانو شانۆنامەی هەیە؟

٥. ناوی چەند شاعیرو نووسەری تر بنووسە، کە کورد بوون، بەڵام بە زمانی کوردی بەرهەمیان نەنووسیوە.

٦. مەبەستی شاعیر لەم شیعرە چییە؟

گەشتیاری، وەرزش و ڕۆشنبیرییە

جاران هاتوچۆ زۆر ناخۆش و نالەبار بوو، مرۆڤ زۆر ئازاری دەچێشت و گەلێك ماندوو دەبوو. تا ئێستا هاتوچۆ لە هەندێك وڵاتی دواکەوتووی دوور لە شارستانییەوە، نەك هەر مایەی هیلاکی و کەنەفتییە، بەڵکو مەترسیشی تێدایە و مرۆڤ تووشی گەلێك گێچەڵ و کارەسات دەبێت.

بەڵام هاتوچۆی ئەمڕۆ وەك جاران نییە، بەڵکو گەشتیاری و خۆش ڕابواردنە. مرۆڤ بۆ ماوەیەك لە ئەرك و سەرقاڵی ڕۆژانە دوور دەکەوێتەوە، بۆ ئەوەی بایەکی باڵی خۆی بدات و بحەسێتەوە. ئینجا لەو سەرەوە بە گیانێکی نوێ و ئارەزوویەکی تەواوەوە، دێتەوە سەر کارو کاسبی خۆی. هەر لەبەر ئەمەیە، کە دەبینین ئەمڕۆ دەستکورت و کەمدەرامەتەکانی ئارەزووی گەشتیاری دەکەن.

ئەمڕۆ هەر کەسێك ئارەزووی گەشتیاری کرد، مەرج نییە دەوڵەمەندبێت، ئەوەتا دەستەیەك لاوی تازەپێگەیشتوو، پەیدابوون، گەشتەکەیان هەر ئەوەندەی تێدەچێت، کە لەماڵی خۆیاندا دەیخۆن و لایان وایە کە گەشتیاری هونەرێکی جوانە، سەیر دەکەیت لە وڵاتێکی وەکو نەمسا یان ئەڵمانیا، قوتابی بەپێ یان بە سواری پایسکل، وڵاتان دەگەڕێت، مەگەر کاتێك سواری فارگۆنی ژمارە سێ، یان چواری شەمەندەفەر ببێت، کە پارەیەکی مۆڵی پێ بێت لە هەر شوێنێك شەوی لێداهات، دەست دەبات جانتاکەی دەکاتەوەو چادرە بچکۆلە قەدکراوەکەی دەردەهێنێت و هەڵیدەدات و لەژێریدا دەخەوێت، خۆ

ئەگەر وای نەکرد، لە خانێکی بچووك یان لە کادانی ماڵە جوتیارێکدا ڕۆژ دەکاتەوە.

ئێستا باشم لەبیرە، کە یەکەم جاری خەوتنی ناو کادانم لە گەشتیاری، ئەو جارە بوو، کە چەند ساڵێك لەمەوبەر لەگەڵ دەستەیەك قوتابییانو دەرچووانی زانکۆکانی ئینگلترا چووین بۆ وڵاتانی ئەسکەندەنافیا، کادانێکی گەورەیان لە ناوەڕاستی کێڵگەیەکدا پیشان داین، کادانەکە لە تەختە دروستکرابوو کارەباشی تێدابوو، کە چووینە ناوەوە هەریەکەمان دەستمانکرد بە کاکۆکردنەوەو جێگا خۆشکردن، جێگای خەوتنێکمان دروستکرد گەرموگوڕو خۆش، ئیتر بۆ خۆمان تا بەیانی لێی خەوتین، خەوێکی قووڵ. بەیانی کە لەخەوهەستاین لەخەو بۆمان دەرکەوت، کە هەموومان خرپ خەومان لێ کەوتبوو کەسمان خەبەرمان نەبوو بوۆوە، ئینجا کە لە کادانەکە هاتینە دەرەوە، دانیشتوانی ئەو شوێنە قسەی خۆشیان لەگەڵدا کردینو ڕێزیان لێنان.

وەنەبێت لەو وڵاتانەدا، هەر کادان دەست کەوێتو ئیتر هیچی تر، بەڵکو گەلێك شوێنی تر بۆ حەسانەوەو خەوتن بە دەست دەکەوێت، وەك شوێنی ئەو قوتابییانەی کە هاوینان دەگەڕێنەوە ناو کەسوکاری خۆیان، یان وەك شوێنی کەشتیوانەکان، کە بە کەشتی دەڕۆنو شوێنەکانیان بەجێدەهێڵنو بە بەتاڵی دەمێننەوە. ئەمە جگە لەوەی لە دێهاتو شارە بچکۆلەکانیشدا شوێنی خەوتن چنگدەکەوێت.

ئەگەر گەشتیارێك ڕێی بكەوێتە یەكێك لەو شوێنانە، ژوورێكی خالّی لە ماڵێكدا دەدۆزێتەوەو بە پارەیەكی كەم بەكرێ دەیگرێت.

گەشتیاری هەلێكە دەبێت لەكیس نەدرێتو هەر دەرفەتێكمان دەستكەوت، دەبێت بچین بۆ گەڕانو جیهان ببینین. بەهۆی گەشتیاری فێری زۆر شت دەبین، كاتێك گەشتیار سوود لە گەشتو گەڕانو هاتوچۆ وەردەگرێت، كە ڕۆشنبیرو وریا بێت، نەك وابزانێت، كە بە پارەی زۆرەوە دەتوانێت سوود وەربگرێتو فێرببێت.

ڕاڤەی پەیڤەكان

پەیڤ		واتاكەی
كەنەفت	:	ماندوو
گێچەڵ	:	گرفت
كارەسات	:	ڕووداوی ناخۆش
سەرقاڵ	:	پڕئیش
دەرفەت	:	دەلیڤە، فرسەت، بوار
گەشتیار	:	گەڕۆك
مۆڵ	:	زۆر
خان	:	شوێنی حەوانەوەی ئاژەڵ
خالّی	:	بەتاڵ

گفتوگۆ:

١. بۆچی جاران هاتوچۆ ناخۆش بوو؟

٢. ئێستا بەهۆی چییەوە دەتوانین بە ئاسانی هاتوچۆ بکەین؟

٣. بۆ ئەوەی بتوانین هاتوچۆ بکەین و بچین بۆ گەشتیاری، ئایا مەرجە دەوڵەمەند بین؟

٤. چۆن لاوی تازەپێگەیشتوو، لە ئەوروپا دەتوانن بە پارەیەکی کەم بە ئارەزووی خۆیان بگەڕێن؟

٥. ئایا لەم وڵاتەی خۆتدا گەڕاویت؟ ئەگەر گەڕاویت لە گەڕانەکەتدا هەر خۆت بەتەنها بوویت یان لەگەڵ خەڵکی تردا بوویت؟

٦. ئایا دەتوانیت لەگەڵ هاوڕێکانتا بۆ چەند ڕۆژێك بە پارەیەکی کەم بۆ گەشت و گەڕان بۆ شوێنێکی نزیك بچیت؟

٧. ئەگەر تا ئێستا نەچوویت، ئایا دەتوانیت بەم نزیکانە بچیت؟

چیرۆکێکی فۆلکلۆری کوردی

لە (شانۆی ناوماڵ) بە دەستکارییەوە[(١)].

پیاوێکی دەوڵەمەندو بە سامان نابووت بوو، هیچی نەما بەندەیەك نەبێت، ڕۆژێك بە بەندەکەی گوت: کوڕم ئێمە لەم شارە هیچمان بۆ ناکرێت، من دەناسن، ڕووم نایەت دەست لە کەس پان بکەمەوەو هەندێك ئیشیشم بۆ ناکرێت، هەتا ئەمڕۆ مەزنو ناسراو بووم. زەمین گەلێك فراوانە. با بچین بۆ وڵاتێکی دی بەڵکو خودا چارەسەرێکمان بکات.

ڕۆیشتن، لە وڵاتی خۆیان دوور کەوتنەوەو گەیشتنە شارێك، تەماشایان کرد، خەڵکی ئەو شارە کۆبوونەوە، تومەز پادشایان مردووە، پادشا بۆ خۆیان دادەنێن. ئادەتی ئەو گاڤەش ئۆسابوو، بازیان هەڵداوە، بەسەری هەر کەسەوە نیشتبێتەوە ئەویان کردووە بە پادشا. بەندە ڕووی کردە خودانیو گوتی: ئەی گەورەی من، ئەگەر خودا کردی، ئەم بازە بەسەری تۆوە نیشتەوە، تۆ لەگەڵ خەڵکی ئەم شارە چی دەکەیت؟ وتی:

- کوڕم، ئەوە دوورە لەمن کە خودا بە دەردو مەینەتی دووچاری کردووم.

بەندە گووتی:

---

(١) (شانۆی ناوماڵ) کتێبێکی خوا لێ خۆشبوو مەلا مستەفای حاجی مەلا ڕەسولە، کە ناوبانگی بە (سەفوەت) دەرکردبوو، ئەم کتێبە لە ساڵی(١٩٧١)ز لە بەغدا لە چاپ دراوە، هەروەها (گولستان)ی شێخی سەعدیی کردووە بە کوردیو دیوانێکی شیعرو گەلێك کتێبی تری چاپ کراوی هەیە، لە ساڵی (١٩٦٣)ز لە سلێمانی کۆچی دواییکردووە.

- قوربان، ئەمە ئیشە، بەڵکو خودا کردی!

گوتی:

- بەڕاستی خزمەتیان دەکەم. خودا چۆنی فەرمووە بەو جۆرە کردەوەیان لەگەڵ دەکەم. ئەی کۆیلە ئەگەر بەسەر تۆوە نیشتەوە چی دەکەیت؟

گوتی:

- من شەل‌و کوێرم ناپارێزم، تێیان دەکەوم، سزایان دەدەم، یەکێك پیاوێك بکوژێت، دەیکوژمەوە. ئەوی شکاتی کردووە ئەویش دەکوژم، ئەوی شایەتی دا ئەویش دەکوژم، پیاوێك دزی بکات دەیکوژم، ماڵ دزراویش دەکوژم. ئەوەی شایەتیدا ئەویش دەکوژم. ڕاستیی چی خودا فەرموویەتی من وەسا لەگەڵ وان ناکەم.

گەورە گوتی:

- جا ئەمە ئینسافە؟

کۆیلە گوتی:

- جا خودا دەکات زۆرم لەکێ کردووە؟ یا گوێی لەم وتانە نییە؟

ڕۆیشتن، لە سوچێکەوە نزیك ئەو خەڵکە وەستان. بازیان هەڵدا، هات، گەڕا، زۆر بەسەر خەڵکەکەدا سووڕایەوە. هەتا کۆیلەی دۆزییەوە، بە سەرییەوە نیشتەوە. کە سەیریان کرد کۆیلەیەکی ڕەش، لچ شۆڕی ناشیرینی، ئێسك قورسە.

گوتیان:

- باز خەڵەتی کردووە.

هەڵیان دایەوە، دووبارە بەسەرییەوە نیشتەوە، دیسان گووتیان:

– باز خەڵەتی کردووە، چۆن ئەمە بۆ پادشایی دەست دەدات، جاری سێیەم هەڵیان دایەوە هەر بەسەر ئەوەوە نیشتەوە! ئیتر چارەیان نەما، کردیان بە پادشا. هەرایان بۆ دروست کردو چووە سەر تەختی پادشایی.

دەستی کرد بە ئیش، بەڵام چۆن؟ هەرچی وتبووی بەزیادەوە تەپڵی تۆپێنی پێکردن. کەسێك کەسێکی دەکوشت دەیکوشتەوە. خاوەن کوژراوو کێ ئاگاداری بوو دەیکوشت. یەکێك دزیی بکردایە بە ماڵ دزراوو بە شایەتەوە دەیکوشتن. گەیاندییە ڕادەیەك هیچ کەس بۆ هیچ شت نەیدەتوانی داد داوا بکات، یا دەنگی لێوە بێت. بە ڕۆژ ئەمە ئیشی بوو، بە شەو کاتێك دیوان چۆڵ دەبوو، دەبووەوە بە بەندەی گەورەکەی‌و دەکەوتە خزمەت‌و حورمەتی.

پیاوە ماقووڵ‌و تێگەیشتوانی شار کۆبوونەوە، گوتیان: ئێمە ئەم بەندە ڕەشەمان کرد بە پادشای خۆمان، خۆ وا ئێمەی تەنگ کرد، چارمان چییەو چی بکەین؟ یەکێك لەوان گوتی: ئەمە پیاوێکی لە تەکدایە زۆری حورمەت دەگرێت. با بچین تکا لەو پیاوە بکەین، تکامان بۆ بکات، بەڵکو وازمان لێ بهێنێت بەم دەردەمان نەبات. چوونە لای گەورەو گوتیان:

– قوربان تۆ دەزانیت، ئێمە خۆمان ئەم ڕەشەمان کرد بە پادشا بۆ ئەوە بوو کە خزمەتی ئێمە بکات، بەڵام ئەمە نازانین تۆ ئاگاداریت یان نا؟ هیچی نەهێشت، وا پیاوێك پیاوێك دەکوژێت، ئەم دیکوژێتەوە باشە، بەڵام باوکی کوژراوەکە بۆچ دەکوژێت؟ یا شایەتەکان بۆچ؟ ئەوا دز دەکوژێت؟ ئەی ماڵ دزرا؟ یاخود شایەتەکانیش بۆچ دەکوژێت؟ تۆ لەلای ئەو

بەڕێزیت، تکای لێ بکە بە عەدڵو داد لەگەڵمان بجووڵێتەوە. گەورە پەیمانی پێدان، کە پێی بێژێت. شەو بەسەرداهات، دوای چۆڵ بوونی دیوان، کابرای پادشا بووەوە بە کۆیلە بەرامبەربە گەورەی وەستا.

گەورە گوتی:

- ڕۆڵە تۆ بۆچ لە خودا شەرم ناکەیت. ئێمە لە برسێتیدا وڵاتی خۆمان چۆڵ کردو دەربەدەر بووین، ئێستا خودا کردووینی بە پادشا، بۆچی سوپاسی خودا ناکەیت؟ بۆچی وا لەم هۆزە دەکەیت کە لەپڕ پەلامارمان بدەنو بمانکوژن.

کۆیلە گوتی:

- گەورەم ڕۆژەکەت لەبیر نایەت لە قەراغ شار، من لەتۆم پرسی ئەگەر خودا تۆی کرد بە پادشا چی دەکەیت لەگەڵ ئەمانە، تۆ گوتت: خودا چی فەرمووە بەو جۆرە کردەوە لەگەڵ ئەوان دەکەم. من گوتم: خودا چی فەرمووە وایان لەگەڵ ناکەم، قەلاچۆیان تێدەخەم، خودا ئاگاداربوو، ئەگەر شایانی عەدڵو دادبوونایە خودا تۆی دەکرد بە پادشایان. بەڵام شایانی ئەمەن کە من لەگەڵ ئەوانی دەکەم، ئێستاش من لەم کردارە پەشیمان نابمەوە، هەتا ئەوان تۆبەیەکی بەڕاستی دەکەن. ئەگەر تۆبەیان کرد، خودا دڵی منیان بۆ نەرم دەکات، کە بە عەدڵو داد، لەگەڵیان بجووڵێمەوە. ئەوان تۆبەیان کردو ئەمیش باش بوو.

ڕاڤەکردنی پەیڤەکان

ئێمە لەم شارە هیچمان پێ ناکرێت: مە ل ڤی باژێڕی نەشێن چ بکەین.

کۆم بوون	:	کۆبوونەوە، گردبوون، گردبوونەوە
یەکێك لەوان وتی	:	یەك ژوان گۆت
وازمان لێ بێنە	:	ژمە بگەڕێ، مەبەردە
پێی بێژێت	:	ببێژێتەوی، بەو بلێت، پێی بلێت
بمانکوژن	:	مەبکوژن
کردووینی	:	مەکری یە
لە تەکیدایە	:	لە گەڵیدایە
بەندە	:	کۆیلە، عەبد
گەورە	:	مەزن
فراوان	:	فرە
بڕۆین	:	بچین، بمەشنین
خودا	:	خوا، یەزدان، بینایی چاوان
شار	:	باژێر
من دەناسن	:	م ناس دکەن
لەگەڵ وان	:	لەگەڵ ئەواندا
نەختێ	:	کەمێك، پیچەك
چۆڵبوو	:	ڤالابوو، والابوو
خودان	:	خاوەن

دروستی کرد	:	چیٚ کر
ئێمه خۆمان	:	مه بۆ خۆ.
ڕۆلەم	:	کوڕم، کوڕی من
گاڤ	:	کات، وەخت
ئۆسا	:	ئۆسان، هۆسان، هۆسا، ئاوا
قەراغ شار	:	کەنار شار، ڕەخی باژێر
هۆز	:	گەل، میللەت.

گفتوگۆ:

١. بەم چیرۆکەدا چ پەندێکی کوردیت دێت بە بیردا؟ لە مامۆستایان، باوك یان برات بپرسە ئەم پەندەت تێبگەیەنن: (خودا کێو نەبینێت بەفری تێناکات). یا مانای ئەم ئایەتە پیرۆزەت بۆ ڕوون بکەنەوە: (لا یغیر الله ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم).

٢. بە کورتی باسی سوودی ئەم چیرۆکە بکە.

٣. مانای (فۆلکلۆر) لە مامۆستا بپرسە.

ئاڵای کوردستان

ئاڵا نیشانەی سەروەری و شکۆمەندی و شانازی هەر وڵات و دەوڵەتێکە. ئەرکی هەر هاووڵاتییەکە خزمەتی ئاڵای نیشتمانەکەی بکات، گەل و نەتەوەکان، هەمیشە لە هەوڵی بەرز ڕاگرتنیدان. ئاڵا بۆ نەتەوەیەکی بێ قەوارەی سیاسیی وەك کورد، ئامرازیکی کاریگەرە بۆ بزواندنی هەستی نەتەوایەتی و نیشتمانی.

ئاڵا، وەك هێمایەك یان نیشانەیەك دەوڵەت بەرزی دەکاتەوە بۆ ئەوەی لە دەوڵەتەکانی دیکەی جودا بکاتەوە، ڕەنگە بریقەدارەکانی و نەخشەکەی سەرنجڕاکێشە، کە هێمای خاکی نیشتمان، گەل و حکومەتە، لەگەڵ ئەو بەها و ڕوومەتانەی کە ڕۆڵەکانی نەتەوە بڕوایان پێ هەیە، ئاڵای نیشتمان هەستی کامەرانی خەڵك دەجووڵێنێت، یان گیانی ئازایەتییان تێدا دەوروژێنێت و بەرەو گیانفیدابیان دەبات، خەڵکێکی زۆر لە پێناو ئاڵای نیشتمان مردن، بۆ ئەوەی دووچاری نوشستی و ڕیسوابوون نەبن.

به پێی سەرچاوەکان هەرچەندە یەکلانەکراوەتەوە. زەحمەتە بزاندرێت کەی بۆ یەکەم جار ئاڵا بەکار هاتووە، دەکرێت بڵێین ئەوە بەندە بە تێگەیشتن لە چمکی ئاڵا و پێناسەکردنی، ڕەنگە میسرییە کۆنەکان سەرەتا ئاڵایان بەکار هێنابێت.

نەتەوەی کوردیش بە درێژایی مێژوو لەو قەوارە و بزووتنەوە سەربازی و شۆرشگێڕیەکانی بەپیی تێگەیشتنی خۆی ئاڵای بەکارهێناوە.

لە سەدەی بیستەم بە سەرهەڵدانی ڕاپەڕین و شۆڕش و کۆمەڵ و ڕێکخراوو پارتەکان، کوردیش ئاڵای دروستکرد، کە هەر یەکە و بە پێی بۆچوون و تێڕوانینی خۆی ئاڵای داهێناوە، بەڵام بە پێی سەرچاوەکان بنەمای ئەم ئاڵایەی ئێستامان دەگەڕێتەوە بۆ(کۆمەڵەی هاوبەندی کۆمەڵایەتی) کە سێ ڕەنگی کوردستانی داناوە لەسەرەوە تەختەیەکی سور لە ناوەراست تەختەیەکی سپی، ڕۆژێکی پڕشنگداری تێدایەو تەختەی خوارەوەشی سەوزە کە هەر ڕەنگە و مانای خۆی هەیە و بە زۆریش دەربڕی سروشتی کوردستانە.

لە سەردەمی کۆماری کوردستان هەمان ئەو ئاڵایەی (کۆمەڵەی هاوبەندی کۆمەڵایەتی) بە کەمێك دەستکارییەوە هەڵدراویەوە.

له دوای ڕاپەرینی بەهاری ساڵی ١٩٩١ باسی ئاڵا کەوتە سەر زاران و لە گۆڤار و ڕۆژنامەکاندا مشتومڕی لە سەر کرا، تاکو لە پەرلەمانی کوردستان بە پێی بڕیاری ژمارە(٢٦) ی ١١-١١-١٩٩٩ یاسای ژمارە(١٤) ساڵی ١٩٩٩، کە تایبەتە بە ئاڵای هەرێمی کوردستانی عیراق، دەرکردووە، تێیدا شێوازی ئاڵاکە و پێوانەکان و شێوازی هەڵدانی دیاریکراوە. لە دوایدا لە لایەن سەرۆکایەتی ئەنجوومەنی وەزیران و سەرۆکایەتی هەرێمی کوردستان بە بڕیاری فەرمی پەسندکراوەو کۆمەڵەی جوگرافیاناسانی نێو دەوڵەتیش دانیپێدanاوە.[١]

[١] – د.ئازاد عوبێد سالح:لە گۆڤاری ئەکادمیایی کوردی ژمارە(٢٣): مێژووی ئاڵای کوردستان : ساڵی (٢٠١٢) وەرگیراوە.

ڕاڤەی پەیڤەکان

پەیڤ	واتاکەی
ئالآ:	پەرچەم، پەیداخ
قەوارە:	دەوڵەت، کیان
ڕوومەت:	ڕەوشت
نووشستی:	شکست
مشتومڕ:	گفتوگۆ
فەرمی:	ڕەسمی

نـەورۆز

نەورۆز کۆنترین جەژنی هەموو مرۆڤایەتییە و تا ئێستا ساڵانە بەگەرمترین وجەماوەریترین شێوە لەهەموو جیهان یاددەکرێتەوە. (کۆمەلەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان) لە سالیَ (٢٠١٠)دا بەفەرمی کردی بەجەژنێکی جیهانی! بەڵام، پێش ئەوفەرمانەش نەورۆز لەزۆربەی وڵاتانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ئاسیا و زۆر وڵاتی تر وەك جەژن پیرۆز دەکرا.

ناوی نەورۆز

جەژنی نەورۆز لە مێژووی دوور و درێژی خۆیدا، بە زۆر شێوە ناوی هاتووە، لە سەرەتادا (سۆمەرییەکان) پێیان گوتووە: (زەگمەك) واتە ڕۆژی نویَ، رۆژی نوییَ سالیَ نویَ، لەهەر سەردەمێك و بەهەر زمانێك ناوی هاتبیَ، هەر ئەو مانایەی هەبووە. بۆ نمونە (ساسانییەکان) پێیان گوتووە: (نوك ڕۆژ) واتە ڕۆژی نویَ لەدوای هاتنی ئایینی ئیسلام ئەم جەژنە زیاتر بە (نەورۆز) کە ناوێکی (کوردی – فارسی)یە بڵاوبووەوە. ئێستاش لە هەموو دنیادا ئەم جەژنە هەربەم ناوە یاددەکرێتەوە.

ڕۆژی نەورۆز

ڕۆژی نەورۆز کە دەکاتە ڕۆژ یەکی/مانگی یەکەمی ساڵی نوێی سۆمەرییەکان، دەکەوێتە بەرامبەر ٣/٢١ ساڵی زاینی ئەم ساڵنامە و جەژنە، زۆر وڵات و نەتەوە هەر لە سۆمەرییەکانیان وەرگرتووە، بۆنمونە (گوتییەکان، میتانییەکان، حیسییەکان، ئیلامییەکان، میدییەکان و ساسانییەکان، کە ئەمانە هەموویان پێکەوەو هەندێ هۆزی تر پێکهاتەی نەتەویی کورد پێکدێنن، هەروەها (ئەکەدی و ئاشوری و بابیلییەکان)یش ئەم جەژن و ساڵنامەیان هەر لە سۆمەرییەکان وەرگرتووە، کە ئەمانە بە نەژاد سامیین. هەروەها فارسەکان وەك نەتەوەیەکی ڕۆژهەڵاتی لەکۆنەوە نەورۆز دەکەن. بەڵام، یەکەمین جار لەگەڵ دامەزراندنی دەوڵەتی هەخامەنشی ولەسەردەستی (کوڕش) بە فەرمی کرا بە جەژنی دەوڵەت. پێش ئەوان لە(٧٠٠)پێش زایین (دیاکۆ) پاشای ماد لە ڕۆژی نەورۆزدا دامەزراندنی ئیمپراتۆریەتەکەی ڕاگەیاند و نەورۆزی بەفەرمی کرد بەجەژنی ئیمپراتۆریەتەکەی.

شوێن و سەردەمی سەرهەڵدانی جەژنی نەورۆز

شارەزایانی مێژووی کۆن و پسۆرانی شوێنەوارناس و سۆمەریناس ئەوەیان ساغکردووتەوە کە سۆمەرییەکان کونترین دانیشتوانی زنجیرە چیاکانی زاگرۆس و کوردستانن و جەژنی نەورۆزیش بەردەوامی جەژنی زەگمەکی سۆمەرییەکانە. ئەو سۆمەرییانەی پێش ئەوەی بەشێکیان لێ بچێتە خوارووی عیراق لە نێوان هەزارەی پێنجەم وچوارەمی پێش زایین، بەپێی باوەڕی (ئاییینی و ئەفسانەیی و سروشتی وکشتوکال)یەوە داستانێکیان هەبوو بە ناوی (ئینەننا و دەمموزی) کە دواتر لەسەردەمی ئاشوری و بابیلییەکان بەداستانی (تەمموز و عەشتار) ناسرا، لەم داستانە دا خواوەندی دەمموز لەسەرەتای پایز و بۆماوەی شەش مانگ دەچووە بن دنیایێ واتە (دەمرد)ولە سەرەتای بەهار و رۆژی نەورۆز (زیندوو) دەبووەوە، کە دەکاتە زیندووبوونەوەی سروشت و سۆمەرییەکان ئەم سەرەتای بەهار و زیندووبوونەوەی دەمموزییان دەکرد بە جەژن. شارەزایان لەزۆر ڕووەوە لێکۆڵینەویان لە پەیوەندییە جۆراوجۆرەکانی نێوان کورد و سۆمەرییەکان کردووە، بۆ نمونە : (هینری فرانکفۆرت) زانای شوێنەوارناسی ئەلمانی لە نەورۆزی ساڵی (١٩٣٠) زاییینی کە لەکوردستان دەبێت وکرێکارە کوردەکانی بەردەستی خۆی دەبینێ لەشەوی نەورۆز داچ نواندنێك دەکەن، هەر ئەو ساڵە لێکۆڵینەوەیەکی گرنگ دەنووسێ بە ناوی (سروتەکانی دەمموزی لە کوردستان) لەم لێکۆڵینەوەیەدا دەنووسێ:

(ئەوەی ئێستا کوردەکان لە نەورۆزدا دەیکەن، هەمان شتە کە سۆمەرییەکان لە جەژنی زەگمەك دا دەیانکرد) بەڵێ، سۆمەرییەکان ئەو میللەتەن کە لە کوردستان (لانکەی مرۆڤایەتی) سەریانهەڵداوە وئێستاش بەردەوام ساڵانە لەهەموو کوردستان پاشماوە وشوێنەواری ئەو سۆمەرییانە دەدۆزرێتەوە، هەتا پاشماوەی دوای چوونە خوارەوەشیان، کەواتە جەژنی نەورۆز کۆنترین جەژنی (سۆمەرییەکان —کوردەکان)ەو لەکوردستانیش سەریهەڵداوە و هەر لە کوردستانیش بەدنیادا بڵاو بووەتەوە، ئەوە هەرتەنیا میللەتی کوردیشە داگیر کەران ساڵانە نەورۆزی لێ قەدەغە دەکەن و هەرتەنیا کوردیشە لەپێناو بەئازادی ئاهەنگێڕان و خۆشی دەربڕینی نەورۆز خوێنی ڕژاوە و شەهیدی داوە و هەر کوردیشە مانگی یەکەمی ساڵی نویی خۆی بەناوی ڕۆژی نەورۆز کردووە نەورۆز بۆ کورد بۆتە سومبولی بەرخودان و تێکۆشان لەپێناو رزگاری و ئازادی خاك و خەڵکەکەی لەدەست داگیرکەران.

ئێستاش ئەم جەژنە کۆن ونەتەوەیییەی کورد، نەتەوە یەکگرتووەکان بە فەرمی و بەناوی (نەورۆز . کلتوری ئاشتی) کردوویەتی بە جەژنێکی جیهانی.

دکتۆر مەولود ئیبراهیم حەسەن
مامۆستا لە کۆلێژی زمان زانکۆی سەلاحەدین

ڕاڤەکردنی پەیڤەکان

پەیڤ		واتاکەی
نەورۆز	:	نورۆژ، رۆژی نویَ
سومبول	:	هێما
فەرمان	:	بڕیار، ئەمر

گفتوگۆ:

١. ئاگر نیشانەی چییە لە نەورۆزدا؟ بۆچی بووە بە نیشانەی نەورۆز؟
٢. باسی نەورۆزی ئەمساڵ بکەو بەشداریکردنی خۆت بنووسە بە لاپەڕەیەك.
٣. پەیوەندی لە نێوان کورد و نەورۆز چییە؟

ژیان چییە؟

ڕۆژێ لە ڕۆژان پۆلێ مەل لەسەر لق و پۆپی درەختێك دەیانخوێند، لە ساتێكدا كە مەستی خۆش خوێنی بوون، یەكێكیان گوتی: ئەرێ ژیان چییە؟ هەموویان سەریان سوڕما لەم پرسیارە سەیرە، زۆر لێكیاندایەوە، تا یەكێكیان گوتی (ژیان گۆرانییە). مێروولەیەك، كە لەولاوە تەقەلای دەدا، خۆی لەژێر گڵێ دەربێنێ، كاتێك سەری دەرهانی و ڕۆشنایی بینی گوتی: (نەء، ژیان تێكۆشانە لە تاریكیدا) لەولاوە گوڵێكی تازە پشكووتوو زاری ڕاگرتبوو بۆ هەنگێك، كە ماچێكی خاوێن و گەرمی بكات، گوتی: (ژیان خۆ دەرخستن و شادییە). هەنگێكی تر بەلایدا ڕۆیی و گوتی: (نەء. بڵێ ژیان ڕۆژێكی خۆشی هاوینە). مێروولەیەك لەولاوە لە تۆپەڵێكی لە خۆی گرانتر ئاڵابوو هەڵیبگریت، ماتەمینی و ماندوویەتی دایگرتبوو گوتی: (من لە تێكۆشینێكی سەخت و ئەركێكی گران زیاتری تێدا نابینم).

لەولاوە، باڵدارێكی تر پێكەنی، پێكەنینێكی وا، كە هەوری خەمی سەر ڕووی بڕەوێنێتەوە. وەختبوو كورەی تووڕەیی تاو بسێنێ كوڵ و كۆی دابمرێنێتەوە ئەگەر شەستە باران نەبووایە، ئاخێكی هەڵكێشاو گوتی: (ژیان فرمێسكە). بازێك بە مەلە ئاسمانی دەبڕی، دەیچریكاندو دەیگوت: (نەء، بە هەڵە چووی، ژیان هێزو ئازادییە).

لە پاش نەختێك تاریكی هەڵمەتی هێناو شەو باری خست. مێش و مەگەز بە ویزە ویزە لەسەر لق و پۆپی درەختەكان دەیانگوت: ژیان خەوە! شارو دێ

بێدەنگو کشومات بوو، بەیان نزیك بووەوە، قوتابییەك چرای ژوورەکەی خۆی کوژاندەوەو هەناسەیەکی هەڵکێشاو گوتی: (ژیان قوتابخانەیە).

هەرزەکارێکیش، کە بەدخوویی هەڵیتەکاندبوو، شەوانی لە باوەشی ڕابواردندا بە گەمەو دەسبازی بەسەر دەبرد، خەمو پەشیمانی لەدرزی دەروازەی دڵییەوە سەرەتاتکێیان دەکرد، دەیگوت: (ژیان ئارەزوویەکە تەخت نابێت، خەونێکە نایەتە دی). بەیانی بەشنەشن دەهاتو دەیگوت: (ژین گرێیەکە ناکرێتەوە، نهێنییەکە ئاشکرا نابێت).

خۆر دەرکەوت، دنیا ڕۆشن بووەوە، پۆپەی درەختانەکانی زەرد هەڵگەران، بەیانی ناوچەوانی هەردی ماچکرد، هەموو لایەك دەنگی دەدایەوەو دەیگوت: (ژیان دەست پێکردنو ئیشکردنە).

لە(یادگاری لاوان) ەوە وەرگێڕانی پارچە

پەخشانێکی(ڤیکتۆر هۆگۆ)یە

ڕاڤەکردنی پەیڤەکان

پەیڤ		واتاکەی
گۆرانی	:	ستران، چریکە
مێرووله	:	مێلووره، مێروو
گەمە	:	یاری
هەرد	:	زەوی، گرد

گفتوگۆ:

١. بەلای هەنگەوە ژیان چی بوو؟
٢. بەلای مێرووڵەو بازەوە ژیان چی بوو؟ ئەی بەلای تۆوە چییە؟
٣. چی لەم نووسینە گەیشتیت؟

هەنگ بەخێوکردن[1]

زۆربەی گیانلەبەران لە دڕندەو مێروو، بە تەنهایی دەژینو هەر یەکە ڕێگایەکی لە ژیاندا گرتووە، دوور لە هاوڕەگەزیو، پشتی بەخۆی بەستووە بۆ گەڕان بەدوای خواردنو دەربازبوون لە تەنگوچەڵەمەو بەسەرهاتدا. تەنانەت ڕێکدەکەوێت. کە دوو دڕندە لەسەر نێچیر، یەکتر بکوژن، وەیا لەسەر مانەوە ئەگەرچی لەیەك ڕەگەزو ڕیشەن.

لەگەڵ ئەوەشدا لە جیهانی فراوانی جانەوەراندا گیانەوەرانی وا هەن، کە حەز بە تەنهایی ناکەنو بە کۆمەڵ بەیەکەوە دەژین، ژیانی بە کۆمەڵ لەناو ئەم جۆرانەدا لە گۆڕاندا بووە تا گەیشتۆتە ڕادەیەك کە باشترینو ڕێکوپێکترین ژیانی بە کۆمەڵ لەناو هێندێکیاندا هاتۆتە کایەوە، بەتایبەتی لەناو مێرووواندا، وەك لەناو شارە مێروو لەو کوورە هەنگدا دەبینرێت. هەنگ لە زۆر کۆنەوە ناسراوە، مرۆڤ بەخێوی کردووەو سوودی لێوەرگرتووە.

(١) خودای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێت (**واوحى رِبك الى النحل ان اتخذي من الجبال بيوتاً ومن الشجر ومما يعرشون ثم كلي من كل الثمرات فاسلكي سبل رِبك ذللا يخرج من بطونها شراب مختلف الوانه فيه شفاء للناس، ان في ذلك لاية لقوم يتفكرون**). لە سورەتی (النحل) ئایەتی:٦٨،٦٩.

لە کوردستاندا، لە زۆر کۆنەوە هەنگ[1] بەخێوکردنو سوود لە هەنگوینو مێوەکەی وەرگیراوە، چونکە جگە لەوەی کە هەنگوینی هەنگ وەك خواردنێك بەکاردەهێنرێ، وەکو دەرمانیش بۆ گەلێك نەخۆشیو کاروباری تر بەکارهێنراوە. هەنگ لە میسرو یۆنانو ڕۆمای کۆندا سەرچاوەی گەلێك ئەفسانەو چیرۆکی سەیر بووە.

بەخێوکردنی هەنگ لە کوردستاندا لەسەر شێوەی کۆنە– جگە لەو کێڵگەو شوێنانەی کە وەزارەتی کشتوکاڵ بەڕێوەیدەبات ئەویش بەم جۆرەیە:

پوورە هەنگەکە لەناو دەفرێکی لوولەیی، کە لەقوڕ کە (کاگلی) پێدەڵێن یا لەداری کلۆر وەیا لە جۆرە سەبەتەیەك، کە بەقوڕ کونو کەلەبەری سواخ دراوە، دادەنرێتو لەسەرێکەوە کونێکی تێدەکرێت بۆ هاتوچۆیو دیوەکەی تری بە پارچەیەك قوڕ یا تەختە دەگیرێتو لە شوێنێکی سەرگیراودا بە تایبەتی لە زستاندا دادەنرێت، بەشێوەیەك، کە دەمەکەی بۆ دەرەوە بێتو بەرەو (ڕووگە) بۆ ئەوەی لە زستاندا بای ساردی تۆفو کڕێوە نەیگرێتەوە، خۆ ئەگەر نزیك باخو گوڵزارو ئاوبێت ئەوا باشتر، چونکە هەنگ ژیانو بوونی لەناو گوڵو گوڵزارو ئاودایە، لە کەشی بەهاردا لەو کاتەی کە هەموو گیان لەبەران دەبووژێنەوەو دەکەونەوە گەڕ، کوورە هەنگیش دەستدەکات بە

---

[1] دەوری دەهەزار جۆر هەنگ هەیە، تەنانەت لە ئەوروپادا دوو هەزار جۆر هەیە جگە لە ئەمریکا، لەناو ئەم هەموو جۆرانەدا پێنج سەد جۆریان بەیەکەوە لە شێوەی کوورەدا دەژین، لەمانەشدا جۆرێکی تایبەتی هەیە کە هەنگی هەنگوینە (Apismell:fica) دەچێتەوە سەر ئەو جۆرە، کە لە هەموویان باشترو ڕێکوپێك ترەو بەکۆمەڵ دەژین.

ئیش‌و هاتنە دەرەوەو گەڕان بە شوێن گوڵ‌و نێرگزداو دەستدەکات بە شیلەی گوڵ‌و درەخت مژین‌و هەڵاڵە هێنان‌و شانە دروستکردن بۆ ئەوەی شاهەنگ گەرا دابنێت‌و ئەمانیش پێیان بگەیەنن‌و بەخێویان بکەن. لەم کاتەدا خاوەن کوورەکە، کە زانی هەنگەکان لە کاردان‌و ئیشی تەواو دەکەن‌و ژمارەیان زۆر بووەو جێگایان تەسکە لە پشتەوە نیوە دەفرێکی تر، کە (پاشەوانە)ی پێدەڵێن، دەلکێنێت بە پشتی کوورەکەوە بۆ ئەوەی لەمەشدا شانەو گەڕاو هەنگوین دروستبکەن. خۆ ئەگەر ساڵێك بەهارەکەی تەڕبێت‌و گوڵ‌و گوڵاڵەو ئاوی زۆر بێت‌و سون (سن)و کولله نەبن، هەنگ زووترو زۆرتر پەرەدەستێنێت‌و دەستدەکات بە پوورەدان (بێچو دەرکردنە دەرەوە) ئەم پوورەیەش، لەلایەن هەنگەوانەکەوە دەگیرێتەوەو دەخرێتە دەفرێکی ترەوەو دەبێت بە کورەیەکی تازە، ساڵی وا ڕێکدەکەوێت، کە یەك کووره دایکە دوو سێ پوورەدەدات.

هەنگ مێروویەکی زۆر ناسکەو زوو لەناو دەچێت[1] لەبەر پڕکاری‌و[2] خۆخەریك کردنی بە ئیش‌و کاری کوورەکەیەوە، هەروەها تووشی نەخۆشی‌و وێرانی دەبێت، لەبەر ئەمە هەنگەوان هەر ماوەیەك پشتی کوورەکە دەکاتەوە بۆ ئەوەی بزانێت ناو کوورەکە پاکە، شانەی نەکەوتووە، یا تووشی نەخۆشی نەبووە، بۆ ئەوەی پاکی بکاتەوە. لە کوردستاندا بە تایبەتی لە پێدەشتەکانیدا لەسەرەتای پایز، یا لەگەڵ گەلاوێژهەڵاتندا دەستدەکرێت بە

---

(١) پاراستنی هەنگ لە زەردەواڵەو مێرووله پێویستە.

(٢) تەنانەت ئەوەندە ئیش کەرە کە لە هاویندا لە شەوانی مانگەشەودا شەو کار دەکات کە پێی دەڵێن (شەو بە کێو).

بڕینی هەنگ بە واتا (هەنگوین دەرهێنان لە کوورە). بەشێوەیەکی تایبەتیو وەستایانە، بە مەرجێك بەشی کوورەکە لە هەنگوین بمێنێتەوە بۆ خواردنی زستانەی. کورد لە زۆر کۆنەوە هەنگی بەخێوکردووە، بۆ هەر شتێك، یا ناوی تایبەتی لێناوەو بەکاریهێناوە. لە هەر کوورەیەکدا سێ جۆر هەنگ هەیە، شا، کەرهەنگ (نێرە)، ئیشکەر. ئەوەی هەنگ دەیهێنێت لە گوڵو گوڵزار بۆ بەخێوکردنی بێچووەکانیو هەنگوین دروستکردن هەڵاڵەو شیلەیە. ئەو بەشە هەنگەی کە لە دایکەکە(ماکی) جیادەبێتەوە، (پوورە)ی پێدەڵێن. هەنگ شانەکانی لەو مێوە دروستدەکات، کە لەگوڵو درەخت دەیگرێت، هەر خانەیەك لەو خانانەی شانەکە (کەلو)ی پێدەڵێن. ئەگەر شانەکان یەك لەدوای یەك پڕبەپڕی دەمی دەفرەکە هەنگوین دروستبکات پێیدەڵێن (پەپکەشان)، ئەگەر لاربێت پێیدەڵێن (لاشان)، ئەگەر ڕاست لە دەمی دەفرەکەو بۆ دوای دەفرەکە بێت، (تیرەشان)ی پێیدەڵێن. ئەو دەفرە بچووکەی دەدرێت لە پشتی کوورەکە (پاشەوان)ی پێدەڵێن، بەو مێوەی کە لە زستاندا کونو کەلەبەری کوورەکەی پێدەگیرێت (بەرە مێو)ی پێدەڵێن، ئەو نەخۆشیانەی تووشی هەنگ دەبێت (هاڕێ)و (مرە)و (ئەسپێ)یە.

ڕاڤەکردنی پەیڤەکان

پەیڤ		واتاکەی
بەخێوکردن	:	خودانکردن
تەنگو چەڵەمە	:	گیروگرفت، ئاستەنگ
ڕەگەز	:	بنەچە، ڕیشە
مێرووله	:	مورچە، موریچە
مێو	:	ئەو مادەیە کە هەنگ شانەی لێدروستدەکات
دەرمان	:	دارو
پوورە	:	شلخە
ڕووگە	:	قیبلە
کوورەهەنگ	:	شارەهەنگ.
دەفر	:	ئەو شتەیە کە هەنگیّ تیّ دەخرێتو دەبێت بە شوێنو لانە.
تۆفو کرێوە	:	سەرماو سۆڵەو بەفرو با
هەڵاڵە	:	ئەو تۆزو گەردە ڕەنگاو ڕەنگی گوڵەیە کە هەنگ لە گوڵی دەکاتەوەو بە قاچەکانییەوە دەنوسێتو دەیهێنێت بۆ خواردنی بێچووەکانی.
کاگلی	:	ماڵی هەنگ
مادە	:	مژار

گفتوگۆ:

١. ئایا هەنگ بەتەنها یا بە کۆمەڵ دەژیت؟

٢. بۆچی لە کوردستاندا خەڵك هەنگ بەخێودەکەن؟

٣. کە کوورە دایکەکە پوورەی دا هەنگەوانەکە چی دەکات؟

٤. بۆ ئەوەی هەنگ باش بەخێو بکرێتو هەنگوین دروستدەکات چ بۆی باشە ؟

٥. پێویستە لە ڕێکوپێکیو کاروگوزاریدا چاو لەهەنگ بکرێت. لەسەر ئەمە وتارێك بنووسە.

دەستی ماندوو لەسەر سکی تێرە

هێمن لە سەرەتای دیوانی (تاریکو ڕوون)دا گەلێك یاداشتی دەربارەی ژیانی خۆی و مێژووی چەند ساڵەی خەباتی کوردانی ڕۆژهەڵاتی کوردستانی تۆمارکردووە. با لەوەیان بگەڕێین، بزانین ئەو شاعیرە چی دەربارەی یەکێك لە ساڵە سەختەکانی کوردستان نووسیوە:

(هێمن) نووسیوییەتی و دەڵێت:

ساڵی ١٣٢٧[1] ساڵێکی یەکجار تووش‌و شووم بوو. من بە عومری خۆم زستانی وا سەختم لە وڵاتی خۆمان نەدیبوو. پازدە ڕۆژی پاییز مابوو بەفرێکی ئەستوورو وشك باری. یەك نوا لە هەموو جێگایەك لە میترێك پتر بوو، وشکە بەندو سەرماو سایيقەی بەدوادا هات‌و یەکسەر بوو بەڕوو، بەفری دیکەشی بەسەردا بارین، ڕێ‌و بان گیران، قات‌و قڕی پەیدابوو، ئاو وشك بوون‌و خەڵك ناچار بوو بەفر بتوێنێتەوەو بیخواتەوە. نەوت‌و ئاوردوو وەگیر نەدەکەوت، ئاژەڵ‌و ماڵات قڕانیکرد. ڕەپستە ڕزین‌و نەوەندە گنخان‌و گرانییەکی زۆر بە سامی بەدوادا هات.

من بۆ خۆم لە ئەزموونی پیاوێکی دنیا دیدەو کۆنساڵ کەڵکم وەرگرت و توانیم بەشێکی زۆر لە دەغڵ‌و دانی خۆمان لە ڕزین وزایە بوون ڕزگار بکەم.

بەهار درەنگ بوو، هەوا گەرم ببوو. بەڵام بەفر ئارەقیشی نەدەکرد. ڕۆژێك چوومە مزگەوت تەماشام کرد پیرە پیاوێك بە تەنێ لەتەنیشت سۆبە ساردو

---

(١) ساڵی ١٣٢٧ هیجری شەمسی دەکاتە دەوروبەری ساڵی ١٩٤٨ی زاینی.

سڕەکە هەڵکوڕماوە. هەر منی دیت گوتی: منداڵی ئەو زەمانە ئێمەی پێ خەرفاوە. گوتم مامە گیان چ قەوماوە؟

گوتی: بەسەری تۆ ئەوە چەند ڕۆژە بەو هەتیوە گێژانەی خۆم دەڵێم بچن بەفری سەر ڕەپستەکەمان کون کون بکەن گوێشم نادەنێ.

گوتم: جا بۆ کون کوی بکەن؟ گوتی: بۆ تۆش نازانی؟ گوتم نـاوەڵڵا. گـوتی بیلامانێ کە ساڵ درەنگ بوو هەرد گەرم دادێو هەڵمێ دەکا. بـەفریش نایـەڵێ هەڵمەکە بێتەدەرو لە ناوخۆیدا دەگەڕێتەوەو دەغڵەکە دەسووتێ، ئەگـەر کـون بکرێ هەڵمەکەی دێتە دەرو ناسووتێ. قسەی مامە پـیرەم بـە دڵیـەوە نووسـا، چەند ڕۆژان پیاوم هەلگرتنو چوومە زگ بـەفر کـون کـردن، بـەڵام کارەکـە زۆر گران بوو. بەفرەکە ئەوەندە ڕەق بوو بە لۆسە کون نەدەکرا. پاشان تێگەیشتم پێشـینان چـەند ڕاسـتە کـە گوتوویانـە (دەسـتی مانـدوو لەسـەر زگـی تێـرە). ئەمـەی هێمنـی شـاعیر گێڕایـەوە، یادگـاری کەسـێكو خێزانێکـە، بـیرەوەری ئیشکردنو هەوڵدانێکە کـە بـووە بـەهۆی مـاڵو ڕەنـج نەفـەوتان، بـەڵام ئەگـەر وردە وردە لە کەناری ئەم بیرەوەرییە دووربکەوینەوەو ئاسۆی بیرمان فـراوانتر بکەینو تەماشای هەموو وڵات بکەین، یا تـەماشای هەموو جیهـان بکـەین، ئـەوا ڕاستییەك دەبینین ئەویش ئەوەیە کە هەوڵدانو ڕەنج کێشان بەر دەگرێت، کـە کەسی ئیشکەر دوا ڕۆژی ڕوونە، تێرە، کەسـی بلّحـی تەمـەڵو ئـیش نەکـەر دوا ڕۆژی تاریکەو دەست ناخاتە سکی تێر، چونکە ئەو دەسـتە ماندوونـەبووە، لـە زۆر وڵاتدا هێشتا چەوساندنەوە ماوە، هێشتا چینی دەسـەڵاتدار بـەری ڕەنجـی زەحمەتکێشانو کارگەرو جوتیاران دەخـواتو ئـەو چەوسـاندنەوەیە برسـێتیو

نەبوونیو نەخۆشیو ڕووتی لەناو هەژاراندا بڵاوکردۆتەوە. بەڵام لەو وڵاتانەدا کە تێکۆشانی کارگەرانو زەحمەتکێشان قەڵای ڕەنج خۆرانی ڕووخاندووەو زەحمەتکێش خۆی خاوەنی ڕەنگو ئیشو نانی خۆیەتی، ئەوا خەڵکی هەموو تێرو تەسەڵن، هەموو مەردانە ئیش دەکەنو ڕەنج دەدەنو خێرو بەرەکەت بەرهەم دێننو دەستی ماندووی ئەوان هەمیشە لەسەر سکی تێرە. ئەم پەندە کوردییە لە گەلێك زمانی جیهان هەیە، لە قورئانی پیرۆزیشدا ئەم ناوەرۆکە لە ئایەتێکدا دەفەرموێت: (لیس للانسان الا ماسعی) واتە ئادەمیزاد ئەو شتەی دەست دەکەوێت کە ڕەنجی بۆ کێشاوە. ئێستا لە خاکی زەحمەتکێشاندا، لە وڵاتی ئیشتراکیدا ئەم مەبەسە بووە بە یەکێك لە یاساکانی ڕژێمی ئیشتراکیو دەڵێن هەموو کەس دەبێت ئیش بکات و نەوەستێت، ڕەنج بکێشێت. دیارە ڕەنجەکەشی بۆ خۆیەتی، چونکە دەرەبەگو سەرمایەدار نەماون، تا ڕەنجی بخۆن. ئەوانە نەماون، کە وەك زەروو، خوێنی بمژن. هەر لەبەر ئەوەشە کە هەموو کەسێکی چالاکی ئیشکەر ژیانی ڕوناکەو بەختیارەو خاوەنی ڕەنجو نانی خۆیەتیو هەموو کۆمەڵ، هەموو خەڵك دەستی ماندوویان لەسەر سکی تێرە.

لە ئەدەبی جیهانیەوە:

دایـــك

مەکسـیم گـۆرکی لـە ئەدەیبـە هـەرە گـەورەکانی ولاّتـی سـۆڤیەتی جـاران دەژمێرریّ. ئاشکرایە، کە پایەیەکی بەرزی بۆ دایك داناوەو خۆشەویستی دایکـی لـە دڵدا چەسپیوە، سێ چیرۆکی خۆی کە هەر سـێکیان دەربـارەی دایـكو قارەمـانێتی دایکێتییە دوای خۆی بەجێ هێشتووە.
ئەم چیرۆکە بچووکە یەکێکە لەو سێ چیرۆکە. دووانەکەی تریـان یـەکێکیان لاسـایی نامەیەو ئەوەی دییان ڕۆمانی بەناوبانگی (دایك)ە، کە بۆ زۆربەی زمانەکانی جیهـان وەرگێراوە.

ئەمەش چیرۆکەکەیە:

دایـــك

با زمان بە پیاهەڵدانی ئافرەتێك بکەینەوە، کە دایکە! دایك: سەرچاوەی ژیان!

ئەم چیرۆکە لە تەیمووری لەنگی دڵڕەقەوەیە: جیهـانگیری، شـەلی خۆشـبەخت، کە ویستی هەموو جیهان ژێرەو ژوور بکات.

ماوەی پەنجا ساڵ هەموو جێگەیەکی تێکەڵ بە خوێن کرد. شـارانو دەوڵـەتانی لەژێر چەکمەی ئاسنینی خۆیدا وێرانکرد، وەك فیلێـك پـێ بەسـەر شـارە مێروولـەدا بنێت، پێی دەنایە هەر شوێنێك، جۆگەی خـوێن بەدوایـدا دەکشـا، گـەلێك کۆشـکی بەرزکردەوە لە ئێسقانی (گەلـە) بەردەسـکراوەکان، لـە تۆڵـەی مـەرگی (جـانگیر)ی کوڕیدا، سێ سـاڵی تـەواو تـۆز قاڵێـك میهرەبـانیو بـەزەیی لـە سوچـی دڵیـدا جێـی نەدەبووەوە.

با زمان به پیاهەڵدانی دایك بكەینـەوە! . دایـك: ئـەو هێزەیـە كـە مـەرگ سـەری زەبوونی بۆ دادەنوێنێت، چیرۆكی ڕاستەقینە لەدایك بگێڕینـەوە: دایـك كـە نۆكـەرو خزمەتكاری مەرگ، تەیمووری شەلی دڵرەق، لـە ئاسـتی ئـەودا سـەری ڕێـزو قـەدری دانەواند.

دەشتی سەوزو زەڕنگاری (كـانی گـوڵان)، كـە بـە گوڵاڵـەو بـەیبون داپۆشـرابوو شاعیرەكانی سەمەرقەند ناویان نابوو (دۆڵی گوڵ) لـەو جێگەیـەی كـە منـارە بـەرزو شـینەكانی شـار لـەدوورەوە دەبینـران، تـەیموور جـەژنێكی گـەورەی پێـنج هـەزار خێوەتی لە چەشنی بایەوان هەڵدابوو، كە لەبانی هەر یەكێكیانەوە بە سەدان ئـاڵای ئاوریشمین دەشەكایەوە.

لە ناوەڕاستی ئەم چادرانەدا، خێوەتی تەیموور وەك شاژنێك لـەناو كارەكەرانـدا وەستابیت، لەسەر دوازدە هەستوونی زێڕ، كەهەر یەكەیان بە قـەدەر درێـژی بـاڵای پیاوێك بوو، هەڵدرابوو، لە چـوار سووچـی خێوەتەكـەدا، (چـونكە چوارگۆشـە بـوو) چـوار هــەڵۆی زیوینیـان داچـەقاندبوو، لـە ناوەڕاسـتی ئەوانـدا هــەڵۆی پێنجـەمین: پادشای پادشاهان، تەیموری دەسەڵاتدار، لەسەر تەختی فەرمانڕەوایی دانیشـتبوو، ڕووكاری وەكو دەمی خەنجەرێكی پان بوو، كە بە خوێن سوور كرابێت: خـوێنێ كـە بە هەزاران جار لێیەوە لكابوو.

تــەختی خێوەتەكـە بـە جـوانترینو نایـابترین ڕایـەخ داپۆشـرابوو، سـێ سـەد بەرداخی زێڕینی پڕ لە شەرابیان دانابوو لەگەڵ هەر شتێكی نایابدا، كـە بـۆ خـوانی پاشایەتی بە كەڵك بێت، بەزم گێرەكان لە پشتی سەری تەیموورەوە جێگای خۆیان گرت، لـە تەنیشـتەوە هـیچ كـەس دانەدەنیشـت، نزیكـانیو فەرمانـدەرانیو گـەورە پیاوەكانی، هەموو لەبەر پێیدا دانیشتن.

نـزیکترو خۆشەویسـتتر لەهـەمووان (کرمـانی) شـاعیری سەرمەسـت بـوو، کـە تەیموور بواری دابوو لە هەڕەتی سەرخۆشیدا گاڵتە بە سەرداری گەورە بکـات، ئـەو پیاوە جەنگاوییە بە سامە بداتە بـەر تـوانج...دەبـا زمـان بـۆ پیاهەڵدانی شـاعیری بکەینەوە، کە لە خوای تاك و تەنیا بەولاوە هیچ ناناسێت و لـە قسـەی هەقـدا کۆڵ نادات.

لە هەڕەتی جەژنو لە گەرمەی شانازیو گێڕانەوەی شـەڕانو سـەرکەوتنەکاندا، کە پیاوەکانی تـەیموور نـوقمی سـامی ئـەو بووبـوون، لـە ناکـاو هـاواری ژنێـك وەك قریشـکەی تـەوارێك، لـە چەشـنی بروسـکە کـە بـەناو هـەوردا تێپـەڕێت، گەیشـتە گوێچکەی (سوڵتان بایەزید).

ئەم دەنگەی بەلاوە ئاشنابوو، کاریشـی لـە دڵـە زامدارەکـەی کـرد، کـە مـەرگ هێلانەی تێدا کردبوو، فەرمانیدا بـزانن ئـەم هـاوارە دوور لـە شـادییە لـە کوێوەیـە؟ وەلامیان هێنا، لەژنێکی شێتی شپرزەوەیە، کراسێکی شـڕی لەبەردایـەو بـە زبـانی عەرەبی دەدوێتو دەیەوێت بڵێ:

دەیەوێت سەرداری گەورە ببینێت. فەرمانیدا، بیهێنین.

دوای پشوویەك، ژنەکە لە بەرامبەریدا وەستا، پێ خاوسو بەرگی شڕی لەبـەردا بوو، پرچە شۆڕەکانی، سنگە ڕووتەکەی داپۆشیبوو، ڕواڵەتی وەك برنجە زەرد بوو، لە چاوەکانیدا گرنگیو لەخۆڕادیوی دەبینرا، دەستە گەنم ڕەنگەکانی کە هەرگیز نە دەلەرزین بۆ لای سەرداری شەل درێژ کردو وتی:

"ئەرێ تۆی سوڵتان بایەزیدت شکاندووە؟ گوێ بگرە، تۆ هـەر چییەك بکـەیت، مرۆڤیـتو منـیش دایکـم! تـۆ مـەرگ دەچـێنیت، مـن ژیـان دەبەخشـم! گوناهـت دەربارەی من کردووە، من هاتووم کە لای من گوناهی خۆت بلاڵێیتەوە! بیستوومە،

که دروشمی تۆ (دادپەروەریو دەسەڵاتە) باوەڕناکەم! بەڵام ویژدان گاڵتەدەکات، که لەبەرانبەری منداڵ گوێ ڕادێر بیت! من دایکم!"

سەرداری شەل ئەوەندە زیرەكو وریا بوو، که پەی به تەوژمی پشت ئەم قسانه بەرێت.

به ژنەکەی فەرموو دانیشێتو بەسەرهاتی خۆی بگێڕێتەوه. ژنەکه گوتی: " من خەڵکی (سالرنۆ)م کەوا له ئیتالیا له ولاتێکی دوور که تۆ شارەزای نیت. باوکم ماسیگر بوو، مێردەکەشم هەر ئەوه کاریبوو، به دڵنیایی دەژیاو من مایەی بەختیاری ئەو بووم. منداڵێکم بوو له هەموو منداڵان جوانتر بوو."

لەم وەختەدا سەرداری پیر قسەی ژنەکەی بڕیو گوتی: "وەك جانگیری کوڕم " ژنەکه گورجانه گوتی: "منداڵی من لەجوانیو ژیریدا هاوتای نەبوو، شەش ساڵانه بوو، که دزانی دەریا ڕژانه قەراخی دەریای ئێمەو خەزوریو من گەلێکی دیکەیان کوشتو کوڕەکەمیان ڕفاند. ئەمه چوار ساڵه دنیای به شوێندا دەپشکنم کەچی ئەوەتا لای تۆیه! بەوەشدا دەزانم، چونکه پیاوی بایەزید ئەو دزه دەریاییانەیان گرتو ئەمجاره تۆیش بایەزیدت شکاندو هەرچییەکی هەبوو کەوته دەستت. جا خاتر جەمم ئاگات له شوێنی کوڕی من هەیەو لەسەر تۆیه بمدەیتەوه!" ئەوانەی لەوێ بوون هەموو دایانه قاقای پێکەنین.

سەرکردەکانی سوپاو فەرماندەرانی ولاتان، که خۆیان به پسپۆر دەزانی گوتیان: "ئەم ژنه شێته!" ماقوڵانو گەورەکانی هۆزیش دایانه پاڵ ئەوانو پشتوانیان له قسەکەیانکرد، بەڵام کرمانی شاعیر. تەنیا کەسێك بوو، که پێنەکەنی، بەڵکو وردبووەوه، به بیرا چوو، ڕاستەوخۆ سەرنجی ژنەکەی دەدا.

تـەیموری شـەلیش بەسـەر سـورِماوییەوە تێیـدەڕوانی. ئینجـا شـاعیر لـەژێر لێوییەوە، گوتی: " بەڵێ شـێتە وەك ئـەو ژنانـەی جگـەر گۆشـەیان لـە کـیس چـوو بێت! ". لە دواییدا فەرماندەری فەرماندەران، دوژمنـی ئاسـایش و هێمنـی گـوتی: "ژنەکە! لەو وڵاتە نادیارییەوە چۆن گەیشتیتە ئێرە؟، دەست ئـەو پیاوانـەی لـە جانەوەری کێوی دڕندەترن خۆت ڕزگار کردو بێ چەك و تـەنیا ڕێگـات گرتـە بـەر؟! چەك تەنیا پشتیوانی مرۆڤی بێدەسەڵاتەو تاقە دۆستێکە، کە مـرۆڤ تـا ئـەو کاتـەی بتوانێت بە چاکی بەکار بهێنێت، گزیـی ناکـات! " بـا سـەر دانـەوێنن بـۆ گـەورەیی ئافرەت، ئەو ئافرەتەی کە دایکەو خۆشەویستی ئەو تەگەرەو بەرهەڵست ناناسێت، بە مەمکی خۆی ڕێگا لە دنیا دەکاتەوە. هەموو شتێکی باش لە ئادەمیزاددا بـە ڕوو بۆی تیشکی ڕۆژو شیری دایکەوە ئەمەیە، کە خۆشەویستی ژیانمان فێردەکات.

ژنەکە گوتی:"من لە گەڕانەکەمدا هەر تووشی دەریاییەك بووم، کـە ئـەویش پـڕ بوو لە دوورگەو گەمیی ڕاوی، توانیم بە کۆمەکی ئەوان لێی بپەڕمەوە. مرۆڤ کاتێك بە شوێنی خۆشەویستێکدا دەگەڕێت هـەموو شـتێك ئامـادە دەبینێـت بـۆ خزمـەتی خۆی. پەڕینەوەی ڕووبار بـە مەلـە بـۆ کەسـێك کـە لـە قـەراخ ئـاو هاتبێتـە دنیـاوە کارێکی ئەوەندە گران نییە."

لـەم وەختـەدا کرمـانی گـوتی: "کۆسـار بـەلای خۆشەویسـتەوە، وەك دەشـتو نەرمان تەخت دەبێت! " ژنە لەسەری ڕۆیشت: تووشی جانەوەرانی سامناکی کێـوی بووم، بەڵام هەموو جانەوەرێك دڵێکی هەیە، من لەگەڵ ئەواندا، هەر بـەو جـۆرە کـە لەگەڵ تۆدا دەدوێم، قسەم دەکرد، ئەوانیش وەختێ، کە دەمگوت دایکم، باوەڕیـان پێدەکردم، دڵیـان پـێم دەسـووتا، بۆچـی جانـەوەرانی دڕنـدەی کێـویش بەچـکەی خۆیان خۆش ناوێت! بۆ پاراستنی گیانیان تەقەلا نادەن؟!) ژنە لەسـەر قسـەکانی

ڕۆیشت: "پیاو لەبەر چاوی دایکدا لـە منـداڵێك زیـاتر نییـە، تـۆ دەکرێـت حاشـا لـە بوونی خوا بکەیت."

ژنە لەم کاتـەدا قیژانـدی:" خێراکـە! کوڕەکـەم بـدەرەوە، ئـەمن دایکـی ئـەمو خۆشم دەوێت!"

با سەر بۆ گەورەیی ئافرەت دابنەوێنین. ئافرەتە کە موسـاو عیسـاو موحەمـەدی خستۆتەوە، ئەوە کە گەورە پیاوان دێنێتە دنیا، جیهـان بـە هەرچییەکەوە بنازێت لەدایکەوەیە.

خاپوورکەری شاران، ئەو شەلە زۆردارە، کەوتە وتووێژ پاش بێدەنگییەکی درێژ بە وانەی لە دەوروبەری بوون گوتی: "من تـەیموری خواپەرسـت، ئـەوەی پێویسـتە بگوترێت بە ئێوە دەڵێم: ماوەیەکی زۆر دەژیمو دنیا لـەژێر پێمـدا دەناڵێنێـت، سـێ ساڵە لە تۆڵـەی جـانگیری کوڕمـدا دنیـام خـەڵتانی خـوێن کـردووە، بەدرێـژایی ئـەم ماوەیـە خـەڵك لەبـەر خـاتری شـارانو وڵاتـان لەگـەڵ منـدا جـەنگاونو هـیچ کـەس سەبارەت بە مـرۆڤ بـە گژمـدا نـەهاتووە! مـرۆڤ هـیچ کاتێـك ڕێـزو نرخـی بەلامـەوە نەبووە، من ئەو تەیموورەم کە لە پاش بەی دەسـکرن" بـە بایەزیـدی گـوت: "بـڕوا ناکەم شارانو خەڵکی شاران بەلای خواوە نرخێکیان هەبێت، ئەو لە زنجیردا بوو من لە کاتێکدا ژیانم بەلامەوە وەك ژەهر تاڵبوو، تەماشای چارەڕەشـی ئـەوەم دەکـرد، لەبەرامبـەر یـەکێکی وەك منـدا ئـەوەتا ژنێـك دانیشـتووە هەسـتو بیرێکـی لەمنـدا هەڵگیرساندووە، کە تا ئێستا بە خۆمەوە نـەم دیـوە. ئـەو بـە جۆرێـك لەگـەڵ منـدا دەدوێت، خێرخوازی منە، ئەم ناپاڕێتەوەو تکا ناکات، ئەم دەیەوێتو داوا دەکـات. ئێسـتا ڕازی تــەوژمی ئــەو ژنــە تێدەگــەم، ئــەو خۆشەویسـتی لــە دڵدایــە، ئــەو خۆشەویستییە وای لێدەکات، کە منداڵەکەی بە ڕیشەی ژیانی بزانێت.

زۆردار، کـە کوڕەکـەی خـۆی بیرکـەوتبووەوە، دەینالآنـد، لـە دوای پشـوویەك ڕوویکردە پیاوەکانیو گوتی: "هەر ئێستا سێ سەد سوار لـە سەرانسـەری ناوچـەی فـەرمانڕەوایی منـدا بـۆ دۆزینـەوەی کـوڕی ئـەم ژنـە، بکەونـە ڕێ، ئـەم ژنـە لێـرە دەمێنێتەوەو منیش بە دیاریەوە دادەنیشم تا کوڕەکەی دەدۆزێتـەوە، خۆشـی لـەو کەسەی کوڕی ئەم ژنە بێنێتەوە." ژنە بزەیەکی بۆ کردو ئەویش کشومات سەری بۆ ژنەکە دانەواند، کرمانیش دەسبەجێ شیعرێکی مێژوویی بـۆ ژنێـك خوێنـدەوە، کـە عەشقی دایکانەی لەسەردایە.

** ** **

ئەمە هەموو وایە: هەر وشەیەك کە لێرەدا دانراوە ڕاسـتە، دایکـانی ئێمـە ئەمـە دەزانن، لەوان بپرسە پێتدەڵێن:

"بـەڵێ ئەمانـە ڕاسـتن، لەسـەرەتاوە، ڕاسـتبوونو هـەتا هەتایـە ڕاسـت دەبـن، ئێمەی دایکان لە مەرگ بەهێزترین، ئێمەین کە بـۆ دنیـا هەمیشـە پسـپۆڕو شـاعیرو پاڵەوان دێنینە بەرهەم، هەر شتێك مـرۆڤ لـە سـایەیدا بگاتـە سـەربەرزی، شـانازی پێدەبەخشین."

(مەکسیم گۆرکی)

ڕاڤەکردنی پەیڤەکان

پەیڤ		واتاکەی
چەکمەی ئاسنین	:	جۆرە پێڵاوێك بوو
گوڵاڵەو بەیبوون	:	گوڵ تەخوینو بەیبوون
بایەوان	:	خێوەتی پاپۆڕ
تەوار	:	هەڵۆی مێ
بڵاڵێیتەوە	:	بکەڤی زارەزار
کۆسار	:	دەشتی بن چیا

گفتوگۆ:

١. لەبەر چی دایك بەلای (مەکسیم گۆرکی)یەوە ئەو پایە بەرزەی هەبووە؟

٢. تەیموری دڵرەقو شاران خاپوورکەرو خوێنرێژ چ هەڵوێستێکی نواند بەرامبەر دایکەکە؟

٣. مەبەستی (مەکسیم گۆرکی) لە چیرۆکەکە چییە؟

٤. ئایا دەتوانیت چەند دێرێك دەربارەی ژیانو بەسەرهاتی (مەکسیم گۆرکی) بنووسیت؟ هەروەها دەربارەی ڕۆمانەکەی گرنگەکەی (دایك) چی دەزانیت؟

پێرست